

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EFFI BRIEST VE ZEHRA ROMANLARI
ÖRNEĞİNDE ALMAN VE TÜRK EDEBİYATINDA
REALİST DÖNEM KADIN SORUNSALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selçuk DÖNMEZ

Enstitü Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nurhan ULUÇ

ŞUBAT-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EFFI BRIEST VE ZEHRA ROMANLARI
ÖRNEĞİNDE ALMAN VE TÜRK EDEBİYATINDA
REALİST DÖNEM KADIN SORUNSAĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selçuk DÖNMEZ

Enstitü Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı

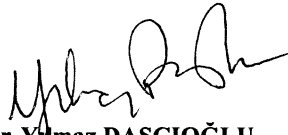
Bu tez 01/02/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Arif ÜNAL

Jüri Başkanı

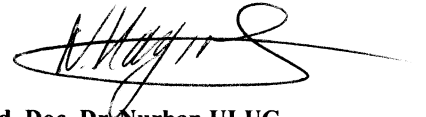
- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Nurhan ULUC

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının başka bir üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Selçuk DÖNMEZ

01.02.2011

ÖNSÖZ

İnsanın tüm dünyaya hükmetme arzusu, zayıf olanın ezilmesi şekline büründüğü anda, fiziksel ve ruhsal açıdan doğasında erkeklere nazaran daha fazla inceliğe sahip olan kadınlar, dönem dönem erkeklerin sömürgesi haline gelmiştir. Bu durumlar ışığında cinsel kimlik ve bireysel figür açısından, bugüne kadar kadın-erkek karşılaştırmaları yapılmış ve bu konu üzerinde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Hem bugün hem de gelecekte kaynak olarak kullanılabilinecek, yeni fikir ve görüşlere açık bir konu olduğunu düşündüğüm için, kadın sorunsalını ve toplumsal açıdan kadın kimliğini çalışma konum olarak belirledim.

Çalışmalarım boyunca benden bilimsel desteğini hiçbir zaman için esirgemeyen, gerekli uyarı ve açıklamalarda bulunan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nurhan ULUÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Alman Dili ve Edebiyatı alanında çalışmayı çok zor bir yol olarak görüyorken, karşıma çıkan en önemli desteklerimden biri olan değerli hocam Prof. Dr. H. Binnaz BAYTEKİN'e özel bir teşekkür borçluyum. Lisans dönemimden bugüne kadar hem akademik hem kişisel gelişim yolunda bana en büyük destekleri sağlayan ve benden hiçbir zaman manevi desteklerini esirgemediklerini bildiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK'e, Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL'a, Doç. Dr. Nevide AKPINAR DELLAL'e, Yrd. Doç. Dr. Sevil YALÇIN'a, Öğrt. Gör. Göksel ERDEM'e, Okt. Ayşe KAYA LİN'e az gelen teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmam süresince, özellikle son bir yıl içerisinde, hiçbir karşılık beklemezsizin sürekli yanımda oldukları için Cengiz MOLLA ve Armağan MOLLA çiftine; tez çalışmam boyunca benden gerekli desteklerini esirgemeyen sevgili öğrencim Oğuz MOLLA'ya ve benimle aynı yolda olduğuna inanan sevgili öğrencim Arzu AYDIN'a; bugüne kadar her zaman yanımda olduğuna inandığım şansım, uğurum, destekçim ve özünde tek yardımcım olan dile gelmez değerlere; maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, nefes almamı ve belki de bu azmimi borçlu olduğum değerli ve önemli ailemin herbir üyesine; az ya da çok, çalışmamda emeği bulunan herkese az gelen teşekkürlerimi sunuyorum.

Selçuk DÖNMEZ

01.02.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLOLAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: 19. YY'DA ALMAN TOPLUMUNDA KADIN	5
1.1. Kadın Kimliği	5
1.2. Çalışma Hayatında Kadın	7
1.3. Eğitim ve Kadın	13
1.4. Kadın Figürü	14
1.5. Cinsel Kimlik ve Kadın	17
1.6. Aile ve Kadın	19
1.7. Alman Toplumunda Kadın Hareketleri	22
BÖLÜM 2: 19. YY'DA TÜRK TOPLUMUNDA KADIN	25
2.1. Kadın Kimliği	25
2.2. Çalışma Hayatında Kadın	27
2.3. Eğitim ve Kadın	28
2.4. Kadın Figürü	31
2.5. Cinsel Kimlik ve Kadın	33
2.6. Aile ve Kadın	35
2.7. Türk Toplumunda Kadın Hareketleri	37
BÖLÜM 3: KADININ EDEBİYATTAKİ ROLÜ	40
3.1. Theodor Fontane'nin 'Effi Briest' Adlı Romanında Kadın	40
3.1.1. Effi Briest	40
3.1.2. Theodor Fontane	40
3.1.3. İçerik	43
3.1.4. Edebi Dönem	44
3.1.5. Karakterler	48

3.1.5.1. Effi Briest.....	48
3.1.5.2. Insttetten	50
3.1.5.3. Effi'nin Annesi ve Babası	52
3.1.5.4. Crampas.....	53
3.1.6. Effi Briest'te Kadın Sorunsalı	54
3.2. Nabizade Nazım'ın 'Zehra' Adlı Romanında Kadın.....	55
3.2.1. Zehra	55
3.2.2. Nabizade Nazım	56
3.2.3. İçerik	58
3.2.4. Edebi Dönem.....	60
3.2.5. Karakterler	62
3.2.5.1. Zehra	62
3.2.5.2. Suphi	67
3.2.5.3. Sırrıcemal	73
3.2.6. Zehra'da Kadın Sorunsalı	76
BÖLÜM 4: EFFİ BRIEST VE ZEHRA'DA TEMEL KADIN FİGÜRLERİNE BİR BAKIŞ	80
SONUÇ VE ÖNERİLER	84
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	90

KISALTMALAR

ev.	: Çeviren
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
yay.	: yayınevi
yy.	: yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çalışan Kadınların Çalışan Erkeklerin Sayısına Oranı	8
Tablo 2: Almanya'daki Toplam Nüfus İçindeki Kadın-Erkeğin, Toplam Çalışan Nüfus İçindeki Artışı ve Azalışı	11
Tablo 3: Kadın ve Erkek İşçilerin Meslek Dallarına Göre Dağılımı	12
Tablo 4: Aktif Olarak Çalışan Toplam Nüfusun Ana Sanayi Dallarına Göre Dağılımı	12

Tezin Başlığı: Effi Briest ve Zehra Romanları Örneğinde Alman ve Türk Toplumunda Realist Dönem Kadın Sorunsalı	
Tezin Yazarı: Selçuk Dönmez	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nurhan ULUÇ
Kabul Tarihi: 01 Şubat 2011	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 90 (tez)
Anabilimdalı: Alman Dili ve Edebiyatı	Bilimdalı: Alman Dili ve Edebiyatı
<p>Türk tarihi ve Alman tarihi boyunca, toplumların gelişiminde en önemli madde olarak kabul edilen kadın sorunsalının incelenip değerlendirilmesi, zaman içerisinde daha da önemli bir olgu haline gelmiştir.</p> <p>Bu çalışmanın araştırma sorunsalı, Türk ve Alman tarihinde 19. yy'da ele alarak belli çıkarımlar yapmak ve bu çıkarımları bugünün koşullarına uyarlayarak etkin bir klavuz gibi kullanmaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:</p> <p>a) Kadın sorunsalı, neden asırlardır hiçbir değişim göstermeden, günümüze kadar artarak gelmiştir?</p> <p>b) Alman toplumunda ve Türk toplumunda 19.yy çerçevesinde kadına bakış açısı nasıldır ve kadın hangi kimliklerle var olmaktadır?</p> <p>Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda, statü ya da kimliksel farklılık taşımaksızın kadınların, geçmişten bugüne büyük bir eziliş ve farklı kategoriye konuş durumu ortaya çıkmaktadır. 19. yy'ın kadın hareketleri açısından en önemli dönüm noktalarından biri olduğu gerçeği göze çarpmaktadır. Alman toplumunda Fransız İhtilali'nin etkileri, Türk toplumunda ise dolaylı Avrupa'yı örnek alma ve özenme baskınlık göstermiş ve yenileşme hareketlerine, kadının tanımı başta olmak üzere, her alanda kadın hareketleri eşlik etmiştir. Bu yönüyle ele alındığında, kadın sorunsalı her zaman için değişime açık bir unsur olduğundan dolayı, çalışmanın önemi daha da fazla ortaya çıkmaktadır.</p>	
Anahtar kelimeler: Kadın, Kadın Sorunsalı, Türk Toplumunu, Alman Toplumunu, 19. Yüzyıl	

Title of the Thesis: Woman Problem in the Realist Period in German and Turkish Society in the examples of the romans “Effi Briest” and “Zehra”	
Author: Selçuk Dönmez	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nurhan ULUÇ
Date: 01 February 2011	Nu. of pages: vi (pre text) + 90 (main body)
Department: German Language and Literature	Subfield: German Language and Literature
<p>During German and Turkish history, examining and evaluating “woman problem” which is seen the most significiant component in the progress of societies has gain importance in time.</p> <p>The problem of this study is tackling the nineteenth century in Germany and Turkey and making inference and using these inferences like an efficient guide by adapting these inferences to today. In this context, it is possible to tell the objects of this study like this:</p> <p>a) Why has “woman problem” come up to today by increasing and without any change?</p> <p>b) During the nineteenth century, how was the people’s point of view about women in the German and Turkish society and what were the roles of women ?</p> <p>According to the results of this study, it is clear that without carrying any differences of status and identification, women have suffered injustice and have been put into different categories from past to present. It stands out that nineteenth century was a turning point in terms of women’s movements. There were the effects of French Revolution on the German society and in the Turkish society, following European’s steps and painstaking them overrode and the innovation movements accompanied with all the women’s movements, being in the first place: the definition of “woman” . When adressed with this aspect, owing to the fact that the problem of “woman” is a open- to-change component, it shows the importance of study much better.</p>	
Keywords: Woman, Woman Problems, Turkish Society, German Society, 19. Century	

GİRİŞ

Kadın kimliğini dünya genelinde ele alacak olursak, vatandaşı oldukları devletin yönetim şeklinden başlayarak mensubu oldukları dine kadar, belli sınırlar ve kısıtlamalarla yaşamış olan kadınların karşılaştıkları sorunlar ayrı ayrı değerlendirilebilir. Bugün dünyanın belli bölgelerinde herhangi bir suçtan ötürü kanunlar önünde dahi kadın-erkek ayrımının yapıyor olması, bunun en büyük örneklerindedir:

“Kadın ile erkek, birbirleri karşısında gerçekte insandırlar ve eğer cinslerden biri cins olarak lekelenirse, o zaman kaybeden insanlığın kendisi olur. Bunu yalnızca, her türlü baskı ve sömürünün bütün toplumun onurunu zedemesi anlamında söylemiyorum; tabi, öyle olduğuna şüphe yoktur. Ama daha ziyade özel bir anlamda, insanın temel düzeyde hayvanlıktan çıkıp insan olabilmesinin cinsellik ve üreme işlemleri ile iletişimini, duygusal ilişkiye ve dile dönüştürmesine bağlı olması anlamında söylüyorum”(Mitchell ve Oakley, 1992:23).

Kadın bir cinsiyet, kadınlıksa yerine getirilmesi gereken görev ve sorumlulukları olan bu cinsiyetin altına sokulduğu çatı. Aynı şekilde erkek bir cinsiyet, erkeklikse bu ayrı ya da bazı çevrelere göre üstün cinsiyetin yüklendiği sorumluluklardan oluşan bir kavram. Bu çerçevede her iki cinsiyet de sorumluluklar yükleniyor; fakat erkeklerin yaşadığı sorunların edebiyatta ya da herhangi bir sanat dalında neden bu şekilde yüzyıllardır büyük bir rağbet görmediğini kestirmek çok da zor olmasa gerek. Bu bağlamda, çalışmamda 19. yy'da kadın-erkek arasındaki tüm bu farkları, hem Alman toplumunda hem de Türk toplumunda her yönüyle ele alacağım.

Cinsiyet sorunsalının, aslında sadece toplumsal bir olgu olmayıp kültürel yaklaşımlarla da ön plana çıktığını Gürsel Aytaç şu şekilde ifade ediyor:

“Kadın-erkek sorunsalını bir kültür olgusu olarak ele almak, bunun edebiyattaki yansımalarını da devreye sokmakla yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu sorunsal, insan bedenini, bedeninin arzularını söz konusu etmek gibi eskinin tabularına karşı çıkmak noktasına varana dek en çok da

kadının erkek karşısındaki yeri, kadın hakları, yaşlanmayla cinsellik ilişkisi gibi konuları içermektedir” (Aytaç, 2005:101).

Çalışmam, tam bir karşılaştırmalı edebiyat çalışması olmamasına rağmen, iki toplum çerçevesinde, ortak bir sorunsalı dile getirdiğim için, karşılaştırmalı edebiyat ilkelerine uygun bir çalışma olarak da değerlendirilebilir. Özellikle 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren, uluslararası etkileşimin ve iletişimin önem kazanması ile birlikte, diğer ulusların hemen hemen her alanda neler düşündüklerinin peşine düşülmesi ile edebiyat alanında da karşılaştırma büyük ilgi görmeye başlamıştır. Bugün küreselleşme olarak adlandırdığımız kavramın gelişimine karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının etkisini ve Türkiye'deki durumu Emel Kefeli " Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri" isimli kitabında şu şekilde açıklıyor:

“Günümüzün hızla gelişen ve küçülen dünyasında karşılaştırma fikri ve karşılaştırmalı edebiyat büyük önem taşımaktadır. İnsanları birbirlerine yaklaştıran, ortak paydalarda birleştiren bu sahada Avrupa ve Amerika'da uzun yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Ayrı bir disiplin olarak kurulmuş olan alanda araştırmacılar yeni yeni arayışlarla eski eserlerdeki evrensel çizgiyi, ortak duyularını ve sahanın en önemli meselelerinden biri olan tercüme problemlerini dile getirmektedirler. Ancak ülkemizde henüz bu alanda yeterli çalışmalar yapılamamaktadır. Yapılan araştırmalar ise engin sınırları olan edebiyatımız için yetersiz kalmaktadır”(Kefeli, 2000:16).

Bir yaşam alanı sadece bir kara parçası olma özelliğinden çok, o kara parçasının üzerinde yaşayan insanların etkileşimi ve ilişkileri doğrultusunda gelişim ve değişime uğrayan bir alandır. Bu değişim ve gelişim ne denli içe dönük, ne denli Doğu'ya, Batı'ya vs dönük olursa olsun, yapılması gereken şey kendi içinde de olsa hedef toplum ya da kültüre dönük de olsa gelişim ve değişim için gerekli olan şey kaçınılmazdır. Bu da bizden önceliklerin ya da bizim dışımızdakilerin ne yaptığını, nerede olduğunu anlamamızı sağlayacak olan karşılaştırma eylemdir:

“Türkiye sadece Avrupa'yı Asya'ya bağlayan kuru bir kara parçası değil, Doğu ve Batı kültürünü birbirine bağlayan, birleştiren bir kültür köprüsüdür. Bundan başka, coğrafi konumu ve tarihsel birikimliliği açısından çok katmanlı, farklı kültürler birleşimidir. Bu birleşimin en önemli özelliği tarihselliği, çok

çeşitliliği, sürekliliği ve bütünlüğüdür. Kula'ya göre " Güncel Türkiye kültürü Anadolu kültür birikiminin ve bu birikimi üstlenen toplulukların ya da soykümelerin yaptıkları yeni katkılarla güncel biçimler ve içerikler kazanmış yepyeni ve ortak bir kültürdür. Ortak kültürün oluşumu karşılıklı ilişki ve etkileşimle gerçekleşir. Bu karşılıklı etkileşim yaşamın her alanına özellikle de yazılı belgelere ve yazın yaratılarına yansır"(Öztürk, 1998:17).

Edebiyat tarihinde Almanya'da karşılaştırmalı edebiyat kavramının gelişmesine engel teşkil edebilecek görüşler de zaman zaman oluşmuştur. Kamil Aydın bu görüşü şu satırlarla desteklemektedir:

"Weltliteratur und Literaturvergleich isimli yapıtında E. Elster, Almanya'da karşılaştırmalı edebiyat kürsülerinin kurulmasına ve bu tür bir çalışmanın temelde Goethe'ye dayandırılmasına karşı çıkar ve yapılan işin yalnızca bir yöntem olarak nitelendirilebileceğini vurgular. Ona göre bu yöntemi uluslarüstü veya uluslararası olarak göstermeye çalışmak, ulusal edebiyat çalışmalarını zenginleştirmez, aksine kısırlaştırır. Bu düşünceden hareketle oluşan karşılaştırmalı edebiyat karşıtçılığı ve özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar artış gösteren ulusçu eğilimler karşılaştırmalı edebiyatın Almanya'da gelişmesini engellemiştir"(Aydın, 1999:27).

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında yapılan çeviriler ya da kullanılacak olan çeviri metinlerinin işlevsel doğruluğunu artırmak için dikkat edilmesi gereken hususları ve orijinal metin güvenilirliğini A. M. Rousseau- Cl Pichois Karşılaştırmalı Edebiyat isimli kitaplarının *çeviri ve uyarlamalar* bölümünde şu şekilde ifade ediyorlar:

"Çevirinin orijinal metinden yapılabilmesi, yabancı dili çok iyi bilen bir uzmanla bu çevirinin boyutlarını tahmin eden mükemmel bir yazar işbirliğine yol açabilir. Böylece esas metin, yorumlanan sözcükler aracılığıyla, niteliğini değiştirmeye yüz tutar: Önce şiirsel cevherinden arınmışken, sonra yeniden canlanır"(Rousseau ve Pichois, 1994:69).

Çalışmamda, Türk edebiyatında ilk realist roman olarak nitelendirilen "Zehra" ve Alman edebiyatının klasiklerinden, realist bir eser olan "Effi Briest" bağlamında, alt başlıklar halinde kadın sorunsalını detaylı olarak inceleyeceğim.

Çalışmanın Konusu

İnsanoğlunun dünyaya gelişinden bu yana, kadın-erkek arasındaki fark, dönem dönem dinsel, bazı zamanlar sosyal, bazı zamanlarda ise bireysel etkenlerden ötürü ön plana çıkmıştır. Çalışmanın konusunu, yüzyıllardır süre gelen bu tartışmanın kaynağı olan kadın sorunsalıdır.

Geçmişte hem Alman hem de Türk toplumunda, kadına olan farklı toplumsal bakış açıları detaylı bir şekilde değerlendirilecek, bu değerlendirmelerden elde edilen sonuçlar ise son bölümde verilecektir.

Çalışmanın Önemi

Bir toplum, onu oluşturan bireylerin bir bütünüdür; toplumsal yapı, toplumsal sorunlar ve toplumsal çıkarımların temelinde de, bireylerin dönemsel ya da sürekli olarak yaşadıkları kimlik çatışmaları yer almaktadır. Dün bugünün temsilcisi ise, bugüne yön verebilmek için dünden yararlanılabilir. Bu çalışma, geçmişten yola çıkılarak toplumların geleceğe daha sağlam ilerleyebilmeleri için kimlik çatışması, kadın figürü doğrultusunda erkek-kadın arasındaki farklılaşmanın sebeplerinin değerlendirilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, sorunsal olarak değerlendirilen kadın kimliğinin, her yönüyle ortaya koyulup iki toplum çerçevesinde ele alınarak, genelden özele yargılar ortaya koymak ve bu yargılardan yola çıkarak kadın kimliğini, çağdaş anlamda olması gerektiği şekilde dile getirmektir. Bu çalışma ileriye dönük yararlanılabilecek bir çalışma niteliğine sahip olmanın yanında, lisans ve yüksek lisans derslerinin bir uzantısı olarak da nitelendirilebilir.

BÖLÜM 1: 19. YY'DA ALMAN TOPLUMUNDA KADIN

Toplumsal yaşam çerçevesinde yüzyıllardır dönem dönem büyük bir sorun olarak görülen, bazı dönemlerde ise aşılmaya çalışılan; fakat farkında olmadan aslında ötelenen en büyük sorunlardan biri, kadın kimliğinin toplumsal olarak değerlendirilmesi ve eşdeğer olarak kadın-erkek kimliklerinin tam olarak oturtulmasıdır. Bu kimlik bunalımı ve cinsiyet değerlendirmeleri aile hayatı başta olmak üzere, kadının bir birey olarak katılabildiği çoğu ortamda (iş hayatı, sosyal yaşantı vs) kendini göstermektedir. Şimdi kadın kimliği, çalışma hayatı, eğitim, kadın figürü, cinsel kimlik, aile yaşantısı ve kadın hareketleri açısından 19. yy'da Alman toplumunda kadının yerine değineceğim.

1.1. Kadın Kimliği

Kadın kimliğini dünya genelinde ele alacak olursak, vatandaşa yaşadıkları devletin yönetim şekliyle başlayarak, mensubu oldukları dine kadar, belli sınırlar ve kısıtlamalarla yaşamış olan kadınların karşılaştıkları sorunlar, ayrı ayrı değerlendirilebilir. Bugün dünyanın belli bölgelerinde herhangi bir suçtan ötürü kanunlar önünde dahi kadın-erkek ayrımının yapıyor olması, bunun en büyük örneklerindedir. Dünyada durum bugün böyle iken, Almanya'da 19. yy süresince, kadına karşı olan tutumun ve yaklaşımın, çok da iyi olarak değerlendirilebileceği söylenemez.

19. yy'da, özellikle 19. yy'ın başlarında, Almanya'da toplumsal bakış açısından ötürü, kadının sosyal yaşantıdaki bireysel kimlik sorununun çözümünde iki bakış açısı göze çarpmaktaydı: Evlenmek ya da fahişeliğe başlamak (Mahaim ve diğ., 1992). Evliliğin ya da fahişeliğe başlamanın bir cinsiyet için çözüm noktası olması demek, onun sadece cinsel kimliği ile değerlendirilip, bu cinsel kimliğe göre hayatı yönlendirmek zorunda bırakılmasının en açık göstergesidir. Bu bağlamda, 1889'a doğru Almanya'da bir kahvede çalışmaya başlayan genç kızın ilk deneyimlerine şu şekilde değiniliyor:

“Müşteriler kahveden çıktıktan sonra sık sık oturup ağlardım, tahammül etmem gereken o kadar çok şey olurdu ki. Müşterilerin ilk sorusu genellikle

'Nerede oturuyorsun? Sana uğrayabilir miyim?' oluyordu, sonra da ya beni öpmeye kalkarlardı ya da mıncıklamaya, ama kendimi iyi savunurdum. O zaman da 'Bana bak kızım, burası manastır değil ya' ya da 'Daha yeni ya, kendini ağırdan satıyor' derlerdi" (Mahaim ve diğ., 1992:17).

Yaşananların herhangi bir yaş sınırı tanımaksızın, sosyal ya da toplumsal kadın kimliği ile değil, "cinsel bir kavram olarak kadın" değerlendirmesi ile yüz yüze kalan kadınlar için, o dönemde çözümün gerçekten de sadece evlilikten geçtiği yadsınmaz bir gerçek olmuştur.

Yaş ya da statü gözetmeksizin, kadınların hiçbir yasal hakkı bulunmamaktaydı ve bununla birlikte kadınlar sosyal hayatta da dışlanmaktaydılar. Sosyal anlamda kadınların hiçbir zaman reşit olamaması, evli değilken babalarına, evli iken ise kocalarına ait bir mal gibi değerlendirilmesi ve onlara bağlı olmaları, kadınların sosyal kimliklerinin ve kendini gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük duvarlarından biri olmuştur (Mahaim ve diğ., 1992). Siyasi açıdan ise "Pasif ya da aktif siyasi haklardan muaf tutulmuşlardı (sadece bazı *Landsgemeinde*'lerde oy hakları vardı). 1850-1908 yılları arasında siyasi toplantılara katılmaları kanunen yasaklanmıştı" (Mahaim ve diğ., 1992:21) ibareleri ile, kadınların bazı bölgeler hariç çoğu bölgelerde haklarının yok sayılabilecek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm bu durumların ve koşulların geneli işçi kadınlar için geçerli olmakla birlikte, bazı burjuva kadınlar için de geçerli idi, fakat burjuva kadınlarının, tamamen de işçi kadınlar ile aynı kefeye konmasının yanlış bir tutum olacağını da göz ardı etmemek gerekiyor. Burjuva kadınların yaşantısı, işçilere göre daha rahattı ve bu yaşam, kocanın yaşam düzeyi doğrultusunda şekilleniyordu.

İşçi kadınlar için kadın kimliği, ücret karşılığı en zor işleri bile yapabilmek ve çocuk dünyaya getirip öyle ya da böyle kocasının soyunu devam ettirmek iken, burjuva kadınlarının da yaşantısının bir taraftan bakıldığında, rahat ama çok sınırlı olduğu, şu şekilde ifade ediliyor:

“Varlıklı burjuva kadın üç ‘K’ içinde hapsolmuştur: Kinder, Kirche, Küche (Çocuklar, Kilise, Mutfak). Ama ev işleriyle bizzat ilgilenmesine iyi gözle bakılmaz. O da ev işlerini denetlemekle yetinir. Çocuklar neredeyse bütün gün

dadı ya da öğretmenlerin eline bırakılır. Kadının ücret karşılığı çalışması da hiç hoş karşılanmaz...” (Mahaim ve diğ., 1992:22).

Tüm kadınlar için 19. yy'ın başlarında kadın kimliği diye bir şey söz konusu değildi. Fakat 19. yy'ın ikinci yarısının sonlarına doğru atılan adımlar, bir başkaldırma sayılabilecek kendini ifade etme gereksinimi ile birleşince, kadın kimliği yavaş yavaş değişmeye ve bugünkü şeklini almaya başlamıştır. İlerleyen bölümlerde değineceğim tüm bu gelişmelerle, kadın kimliği üzerindeki değişimleri daha kapsamlı bir şekilde dile getireceğim.

1.2. Çalışma Hayatında Kadın

Kadın gelişimi ve kadın kimliğinin şekil değiştirmesi açısından, kadının sosyal hayatta yer alması önem taşımaktadır. Bir bireyin sosyal çevresinin istendik yönde değişmesinin en kolay ve en etkili yolu, iş hayatına atılmaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 1800'lü yılların sonlarına doğru, kadının sosyal hayatta daha aktif bir şekilde yer almasının, ailesine sadece anne olarak değil çalışan bir birey olarak da katkıda bulunmaya başlamasının temelinde, kadın çalışmalarının aktifleşmesi yatmaktadır.

19. yy'da kadın çalışmalarını üç dönüm noktasında ele alabiliriz: Birincisi, endüstri devriminin gerçekleşmesi ve acil eleman ihtiyacının ortaya çıkmasıyla kadınların fabrikalara girmesi; ikincisi, endüstri devriminin ilkelerinin oturması ve düzenin yerleşmesi ile, fabrikalarda çalışan kadınların sayısının sert bir şekilde düşüşü; üçüncüsü ise yüzyılın sonlarına doğru artık dengeli bir çalışma hayatının oluşmasıyla erkek-kadın çalışma oranının farkının azalmasıdır.

Kadınların tam inceleme yapıldığında, her zaman için iş yaşantısında yer aldığı söylenebilir, fakat hangi işlerin kadının erkeklerle aynı ortamlarda çalışmasına fırsat sağladığını inceleyebilmek için, fabrikalarda ve çalışma hayatında daha fazla elemana -dolaylı yoldan kadına- ihtiyaç duyulmasını sağlayan bir yenileşme olan endüstri devrimiyle gelen sanayileşme sürecini incelemek gerekir.

Kadın-erkek çalışma oranı ve iş hayatına aktif katılımı, 19. yy'da kadınlar açısından en hızlı değişiklikler ve aradaki farkın azalması, yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Buna rağmen, çalışan kadınlarla, çalışan erkeklerin sayılarının oranlarına bakıldığında, birer kutuplaşma göze çarpmaktadır.

Tablo 1: Çalışan kadınların çalışan erkeklerin sayısına oranı

	Erkek	Kadın
1875	% 49.1	% 9.2
1882	% 51.9	% 9.6
1895	% 57.6	% 11.8
1907	% 60.5	% 12.9

Kaynak: Mahaim, Annik ve Alix Holt (1992:19)

Her şeyden önce, kadınların iş yaşantısının 19. yy'ın başlarından ortalarına kadar erkeklerle karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuçlar, şu şekilde dile getiriliyor:

“Twellmann, Kuczinsky ve Bebel vb'nin verdiği istatistiklerin hepsi aynı gerçeğe işaret ediyor: Kadınlar hemen hemen tamamen vasıfsız bir alt-proletarya oluşturmaktaydılar. Çoğunlukla geleneksel rollerine tekabül eden dallarda, örneğin dokuma, giyim, besin sanayii gibi dallarda istihdam ediliyorlardı. (Savaştan önce az da olsa bir gelişme görülmüş ve başka sanayi dallarına da girmeye başlamışlardı.) Kadınların çalıştığı sektörler ücretlerin en düşük, çalışma saatlerinin en uzun olduğu işlerdi (günde on-onyedi saat). Erkeklerle kadınların maaşları arasındaki farkları görebileğimiz istatistikler yok ama Kuczinsky'nin sunduğu çok sayıda örnek kadının ücretinin çoğu kez aynı işi yapsalar da erkeğinkinin yarısına bile ulaşamadığını göstermektedir” (Mahaim ve diğ., 1992:19).

Endüstri devriminden önceki süreçte, kadınlarla erkekler arasındaki bu dengesiz kazancı, kadınların sadece temel yaşam ve çalışma alanı olarak görülen tarım sektöründe çalışmalarını da desteklemektedir. Endüstri devrimi ile kadın için çalışma alanları gıdadan giyime kadar birçok alanda farklılık göstermeye başladı. Çalışma alanlarının değişmesiyle, kadın artık ailesi için fedakar bir anne ve sadık bir eş olmanın ötesine geçmiş, ailesine finansal açıdan da göz ardı edilemeyecek bir gelir kazandıran birey haline gelmiştir (Daffa, 1998).

Kadınların çalışmalarının ve iş yaşantılarının etkilerinin sadece kendileri üzerinde değil, bunun yanında aileleri üzerinde de etkileri olabileceği gerçeği, o dönemde endişeyle herkesin dikkatini çekmiştir. 19. yy'daki bu iş-aile yaşantısı etkileşimi ve bu yöndeki endişeler, şu şekilde ifade ediliyor:

“19. yy'da şok etkisi yaratan, kadınların çalışmasından çok fabrikalara girmeleri idi; dönemin gözlemcileri bunu ailenin parçalanması olarak algıladılar. Ancak kadınlar fabrikaya zevk için değil, yaşayabilmek için gidiyorlardı; fabrikada, evde çalıştıklarından birkaç saat daha az çalışıp, ilkel aletlerle evde çalışarak kazandıklarından biraz daha fazla kazanıyorlardı. Düşük ücretli ve erkeklerden çok daha kolayca işten çıkarılabilen böyle bir kitle bulundurmamak ve kazanmak da kendi açısından sermayenin çıkarınaydı (kadınlar işten çıkarılınca eve döndüklerinden, işsizlikleri görünmez bir işsizliktir)” (Mahaim ve diğ., 1992:44).

Tüm bu değerlendirmelerin dışında, kadınların kendi içlerindeki sosyal yaşantıları da kadınların iş hayatını etkilemiştir. Alt sınıf olarak nitelendirilen gruba ait kadınların, çalışma olanağı bulunduğu sürece, çalışmama gibi bir olasılığı söz konusu olamazdı. Çünkü evde ikiden fazla çocuk, belki bir kayınvalide ya da kayınpeder, belki ailenin daha büyük fertleri, ne yaparsa yapsın para yetiremeyen bir eş vardı. Durum böyle olunca, karşısına çıkan iş çeşidi ne olursa olsun, kadına da çalışmak düşmekteydi. Orta sınıfta ise durum biraz değişiklik göstermekteydi. Kadın yine çalışmak zorundaydı, fakat kendine hitap etmeyen işleri reddedebilme hakkına sahipti. Üst sınıf için ise durum çok daha farklıydı. Kadın çalışmak zorunda değildi, aksine çalışmamalıydı. Onun görevi çocuklarına örnek olabilecek bir anne ve eşinin sosyal statüsüne ve ağırlığına uyum sağlayabilecek bir eş olabilmektir. Bunların yanında o, Batılı yazarlar okuyarak ya da Batı müziği dinleyerek kendini geliştirmesi gereken bir bireydi.

Özünde her birey yaratılışına ve doğasına uygun işlerde çalışmalı ve böyle işlerle zamanını değerlendirmeliydi. Bir erkek için vücut gücünü kullanabileceği işlerde çalışmak ne kadar doğalsa, kadın için de yaratılışına uygun olarak el işlerinde ve ev işlerinde çalışmak çok doğaldı. Hem el işlerini de öğrenmek için çok daha az zamana ve masrafa gereksinim duyuluyordu. Bir taraftan para kazanmak için bu işler yapılırken, diğer taraftan da kendilerini doğalarına uygun işlerde yetiştirerek,

bu işlerde olsun, işin ehllilerine para ödememe peşindeydiler. Örneğin, dikiş dikmek kadın doğasına uygun bir iş olarak nitelendirilirken, bir ev hanımının, evdeki dikiş işleri için bir terziye para ödemesi, onlara anlamsız gelmekteydi (Daffa, 1998).

Fabrikaların ve çalışma alanlarının da gelişmesiyle birlikte, fabrikalarda çalışan elemanların artık alanlarında uzman ya da eğitilmiş olması gerekliliği ortaya çıktı. Bu da çalışanların mesleki ya da temel eğitim alma gereksinimlerini ortaya çıkardı. Böylelikle artık erkekler kadar, çalışan ya da çalışmak isteyen kadınların da eğitim alma zorunluluğu doğdu. Bu durum yine sınıflar arasında farklılıklar göstermekteydi. Toplumun üst sınıfına ait kadınlar için değişen bir şey olmadı, onlar yine lüks ve rahat yaşantılarına aynı şekilde devam etmeye başladılar. Alt sınıf için ise zaten zor olan hayat, eğitim gerekliliği ile daha da zor oldu. Artık onların çalışma yelpazeleri daralmış, bu kadınlar daha ağır ve geliri daha az olan işlere yönelmişlerdi. İş hayatında eğitim gerekliliği, en çok orta sınıfa ait gençlerin yetişmesinde ve yönlendirilmesinde etkili oldu. O orta sınıf aileler olarak belli bir kıskacın içine sıkışmış olan aileler, artık kızlarını belli bir akademik eğitim almaları amacıyla yetiştirmek, kızlarının kendilerini mesleki açıdan geliştirebilmeleri için fırsat yaratmak zorunda kaldılar.

Eğitsel ve akademik açıdan bu yönlü bir değişim gösteren gelişmeler, farkında olmadan kadınların iş çıtasını da yükseltmiş ve hedeflerini geliştirmiştir. O dönemde başlarda kadınlar için, fabrikaların dışında uygun görülen meslek çocuk bakıcılığı idi. Alınan bu eğitimin de etkisiyle, artık öğretmenlik ve öğretmenlik de kadınların iş alanlarına dahil olmuştu. Özellikle öğretmenlik mesleğinin çeşitli bilgiler ve yetiler gerektiriyor olması, bu mesleği seçecek olan kadınların her açıdan yeterli seviyede olması gerekmektedir. Bu da eğitimin daha da şart ve kaliteli olması gerekliliğini doğurdu (Daffa, 1998).

İş hayatında kadınlar arasında seçimi sağlayan ve farklılığı yaratan, eğitim dışındaki ayırıcı bir özellik de yaştı. İş çeşitleri ile kadın yaş grupları arasındaki ilişkiyi Koblenzli bir görevli şu şekilde dile getiriyor:

“Kadınlar genelde genç kızlardan daha güvenilir ve çalışkanlardır. Daha genç kadın işçilerin, temiz ve hoş olmayan işlere karşı istisnasız antipatileri vardır.

Bunun sonucunda, bu işler daha kanaatkâr kadınlara yıkılır. Böylece, örneğin paçavra ayıklama işinde çoğunlukla kadınlar çalıştırılmak zorunda kalınır” (Bebel, 1991:249).

Tüm ülkelerde, bütün şartlar ve durumlar gibi, çalışma hayatları da belli yasalara bağlanmış ve herhangi olumsuz bir durum söz konusu olduğunda, o yasalara danışılmıştır. Almanya’da, kadın çalışma haklarının da yasalaşması açısından, 19. yy büyük önem taşımaktadır:

“Almanya’da çalışma yaşamının yasalara bağlanması oldukça geç bir tarihte oldu. 1891’de kadınların gece ve yeraltında çalışması yasaklandı; çalışma günü onbir saat olarak belirlendi; çocukların onüç yaşına kadar çalışması yasaklandı; pazar günleri zorunlu dinlenme günü ilan edildi; doğumdan sonra da dört hafta süreyle ücretli analık izni yasallaştı. Sosyalistlerin bu önlemlerin alınmasında katkıları oldu” (Mahaim ve diğ., 1992:20).

Böylelikle kadınlara yönelik çalışma hayatında da uygulanan çifte standart, yasalarla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

İstatistiksel olarak ele aldığımızda ise, Almanya’da toplam nüfus içindeki kadın erkeğin, toplam nüfustaki artışı ve azalışı şöyledir:

Tablo 2: Almanya’daki toplam nüfus içindeki kadın-erkeğin, toplam çalışan nüfus içindeki artışı ve azalışı

	1882-1895	1895-1907
Çalışan Kadınlar	+ 1005290 = Yüzde 23.60	+ 2979105 = Yüzde 56.59
Çalışan Erkekler	+ 2133577 = Yüzde 15.95	+ 3077382 = Yüzde 19.85
Kadın Hizmetçiler	+ 31543 = Yüzde 2.46	- 64574 = Yüzde 4.91
Erkek Hizmetçiler	- 17151 = Yüzde 40.35	- 9987 = Yüzde 39.38

Kaynak: Bebel, August (1991:238)

Almanya’da 19. yy’ın sonlarında, kadın işçilerin sayısının erkekleri önemli ölçüde aştığı meslek dalları ise esas olarak şunlardır:

Tablo 3: Kadın ve erkek işçilerin meslek dallarına göre dağılımı

	Kadın	Erkek
Tarım	4 217 132	2 737 768
Tekstil Sanayi	466 210	390 312
Giyim Sanayi	403 879	303 264
Temizleme Sanayi	85 684	58 035
Lokanta ve Meyhaneler	266 930	139 002
Ev Hizmetleri	279 208	36 791
Sağlık ve Hastabakımı	129 197	78 520

Kaynak: Bebel, August (1991:240)

229.334 olarak saptanmış toplam sayının, ana sanayi dallarına ne şekilde dağıldıkları ise aşağıdaki tablodan anlaşılıyor:

Tablo 4: Aktif olarak çalışan toplam nüfusun ana sanayi dallarına göre dağılımı

Tekstil Sanayi	111 194
Gıda ve Keyif Verici Maddeler Sanayi	39 080
Madenfilizi ve Toprak Sanayi	19 475
Giyim ve Temizleme Sanayi	13 156
Kağıt Sanayi	11 049
Madenlerin İşlenmesi	10 739
Orman ve Oymacılık Sanayi	5 635
Poligrafik Sanayi	1 770
Makine Sanayi	4 493
Kimya Sanayi	4 380
Diğerler	5 363
	Toplam 229 334

Kaynak: Bebel, August (1991:248)

Tüm bu değerlendirmeler ve istatistiksel veriler sonucunda, 19. yy'da kadının iş yaşantısına olan katkısı ve iş yaşantısına olan aktif katılımının dönemsel değişiklikler gösterdiği, fakat değişim ne kadar olumlu yönde olursa olsun, bu değişimin hiçbir zaman istenen düzeyde olamadığı kanısına varılabilir.

1.3. Eğitim ve Kadın

Eğitim, temelde insanlara hiçbir ayırım gözetilmeksizin, istendik davranış kazandırma sürecidir. Bu süreç, her zaman için bugün kaynaklı, geleceğe dönük bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Tüm yaşam alanlarında olduğu gibi, geleceği şekillendirmeye yarayan en önemli temel taşlardan biri olan eğitim hayatında da kadın gerek Alman toplumunda gerek diğer toplumlarda, cinsel bir ayırım içerisinde kalmıştır ve bugün de bu durum bazı bölgelerde değişiklik göstermemektedir.

Almanya'da eğitimde eşitlik anlayışı, temelde 1700'lü yılların sonunda dile getirilmeye başlanmıştır. O yıllarda diğer uluslarda ortaya çıkan kavram ve değişimlerden etkilenen Almanya, ortaya çıkmakta olan bazı görüşleri benimsemekte zorlanmaktaydı. Özellikle kadın-erkek arasındaki hem toplumsal hem de bireysel farkların, çağdaş düşünürler ve yazarlar tarafından dile getirilmesi, bazı kitlelerce rahatsızlık verici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda 1792 yılında yazdığı bir yazıyla Gottlieb Theodor von Hippel, eşitlik konusunda ilk tartışmaları başlatmıştır. Hippel, özgürlüğün kurallarına ve kadınlar da dahil tüm insanların eşitliğine değinmiştir. Yaşam alanlarının daha iyi organize edilebilmesi yolunda da eğitim vazgeçilmez bir unsurdur. Erkek-kadın eşitse ve bu eşitlik her alanda olacaksa, erkeklerin yaşadığı donanımlı hayatı, kadının da yaşaması gerekli ve bu donanımlı hayat için iyi bir eğitime gerek varsa, kadına eğitimde fırsat eşitliği sunulmalıydı. Fakat aynı dönem içerisinde, eğitimsiz ya da geleneksel düşüncede olan insanların yanısıra bazı düşünürlerin, kendi ideolojik fikirlerinden ötürü bu yönde düşünmediğine, antifeminist bir yaklaşım sergileyerek, cinsiyetler arası tutumların karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu bir gerçektir ve bunu savunan Johann Gottlieb Fichte, en somut örneği teşkil eder.(Daffa, 1998).

Her ulusta, her dönemde ortaya çıkan ve dünya edebiyatına kendini kabul ettirmiş yazarların görüşü önemliyse, Alman edebiyatında da bu hususta, Goethe'nin görüşleri de önem taşımaktadır:

“...Zamanının erkekleriyle kadınlarını en iyi tanıyan Goethe, Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları'nda alaycı biçimde şöyle diyor: 'Bilgin kadınlar gülünç duruma düşürüldü ve herhalde, bu kadar cahil erkeği utandırmak saygısızlık sayıldığından, bilgililere de tahammül edilmek istenmedi' ” (Bebel, 1991:169).

Düşünürler, yazarlar ve edebiyatçılar bu şekilde düşünürken, asıl duruma şekil verecek olan kadınlar ve geleceğin kadınlarını yetiştiren aileler de kendi içlerinde, eğitimin temelinde benimsenen cinsel farklılığı değerlendirdiler. Bu doğrultuda, erkekler ve kadınlar açısından eğitimin değerlendirilmesi farklılık göstermiştir.

Eğitimin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bir gereklilik haline gelmesi, yine toplumsal ve sosyal değişimlerden sonra olmuştur. Fransız İhtilali olmamış, Almanya da dahil olmak üzere Avrupa toplumları bu ihtilalin getirdiği düşünce ve anlayışlardan etkilenmemiş olsaydı, Almanya'da belli tabular ve ölçüler doğrultusunda yaşayan kadın sayısı artmaya devam edecek ve gelecek nesiller de bu şekilde çağın gerisinde kalarak, erkek sömürgesi olarak yaşayacaklardı. Fakat 19. yy'da tüm Avrupa ülkelerini saran tüm bu düşünce akımları ile, bir toplumun gelişmesine olanak sağlayan en büyük değişken olan eğitim alanında, Almanya'da büyük reformlar yapılmaya başlanmış ve kadınların eğitim hayatına bakış açısı değişmiştir.

1.4. Kadın Figürü

Zaman içerisinde, değişen koşullar ve toplumsal bakış açısı farklılıklarıyla, insanların gözündeki kadın figürü de değişikliğe uğramıştır. Bir zamanların sadece ev hanımı ve anne olan kadınının, gittikçe sosyal kimlik arayışları içerisine girmesiyle, insanların söylemindeki ve gözündeki "kadın" anlayışı değişmeye başlamıştır.

Bir bireyin, sosyal olarak tanımlanabilmesi için, boş zamanlarını değerlendirme şekli ve yöntemi önem taşımaktadır. 19. yy'da aniden ortaya çıkan kadın hareketleri ve eşitlik anlayışı ile, özellikle burjuva kadınları boş zamanlarını, o zamanın Batılı olma yolundaki olmazsa olmazlarından sayılan müzikle ve de özellikle piyano çalmayla geçirmektedirler. Bir genç kızın, çağdaş bir insan olarak yetişmesi ve ileride sadık bir eş, ilgili bir anne ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir birey olabilmesi için, boş zamanlarında müzikle ilgilenmesi ve bunun dışında yabancı dil öğrenmesi gerekmektedir. Bir kadının toplumda iyi bir imaj uyandırabilmesi için, bu iki şartı yerine getiriyor olması hemen hemen yeterliydi (Daffa, 1998).

Sanatsal faaliyetler toplumsal gelişmenin göstergesi ve temsilcisi sayıldığı için, birçok sanatsal niteliği içinde barındıran peyzajcılık ve boyama gibi aktiviteler de kadınların yer aldıkları işler arasında sayılıyordu. Bu işleri yerine getirebilmek için gerekli olan şey sadece istemek değil, bunun yanında bir de bu işlerin eğitimini almaktı.

Tiyatrolar, konserler ve balolar, genç kızlar için uygun görülen sosyal aktiviteler arasında yer almaktaydı. Bir genç kızın ailesi mantıklı ve ölçülü bulduğu takdirde, o kız bu tür etkinliklere katılabilir, böylelikle kendi dünyasının dışında dönen farklı bir dünya olduğunun da farkına varabilirdi. Tüm bu sosyalleşme çabaları zaman içerisinde, artık yetişkin kadınların ne yapması gerektiği ve yetişkin kadın figürünü de ortaya çıkaracaktı. Yetişkin bir kadın ev işleriyle uğraşmak yerine, kendini eğlence için her zaman hazır tutmalıydı.

Her bireyin olduğu gibi, kadınların da belli dönemlerde çok yerilen özellikleri olmuştur. Nasıl erkeklerin diktatör tutumları ya da birer diktatörmüş gibi görmeleri asırlardır değişmeyen erkek figürü ortaya koyuyorsa, kadınlar için de aynı durum söz konusu olmaktadır ve klasik kadın figürünü bu bağlamda ortaya çıkaran özellikleri, Bebel 19. yy çerçevesinde şu şekilde dile getirmektedir:

“...Kadınların çokça yerilen bu özellikleri arasında şunlar sayılır: Korku duyulan hazırcevaplık ve dedikodu düşkünlüğü, en boş ve en önemsiz şeyler üzerine sonsuz konuşmalar yürütme eğilimi, salt görünüş, giyim ve zevk düşkünlüğüne yönelik bir düşünce doğrultusu ve bunun sonucu olarak tüm

moda ahmaklıklarına bağımlılık; ayrıca kendi cinsine karşı kolayca kıskırılabilen çekememezlik ve kıskançlık, yalana ve çarpıtma sanatına eğilim” (Bebel, 1991:173).

Kadın figürünün oluşumunda her ne kadar bireysel gelişimlerinin ve istedik davranış değişimlerinin etkileri varsa, bir o kadar da kendilerinin dışında dönen ve onları da içine alan bir yaşam girdabının da etkisi vardır. Figürsel değerlendirmeye bu açıdan baktığımızda, söz konusu olan ilk şey hayat koşulları ve geçim zorluğudur. Bir kadının belli dönemler çerçevesinde -ki 19. yy'ın özellikle ilk yarıları buna en güzel örnektir- yapabileceği hiçbir iş olmadığını düşünmesiyle, ona göre seçmek zorunda kaldığı yaşam, yeni bir kavramın dile gelmesine sebep olmuştur:

“İstatistik toplumsal katmanlar arasında bir ayrıştırmaya gitmiyor ama yalnız yaşayan ve dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken kadın sayısının yüksekliği ile ülkedeki fahişe sayısı -tahminlere göre yüzyılın sonuna doğru 100 000 ile 200 000 arasında fahişe vardı- arasında bir bağlantı kurmak ilginç olacaktır. Fahişeliğin temel nedeninin yoksulluk olduğu açıktır, ancak ‘dünyanın en eski mesleği’, kadınları parayla alınabilen cinsel nesnelere haline getiren davranış ve tavırların karmaşık bir bütünü üzerinde yükselmektedir” (Mahaim ve diğ., 1992:17).

Dünyanın en eski mesleği olarak adlandırılan fahişeliğin, kadın figürü üzerindeki olumsuz etkisi yadsınmaz derecede yüksektir. "Kadın kimdir?" sorusuna üstü kapalı, "Yoksullukla karşılaştığı anda, vücudu ile para kazanabilen bir nesnedir" cevabının verilmesinin, bir insan kimliğinin tanımında ne kadar yıpratıcı bir etki olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir.

Fahişelik ile birlikte, kadın ticareti adı da verilen fuhuş açısından, Almanya'nın o dönemdeki ve şu andaki durumu da içler acısı bir şekilde şöyle dile getiriliyor:

“Almanya, dünyanın yarısının kadın pazarı olma üzücü ününü taşıyor. Almanların içindeki gezme arzusu, Alman kadınlarının bir bölümünü de sarmış görünüyor, öyle ki uluslararası fuhuşun ihtiyacını sağlamada, Avusturya-Macaristan hariç, diğer halkların kadınlarından daha fazla paya sahipler” (Bebel, 1991:216).

Kısacası 19. yy'ın başlarında, eğitim ve yeteneklerini geliştirmemekle, belli sınırlar içerisinde kendini hapsedmiş ve sadece kendi cinsleriyle iletişim içerisinde olan kadın, yüzyılın sonlarına doğru, -sınıflar arasında farklılık göstererek- yavaş yavaş kendini gerçekleştirme yolunda adım atmaya başlamış ve toplumsal açıdan oluşan kadın figürünün değişmesini sağlamıştır.

1.5. Cinsel Kimlik ve Kadın

Kendini genç yaşta daha da baskın şekilde gösteren cinsiyet ayrımı ve cinsel kimliklere yüklenen roller, aslında birey daha bir bebekken dünyaya gözlerini açtığı anda, sosyal çevresi ya da ailesi tarafından şekillendirilir. Çoğu baba için erkek evlat elinden tutup maça götürülecek bir bireyken, çoğu anne içinse kız evlatlar, özellikle ergenlik dönemlerinde, kimlik gelişimine yol verilecek birer kopyadır. İşte bu ayrım, temelde insanlık tarihinden bugüne kadar yapılan ve dönem dönem kimlik sorunlarına dahi yol açabilen bir yaklaşımdır. Hiç şüphesiz ki, cinsiyetler arasında hem biyolojik hem de kısmen buna bağlı olarak da sosyal farklılıklar olacaktır. Önemli olan ise, bu farklılıkların sınırlarını bilebilmek, birini sadece cinsiyetine bakarak yermek ya da övmekten kaçınmaktır.

19. yy'da da bu tabular geçerliğini koruyarak, kadınların dönem içerisinde gelişmelerinde çoğu zaman olumsuz bir özellik olarak kendilerini göstermişlerdir. Aile hayatında "sadık eş" kavramı sadece kadınlar için geçerli olmakta ve ihanet etmek eğer bir hak ise, o da erkeklere özgü bir imtiyazdı. Genç kız, evlenene kadar iffetli olmak zorunda ve evlendikten sonra da iyi bir eş, sevgi dolu bir anne olmalıdır. Böyle yetişmemiş genç kızlar ve bu şekilde davranmayı reddeden evli kadınlar, eşlerine de ihanet etmiş sayılmaktaydı (Daffa, 2001).

Fahişeliğin ve kadınların vücutları ile para kazanma fikrinin ve eyleminin, toplum içerisinde maddi zorluk çeken kadınlar tarafından benimsenmesi ile kadın cinsiyetinin bu yönlü kullanılmasıyla, metreslik kavramı ortaya çıkmıştı. 19. yy'a hakim olan bir başka görüş ise, farklı sosyal sınıflara ait olsalar bile bazı kadınların, üst sınıftan insanların metresliğini yapma eğilimi içinde olduklarıydı. Bu bağlamda, kadının genç ya da yaşlı olması önemsenmeksizin, cezbedici ve güzel olması yeterliydi (Daffa, 2001).

Cinsel farklılıklar ve cinsel ilişkiler söz konusu olduğunda, bir tarafın sürekli baskın bir rol oynaması, evlilik gibi önemli ve uzun süreli bir yola girilirken, baskın olan tarafın fikirlerinin daha önemli olması da kaçınılmaz bir gerçektir. 19. yy'da insanlar, evliliklerini sosyal yapılar doğrultusunda iki şekilde gerçekleştiriyorlardı. Üst sınıftan insanlar (burjuvalar) evliliklerini mantıkları doğrultusunda para için yaptıklarından dolayı, ya birileri aracı olur ya da aynı sosyal yapıya ait güzel ve edalı bir kız eş adayı olarak seçilirlerdi. Köylerde ve alt sınıflardaki insanların hayata bakış açıları ele alındığında, aşk ve sevgi evliliği yapmak esastı. İki kişi kendini dışarıda ya da kilisede görür, birbirinden hoşlanır ve bir gönül ilişkisi kurarlardı. Sözcükler değil jest ve mimikler konuşur, insanlar birbirlerine olan sevgilerini ve aşklarını, jest ya da mimiklerle dile getirirlerdi. Evlendikten sonra ise, aşkın devam etmesine rağmen kadın, efendisi olarak erkek onu nasıl biçimlendiriyorsa, sadece o şekilde olduğu gerçeğini kabullenir ve buna göre davranırdı.

Cinsel rollerin, her zaman olduğu gibi, eğitim söz konusu olduğunda da etkin bir yere sahip olduğu anlaşılır. Bu yöndeki görüşlerini Bebel, "Kadın ve Sosyalizm" isimli kitabında şu şekilde ifade ediyor:

“Erkeklerde eğitim, zekânın geliştirilmesi, düşünce yeteneğinin keskinleştirilmesi, reel bilginin çoğaltılması ve iradenin sağlamlaştırılmasına, kısaca zekâ fonksiyonlarının eğitime yöneliktir; uygulanan araçlarla amaca sıkça ulaşılmasa da ve genellikle ulaşılmak istenmese de, en azından böyle olduğu iddia edilir. Buna karşılık yüksek sınıflarda kadının eğitimi, esas olarak duygusal derinleşme, biçimsel ve müzik, edebiyat, sanat, şiir gibi edebi eğitimle sınırlıdır, bununla kadının yalnızca şiirsel duyarlılıkları ve fantazisi yükseltilir” (Bebel, 1991:169).

Kadının eğitiminin temelinde yattığı düşünülen duygusal ve ruhsal yönlü gelişim, onların sanat kollarında çalışmalarına ve ilgili alanlarda kendinlerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Bu görüş doğrultusunda "kadın tam anlamda duygusal ve ruhsal yaşam hipertrofisi çekiyor ve bu nedenle o, çoğunlukla her türlü batıl inanca ve mucize yalanına açıktır" (Bebel, 1991:169) görüşü yoğunluk kazanmaktadır.

Sonuç olarak, cinsel rollerin ve kimliklerin, kadın-erkek ayrımının yapılması ve ister toplumsal, ister bireysel olsun, bireyler arasındaki farklılıkların göz önüne serilmesi açısından büyük bir önem taşımakta olduğu yargısına varılabılır.

1.6. Aile ve Kadın

Bireysel ve biyolojik etmenler her ne olursa olsun, aile ve aileyi oluşturan bireyler, bir toplumun en önemli unsurlarını belirtmektedir. Çoğu zaman aileyi ayakta tutan değerler tartışılmış, asıl sorumlulukları yüklenen kişinin kim olduğu hep bir tartışma konusu olarak gündemde kalmıştır. Bu soruya verilen cevap ne olursa olsun, kadının aileyi ayakta tutan, çekip çeviren üye olduğu her zaman için dile getirilmiştir.

Kadının, erkeğe göre görevlerinin biraz daha zor olduğu ve sorumluluklarının daha fazla olduğu gerçeği göze çarpmaktadır. Fakat bu yargı, bakış açısına göre değişiklik gösterir. Klasik bakış açısıyla "ki bu kadının sadece anne olarak kadın kimliğine daha uygun bir şekilde değerlendirilmesidir", kadının işi evini çekip çevirmek, kocasına sadık bir eş olabilmektir. Çağdaş ve olması gereken anlayışa göre ise, ailede kadının rolü bu kadar kısır değildir. Kadın; her birey gibi yaşayan sosyal bir varlıksa, klasik anlayışa göre oluşan kadının aile içindeki yeri, kadının sosyal yaşantısını hiçe saymaktadır. Bu bağlamda bakıldığında, kadının ailedeki yerinin, çoğu zaman bir koz olarak kullanıldığı gerçeği öne çıkmaktadır.

19. yy Alman toplumunda, anne-baba rolleri açısından bir değerlendirme yapacak olursak; annenin, babadan bir adım geride durduğu göze çarpmaktadır. Baba, eğitim de içinde olmak üzere, her alanda anneye göre daha üstün ve baskın bir güce sahiptir. Baba çocuğunu yetiştirmek ve onun daha olgunlaşmamış güçlerini yönetmek zorundadır. Hem toplumsal açıdan hem de hukuki açıdan anne, sadece küçük çocukların bakımından ve eğitiminden sorumludur (Daffa, 2001).

Yüzyıl başlarından itibaren değişmeye başlayan sosyal yaşantı anlayışı, peşinde ideal Alman ev kadını ve ideal Alman annesi anlayışını da getirmiştir. Dönemin şartlarına göre, toplumsal açıdan en yararlı üyelerinden biri olan kadın, çocukların yetiştirilmesinden ve ev işlerinden sorumludur. Bunun sonucu olarak da, çoğu zaman kadın "kutsal" bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Onun yetiştirdiği çocuk,

baba tarafından biçimlendirilip, toplumun bir temsilcisi olacaktır.

Kadının, erkeğin yardımcısı olarak üstlendiği rol, açıkça Hristiyanlığa dayandırılmıştır. Tanrısal düzene göre kadının görevi, hayatta eşinin yanında durmak, onu cesaretlendirmek, en kötü zamanlarda bile ona güç vermektir.

Aile içerisinde kadın için anlam taşıyan en önemli rollerden biri de anneliktir. Herbir kadın, hiç yadırganmadan küçük sevgilisi için uykusunu feda eder ve küçük hayatı tehlikelerden arındırıldığında rahat bir nefes alır. Babanın durumu ise anneye göre daha farklıdır. Baba, çocukları anneden daha seyrek gördüğü için, anne çocukların eğitimiyle de sorumludur. "İyi bir anne" olmanın yolu, çocuklarıyla ve onların eğitimleriyle ilgilenmekten geçer. Bütün bu parçalar ise, huzurlu bir ailenin anahtarıdır (Daffa, 2001).

Evlilik kurumu söz konusu olduğunda ise, durum yine aynı şekilde farklılıklar göstermektedir. Evliliği de sınıfsal olarak ele almak en doğrusu olacaktır. Toplum yaşayışına hakim olan ve her alanda kendini gösteren sınıf ayrımı, evlilikte de kendini öne çıkarmaktadır:

“Burjuvazi içindeki evlilikler genellikle para evlilikleridir ve miras bu evliliklerde büyük rol oynar. Buna paralel olarak gelişen aile ideali de dindarlık, ana babayla çocuklar arasında bağlılık, içtenlik ve erdemi öne çıkarır. Kadının sadakati ve evlenmeden önce bekareti açısından son derece katı bir evlilik ahlakı oluşmuştur (erkeğin sadakatsizlikleri daha kolay bağışlanır). Örneğin kadınları, saflık imgesi olan beyaz giysilerle evlendirme geleneği 19. yy'da meydana çıkmıştır... Cinsel tabular çok katıdır ve daha çocuklukta beyinlere kazınır. Evlilik dışı cinsel ilişkiler zührevi hastalıklarla bağlantılandırılır” (Mahaim ve diğ., 1992:23).

Maddi yoksunluk ve maddi destek ihtiyacı, toplumun üst ve orta kısmında evlilikte kötülüğün ana kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Kadının ruhsal besini, genellikle yalnızca, açık saçık romanlar ve müstehcen yayınlar okumak, hafifmeşrep tiyatro oyunlarına gitmek, şehvet duygularını gıdıklayan müzik dinlemek, sarhoş eden uyarıcı ilaçlar kullanmak, her türden skandallar üzerine konuşmaktan ibarettir (Bebel, 1991:153).

Üst sınıflar için durum böyleyken, alt sınıflarda ise para evliliği neredeyse hiç gerçekleşmez. Fakat bu evliliklerde de daha başka sıkıntılar göze çarpar. Alt sınıftakilere göre evlenmek bir gelenek ve kuraldır. Birine aşık olunur, evlenilir. Tüm bu gelişmeler sonucunda çok huzurlu olmasa da, rahat bir aile ortamı beklenirken, bu defa sorun yön değiştirir. Bilinçsizce dünyaya getirilen çok sayıda çocuk ve bu çocukların giderlerinin karşılanması, maddi yetersizliğe sebep olur. Bu maddi yetersizliğin içinden ise çıkış olmadığından dolayı, evliliğin sonu yıkılıştır.

Burjuva sınıfına ait olmayan insanların -ki bunlar genelde işçilerdir- evliliklerinde bir başka baş gösteren sorun da şudur: Maddi yetersizlikten dolayı geçim sıkıntısına giren ailede, babanın yanında anne de çalışmaya başlar. Bu defa ise, ortada gelişimlerini kendi başlarına tamamlamak zorunda kalan çocuklar, maddi yetersizlikten zarar göreceklerdir. Bu da geleceğe, bozuk karakterli insanların aktarılması anlamına gelmektedir.

Çoğu alt sınıf ailelerde, erkek-kadın arasındaki geçim de çok çelişkilidir. Zaman zaman kültürel, sosyal, eğitsel ve de cinsel açıdan farklılıklara sahip olan eşler, birbirleriyle iletişim kurmada da zorluk çekmekteydiler:

“Erkek genellikle cahildir, kadın ondan da az bilir ve birbirine söylenecek çok az şey, hemen söylenip biter. Erkek, evde eksik olan güzellikleri bulmak için kahveye gider; içer ve ne kadar az da olsa, kendi koşullarına göre çok para harcar. Bazı durumlarda, toplumun yüksek çevrelerinde de birçok kurban alan kumar illetine yakalanır ve içtiğinden daha çoğunu oyunda kaybeder. Bu arada kadın evde oturup kinlenir; kendisi bir yük hayvanı gibi çalışmak zorundadır, dinlenebileceği tek bir an yoktur; erkek ise, erkek olarak doğmuş olma rastlantısının ona sağladığı özgürlüğü elinden geldiğince kullanır” (Bebel, 1991:155).

Tüm bu bilgiler ve örnekler ışığında, ister kendi cinsel ya da sosyal statüsünden kaynaklı olsun, ister kendi dışındaki eş, çocuk vb faktörlerden dolayı olsun, kadının evlilik ve aile yaşantısında da bir haksızlığa uğradığı, bir ikilem içerisinde olduğu ve bu doğrultuda hareket etmek zorunda kaldığı gerçeği anlaşılmaktadır.

1.7. Alman Toplumunda Kadın Hareketleri

Kadına karşı tutumların ve kadın figürünün tüm dünyada değişimini tetikleyen Fransız İhtilali, hiç kuşkusuz kadın hareketlerinin de tetikleyicisi olmuştur. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan eşitlik ve hürriyet düşünceleri, temelde kadınların da içinde bulunduğu gruplar, kendilerine özgü özgürlük ve kendilerini ifade etme arzuları sonucunda, var olan düzene karşı çıkma amaçlı hareket etmeleri gerektiklerinin farkındaydılar. Toplumsal olarak ele alındığında kadın hareketlerinin ilk evresi olarak değerlendirilebilecek olan öncü kadın hareketlerinin şeklini ve hedefini Uluç şu şekilde dile getiriyor:

“Erken kadın hareketi, tüm kadınlar için toplumsal sorumluluk denilen, evli kadınlar için self-determinasyon ve ataerkil evlilik hukuku açısından toplumsal bir reforma sebebiyet vermiştir. Böylelikle aktif kadınların çoğu, ailesine karşı olan görevlerini ve kadınsal açıdan değerlendirilmelerini çözümlenebileceğini düşündü” (Uluç, 2003:20).

Sosyal-demokrat örgütlenmeler ve kadın hareketleri söz konusu olduğunda ise, Almanya'da iki dönemden söz etmek mümkündür. Birinci dönem 1848-1863, ikinci dönem de 1863'ten 1889'a kadar uzanmaktadır:

“Alman proletaryası, 1848'de henüz kitlesel bir sınıf örgütüne sahip değildi. Sanayi devriminin geç kalmış karakteri ve ‘fabrikalarda’ proletaryanın hala azınlıkta olduğunu unutmamak gerekir. Yine de 3 Eylül 1848'de kurulan Arbeiterverbrüderung (İşçi Kardeşliği), eski korporatist örgütlenmelerden kendini tamamen ayırdı (üye sayısı 1850'de 18 000'e ulaştı). Bu örgüt ütopyacı, kooperatifçi, sendikacı etkilerin yanısıra, Komünistler Ligi'nden (Almanya'da Marx ve Engels'in kurduğu örgüt) miras kalan az ama etkin bir marksizm etkisi de taşıyordu. Kardeşlik, kuruluşundan itibaren ilke olarak karma bir örgüt idi ve özel bir kadın seksiyonu vardı” (Mahaim ve diğ., 1992:27).

Ne var ki, bu hareketin ömrü çok uzun olamamıştır. 1848'deki gerici baskı döneminin de etkisiyle hareket, özelliğini ve etkinliğini kaybetmiştir. Fakat on yıl gibi kısa bir süre sonra hareketler başka kimliklerde kendilerini göstermişlerdir.

İşçi kardeşliği akımından sonra ortaya çıkan ve başkanı Ferdinand Lasalle olan ve genel olarak "Lassallecılar" olarak adlandırılan bir akım ise, kadın hakları bağlamında bir gerileme olarak sayılabilecek anti-feminist bir akım sayılmaktadır. Lassallecılar olarak adlandırılan akımın belli özellikleri şu şekilde sıralanabilir.

- 1863'te Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein (ADAV, Alman İşçileri Genel Birliği) kuruluyor.
- ADAV'ın 1867'de oylanan kararlarından birinin 4'üncü paragrafı şöyle diyor:

"Kadınların büyük sanayide atölyelerde istihdam edilmeleri, çağımızda hakların kötüye kullanılmasının iğrenç bir örneğidir. İğrenç, çünkü işçi sınıfının yaşam koşullarını düzeltmiyor, tersine işçi kadın nüfusu son derece yoksullaşmış olduğu için, ailenin ortadan kalkmasına neden oluyor; bu ailenin sahip olduğu son birkaç ahlaki yararı da yok ediyor. Bugün kadın emek gücü piyasasını genişletme girişimlerini her zamankinden daha büyük bir enerjiyle reddetmek gerekir. Bize gereken sadece, sermayenin egemenliğinin ıskartaya çıkarılmasıdır" (Mahaim ve diğ., 1992:28).

- Erkek proleterlerin, sanayide kadınların çalışmasına muhalefetini kuramsallaştırılıyor.
- Lassallecılar'a göre iki önemli nokta vardır: Kadınların ücretli işçiliğinin yaygınlaşmasını da içeren kapitalizmin gelişme yasalarını kavrayabilmek. "Kadınları kurtarmadan önce, işçilerin tamamen kurtulmasını beklemek zorundayız" görüşü doğrultusunda kadınlardan önce, kötü durumda olan işçiler kurtarılmalıdır (Mahaim ve diğ., 1992:27-28-29).

Bu bilgiler ışığında, Lassallecılar'ın düşünce ve tutumlarının, kadınların çalışmalarını engelleyen gelişmeler olduğu öne çıkmaktadır.

Her alanda, nasıl yeni oluşumlar ses getirmeye başladığı zaman bu yeni düşüncelere tepki ve karşıt örgütlenmeler oluyorsa, kadın hareketlerini engelleme amaçlı olan Lassallecılar'a tepki olarak da Eisenachçı Parti oluşumu ortaya çıkmıştır. Bu oluşumun amaçları ve yapısı ise şu şekilde kendini göstermiştir:

- Lassallecılar'a muhalif bir partidir.
- “Özerk bir sınıf örgütünü, Almanya kaldıracabilecek kadar olgun değildir” düşüncesindedirler.
- İlerici liberaller ve demokratlarla örgütlenmektedirler.
- Kadınların sanayide istihdamını savunan Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschlands'ı (SDAP, "Eisenach Partisi de denirdi) kurdular. Bu örgütlenmeye göre kadın ve erkek ücretleri eşit olmalıydı. Kadınların sendikalarda örgütlenmesini ilke edinmiştir (Mahaim ve diğ., 1992:29)

Politik ve sosyal örgütlenmelerin dışında ise, halkı aydınlatabilmek ve ulaşılamayan yerlere ulaşılabilme adına önemli bir adım atılarak, dönemin “*Die Gleichheit*” gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Die Gleichheit gazetesi, Clara Zetkin tarafından toplumdaki gelenlere göre ortaya çıkan dört büyük sayfadan oluşan gazeteydi. Gazetenin amacı, daha geniş kadın kitlelerine hitap etmeyi düşünmeden önce, bir öncü, belirli bir marksist yaklaşım üzerinde yükselen küçük bir çekirdek örgütlemek ve homojenleştirmektir. Bu politika meyvelerini verdi ve savaştan önce kitleselleşen harekete son derece yetkin ve deneyimli bir yönetici kadro sağladı (Mahaim ve diğ., 1992:46-47).

Tüm bu karşıt ya da taraf hareketler ışığında 19. yy'da her ne kadar yeni ve devrim sayılabilecek adımlar atıldıysa da, bu hareketlerin çok etkin ve kalıcı olamadığı anlaşılmaktadır.

BÖLÜM 2: 19. YY'DA TÜRK TOPLUMUNDA KADIN

Türk toplumunda kadının yerini ve üstlendiği rolleri dile getirmeden önce 19. yy Türk toplumuna ve bugünkü Türkiye sınırlarında da hüküm süren Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine değinmek gerektiği düşüncesindeyim.

19. yy'a, Osmanlı Devleti açısından gerilemenin ve çöküşün ayak seslerinin duyulduğu yüzyıl da denebilir. Bu süreçte, edebiyatı da derin bir şekilde etkileyen ve Batılılaşma hareketlerini savunan "Tanzimat Dönemi" hüküm sürmüştür. Batılılaşma girişimini Berna Moran şu şekilde dile getiriyor:

"... Bu girişim, imparatorluğun gerilemesine karşı, yine yönetici sınıfça çare olarak düşünülen Batılılaşma hareketidir. Her ne kadar daha 18. yüzyılda askeri alanda yenilik hareketlerine girilmiş ve 19. yüzyılın başında II. Mahmut döneminde de bu reform çabaları devam etmişse de, asıl Batılılaşma, 1839'daki Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile açılan Tanzimat döneminde başlar diyebiliriz" (Moran, 1997:12).

Tanzimat Dönemi, kadın hareketleri ve kadın haklarının geliştirilmesi açısından da önemli bir dönem haline gelmiştir. Şimdi, sırasıyla bu hareketlerin ne kadar kalıcı olduğunu ve ne denli etkili olduğunu inceleyeceğim.

2.1. Kadın Kimliği

Her toplumda olduğu gibi, Türk toplumunda da, sadece 19. yy'da değil, bunun yanında bugün de dahil olmak üzere tüm dönemlerde, kadın kimliği söz konusu olduğunda birçok fikir öne sürülmüş, fakat her zaman için geçerliğini koruyan tek bir fikir elde kalmıştır. Bu elde kalan fikir, Osmanlı-Türk tarihinde 19. yy'da da kendini şu şekilde ortaya çıkarmaktaydı:

"Kadının ev hayatındaki meşgalesinin büyük bir kısmını ev işleri yapmak ve yapılmasına nezaret etmek, el işleri işlemek, çocuk yetiştirmek teşkil ediyordu. Sokağa umumiyetle komşuya veya hamama, zaman zaman da eğlence yerlerine gitmek için çıkılırdı. Fakat kadının umumi hayata karışması (mesirelere gitmesi) iyi görülmez, dedikodularla, tarizlerle karşılanırdı" (Taşcıoğlu, 1958:12).

19. yy Türk kadınında, sosyal yaşantı anlayışı olmadığı için, kadın kimliği dendiğinde sadece ev hayatı akla gelmekte ve bu doğrultuda ev yaşantısı değerlendirilmekteydi. Fakat yüzyılın sonlarına doğru kadın hareketleri açısından ortaya çıkan uyanış, artık sorgulayan beyinlere ve sorgulandıkça mantıklı olana daha da yaklaşan düşüncelere can vermektedir:

“Akıl ve yetenek, erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da bulunmaktadır. O halde hangi mantıklı delile dayanarak kadınları insan haklarından mahrum edebilirler? Bütün akıl sahiplerinde medeniyet yeteneği vardır. Medeniyet Allah'ın kullarına ilham ettiği bir nimettir. Allah da medeniyeti sevmekte, medeni kullarını daha bahtiyar yaşatmaktadır” (Kurnaz, 2008:174).

Herkes tarafından söylenebilecek bir şeyler olduğunun farkına varılması, söz konusu olan durumların, hem erkekler hem de kadınlar için aynı olması gerektiği gerçeğinin geç de olsa anlaşılabilmesini sağlamıştır. Peki bu düşüncelerin bu kadar geç anlaşılmasının sebepleri nelerdi? Nasıl olurdu da bir toplumda yüzyıllarca, o toplumu oluşturan temel etmenlerden biri olan kadın, daha arka planda tutulmuş ve kadının gelişmesine izin verilmemişti? Bu sorulara Aytunç Altındal şu şekilde cevap veriyor:

“Şu kesinlikle söylenebilir ki Türklerin İslamiyet'i kabullenişlerinden, 19. yy'ın ortalarına dek süren dokuz yüz yıllık dönem içinde genel anlamda altyapı, kadını geçen yüzyılları ve çağının uygarca gelişimlerini geriden izlemek zorunda kalmış, dolayısıyla da zihinsel değerinde hemen hiçbir ürün vermeden ve gelişim göstermeden yaşamıştır. Türk-Osmanlı toplumunda erkek toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel alanlarda başını alıp giderken, kadın gündüz tarlada ve ev işlerinde, gece de yatakta kullanılan canlı, sıcak mal olarak kalmıştır” (Altındal, 1985:96).

Temelde kadının gelişiminde gerekçe olarak belirtilen İslamiyet'i kabul ediş, aslında bireysel olarak yanlış değerlendirildiğinden dolayı bu anlayışa sebebiyet vermiştir. Din-kadın gelişimi etkileşimine ilerleyen bölümlerde değineceğim. Bu bağlamlarda kimliksel açıdan da kadının hak ettiği yerde olmadığını göstergeleri bu söylemlerdir.

2.2. Çalışma Hayatında Kadın

Günümüz şartlarına bakıldığında cinsiyet ya da yaş fark etmeksizin insanlardan çalışma alanında beklenen şey öncelikle iyi bir eğitim almış olmasıdır. Ne yazık ki bugün üniversite mezunu olup alanının dışında çalışan binlerce genç bulunmaktadır. Sistem ya da şartlar olduğu kadar bireyin kendi de bir o kadar suçludur. Erkek ya da kadın olsun kendini alanında geliştirip, alanının peşine düşen birey öyle ya da böyle o alandan hayatını kazanabilir. Özele indirgeyecek olursak, zaten diğer yaşam alanlarında da cinsel kimlik ayrımının gölgesinde olan kadınlar, eğitim alanında bugün kendi çabaları ve emekleri ile bir şeyleri kanıtlayabilir nitelikte olduklarına göre ve bugünün şartlarında bireyin özelliklerine bakmaksızın öncelikli şart iyi bir eğitim almış olmak ise, eğitim hayatını iş yaşantısından ayrı tutmak hemen hemen imkansızdır. Gözümüzün önüne bir tablo getirecek olursak sıralama şöyle olacaktır: Birey-Eğitim-İş. Bundan da anlaşılacağı üzere herhangi bir ayrım gözetilmeksizin temelde bireyin dürtüleri ve istekleri yer alır, daha sonra eğitim gelir ve sonra iş. Bu üçlü grup tamamen oturduğunda hayatın diğer getirileri de mantıklı bir şekilde değerlendirilebilir olacaktır.

Sosyal ve demokratik yapıları ülkelerde toplumsal kalkınmanın temeli bireysel dayanışma ve toplumsal iş paylaşımına dayanmaktadır. Toplumu oluşturan etmenler ise, iki farklı kimlik ve cinsiyet olduğuna göre manevi alanda olduğu kadar maddi alanda da iki ayrı kimliğe sorumluluklar düşmektedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında kadınların iş yaşantısına etkin bir şekilde dahil olmasını sağlayan en önemli gelişmelerden birinin endüstriyelleşme olduğu bir gerçektir. Endüstri alanının etkisiyle yeni gelişmekte olan alanlardaki erkek hakimiyeti ve erkeklerin artık yeni oluşan iş alanlarına hakim olamaması ve yetmemesi, kadınların iş alanındaki önünü açmıştır. El sanatları ve özel yetenekler gerektiren işlerde erkeklerin yetersiz kalışı ve kadınların iş kollarında çalışmak için artık aranması iş alanında bir zamanlar bir devrim niteliği taşımıştır.

Çalışma alanının ne olursa olsun sadece maddi getiriden ibaret olmadığı, insanların diğer insanlar ile iletişime girerek sosyalleşme yolunda da çok büyük adımlar attığı göz önüne alınırsa, kadınların iş yaşantısına girmeleri sosyal

statülerinin de yükselmelerinde, hem toplumsal hem de bireysel gelişmelerini tamamlamalarında etkin bir rol oynamaktadır. Erkeklerin tekelinde dönen bir yaşam ve çalışma çarkının uzun yıllar sonrasında hemen değiştirilmesi çok kolay olmayacağı için, kendini özellikle eğitsel açıdan geliştiren kadınların iş yaşantısına başlamaları ve birbirlerini destekler nitelikte tutumlar içerisinde verimli bir şekilde çalışması kendilerini kanıtlamalarına destek olmuştur. Böylelikle hangi statüde olursa olsun, 19. yy'da kadının çalışma hakkının da önü açılmaya başlanmıştır:

“Bir memleketin gelişmesi için ticaretin yaygınlaşması gerekir. Bunun için kadınlar da ticaret hayatına girmelidir. Özel teşebbüs konusunda kadınlara ufak bir imtiyaz verilmelidir. Değerli kadınlar, sefalet mahkum olmak yerine, uygun hanımlar tarafından oluşturulacak iktisadi bir dernek tarafından küçük tüccarlar haline getirilmelidir. Kocaları ölmüş zengin dul hanımların, iş yerlerini bizzat işletebilmeleri için hükümetçe kendilerine izin verilmelidir” (Kurnaz, 2008:181).

Bugün tüm iş kollarında kadınların sayısının artması, başlarda kadınların sadece sanat ve el işi atölyelerinde çalışıyor olduğu gerçeğini de ortadan kaldırmamaktadır. Önceden sadece erkekler üzerinde kurulu bu iş alanı yelpazesinin, kadınlar tarafından daraltılmaya başlanıldığında kadınların istihdam edileceği iş kollarının da daha az para getirisi olan ve daha az eğitim gerektiren alanlar olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Fakat zaman içerisinde eğitimi sürdüren kız öğrencilerin gelişimi; artık evde kadın, anne olarak kadın, eş olarak kadın sınırlarının da yıkılmasını ve birey olarak kadın görüşünün yerleşmesini sağlamıştır.

2.3. Eğitim ve Kadın

Her alanda olduğu gibi eğitimde de cinsel kimlik çatışmaları yaşanmış ve yaşanmaktadır. Eğitimde yaşanan çatışma aslında birebir sadece bu alanla ilgili olmayıp, özellikle iş alanındaki gelişim ve değişimleri kapsar. Eğitimin, başlarda kalifiye eleman yetiştirmek için kullanıldığı bir ülkede, eğitim alacak olan kişilerin, eğitimi tamamladıktan sonra iş hayatında aktif rol alacak insanlar olması kaçınılmazdır. İş hayatında sadece bir cinsiyetin ön planda tutulduğu

durumlarda da diğerk cinsiyetin eğitim hakkının engellendiğı durumlarda sıkça karşılaşılmaktadır. Onun içindir ki hem ülkemizde hem de diğerk ülkelerde kadının eğitim hakkından ya da eğitim görmüş kadınların toplum içindeki oranından bahsederken, bu etmenleri göz ardı etmek doğru olmaz.

Eğitimin cinsiyet göz ardı etmeksizin bireyin gelişmesindeki öneminden yıllardır bahsedilmekte, eğitimi geliştirme çalışmaları doğrultusunda planlar yapılmakta ve uygulanmaktadır. İşte bu görüş çerçevesinde, aslında kadınların iş ve eğitim hayatının bir başka zorluğu da ortaya çıkmış olmaktadır. "Aile yaşantısında manevi sorumlulukların çoğunu tek başına yüklenmiş kadın" gözünden, hem özel alanda hem de kamusal alanda aktif olan kadınların karşılaşılabileceğı güçlüklerin, erkeklere oranla daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır:

“Bugünkü manasıyla kadının aile çerçevesi dışında tahsil ve meslek hayatı olmadığı ve kadın için tahsil hayatının, ancak dini hususlarda bir bilgi sahibi olmaktan ibaret bulunduğu görülür. İslam dininin her ferde yüklettiğı dini vecibeleri yapmak için gereken bilgileri, kah evlerde kah mahalle mekteplerinde hocalar vasıtasıyla öğrenmek kafi görülmekte, bundan başka kadınların tahsilini sağlayan resmi bir müessese mevcut bulunmamaktaydı” (Taşcıoğlu, 1958:10).

Eğitimi kadınlar açısından bu kadar kısıtlayan, sadece dini vecibelerin edinilmesinin önemli olduğunu düşünen bir yapıda, kadınların eğitim açısından erkeklerden geri kalması, eğitimde fırsat eşitliğinden söz dahi edilememesine sebep olmuştur. Fakat bu klasik görüş çerçevesinde dahi, kadının işinin, erkeğinkinden geri kalmadığı, yeri geldiğinde daha zor ve çaba gerektiren bir iş olduğu gerçeğı göze çarpmaktadır.

“Erkekler ailenin ihtiyacını karşılamak için çalışırken, kadınlar evin idaresine, yetiştireceğı evladın talim ve terbiyesine yarayacak ilim ve marifeti kazanmaya çalışır. Erkeğın işi ne kadar zorsa, kadının işi de o kadar incelik ister” (Kurnaz, 2008:183-184).

Her ne kadar 19. yy'ın ortalarına kadar durum böyleyse de, 19. yy'da atılan adımlar bir dönüm noktası niteliğinde değerlendirilebilir. Kadınlar açısından yapılan eğitim reformlarının en önemli adımlarından biri olan kızlar için okul

açılmasına, Füsun ve Tunç Tayanç şu şekilde değiniyorlar:

“Kızlar için ilk ve ortaokul açılması 1860'lı yıllara rastlar. Ancak, kadın öğretmen olmadığından, toplumun değer yargıları ise, kız çocukların erkek öğretmenlerle bir arada bulunmalarını hoşgörü ile karşılamadığından, kız çocukların bu orta okullara devamlarının sağlanmadığı görülür” (Tayanç ve Tayanç, 1981:123).

İşte her yenilikle birlikte gelen zorlukların ve aşılması gereken engel ve tabuların, o eylemin geliştirilmesini ne denli engellediği, eğitim alanında ve kadınların sosyal ve bireysel gelişimini etkileyecek bu kadar önemli bir adımda da karşımıza çıkıyor ve bu engelin aşılması için yapılanlar *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'*nden yapılan alıntı ile şu şekilde ifade ediliyor:

“Türkiye'de kız çocuklarına ait okullar olmadığı için bunlar erkek çocukları ile birlikte bulduklarından bazı nedenlerden dolayı geçen yıl erkek ve kızlar ayrılarak İstanbul'un çeşitli yerlerinde yedi adet kız ortaokulu açılmıştır. Bunların öğretmenleri erkek olup, yaşları 9 ve 10'u geçkin olan kızların örtünmeleri gerektiğinden, bu okullarda iki yıldan fazla duramayacakları meydandadır. Bu durum karşısında bu kadar zaman içerisinde yeterli öğrenim yapamayacakları açıkça bellidir. Bunların, ortaokullarda dört yıl müddetle durmaları, öğretmenlerin de kendi cinslerinden olmalarına bağlıdır. Bundan dolayı gerek ilkokul ve gerekse ortaokullara öğretmen yetiştirilmek üzere bir Kız Öğretmen Okulu açılması lazım gelmiştir” (Tayanç ve Tayanç, 1981:123).

Tüm bu gelişmeler ışığında kız okullarının ve kızlara yönelik sağlanması planlanan eğitimin, daha yeni filizlenmeye başladığı zamanlar Osmanlı için çöküş ve parçalanma zamanları olduğundan dolayı, bu durum bu okulların da gelişimini etkilemiştir:

“Kız ilkokulları, padişah taraftarlarının şehri işgal ettiği zaman 'kızlara okumanın lüzumu yoktur' diye kapatılmış. Kuvay-i Milliye'nin eline geçtiği zaman ise, yeniden açılmıştır. Fakat, bu hal aileleri öyle bir korkuya sevk etmiştir ki, gittikçe sınıflardaki talebe adedi azalmış ve okula gidip gelme ancak aileden birinin götürmesi ile mümkün olabilmıştır” (İnan, 1968:98).

Tüm bu kesintiler ve aksaklıklar göz ardı edilirse, kronolojik bakış açısıyla, kızların eğitim serüveni şu şekilde gerçekleşmiştir denebilir:

“İlk kız Rüştüyesi (ortaokul dengi) 1858'de İstanbul'da açılmıştır. Bu devirde erkek ve kız çocuklarına sanat öğretmek işine ilkin, Tuna Valisi Mithat Paşa, Rumeli'de başlamış ve yine onun gayretiyle 1869'da ilk Kız Sanat Okulu İstanbul'da açılmış ve 1873'te 17 mezun vermiştir. 1874 yılında kız öğretmen okuluyla birlikte kızlar için açılmış olan ilkokullar üstündeki okulların sayısı 10'dur. Bu okulların tümünde okuyan kız öğrenci sayısı 294'tür” (Altındal, 1985:123).

Temelde eğitim olmaksızın ne sosyalleşme ne de bireysel gelişim sağlanamayacağından ötürü, kadınların eğitim hakkına geç kavuşmaları ve çeşitli sınırlılıklarla bu hakları ellerinde bulundurmaları, kadınların tüm alanlardaki gelişimlerini geciktirmiş ve engellemiştir.

2.4. Kadın Figürü

Genelde kadın figürü olarak ele alınabilecek kavramlar, temelde üstlenilen rollerdir ve Oral bu rollerin Türk toplumundaki şeklini şöyle ifade etmektedir:

“Kadının, ‘annelik rolü’, ‘aile rolü’, ‘yuvayı dışı kuş yapar’ işlevi, ‘toplumsal rolü’, ‘iyi kadın’, ‘yarı kutsal, anamız, bacımız’ imgeleri, ‘gelenekleri sürdürme rolü’, bunlar gibi birçok role ve imgeye uymak sorumluluğu onun değişimini ve gelişimini yavaşlatır” (Oral, 1986:233).

Bu çerçevede her iki cinsiyet de sorumluluklar yükleniyor; fakat erkeklerin yaşadığı sorunların edebiyatta ya da herhangi bir sanat dalında neden bu şekilde yüzyıllardır büyük bir rağbet görmediğini kestirmek çok da zor olmasa gerek. Örneğin Namık Kemal'in 1872 yılında bu konuyla ilgili kaleme aldığı durumu Füsun ve Tunç Tayanç *'Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın'* isimli eserlerinde şu şekilde dile getiriyorlar:

“Namık Kemal 1872 yılında şu soruyu sormaktadır: Ne zamana kadar erkekler karılarını dövecekler? Kadınlar, ne zamana kadar, kocalarını yaşmak, fecre konularıyla bunaltarak sabahlara kadar uykusuz bırakacaklar?... Analar, ne zamana kadar kızlarını, satılık bir meta gibi, yıllarca, her gün bir esirci bakışlı

görcünün arayıcı bakışlarına sunduktan sonra, hediyelik cariye gibi, gönlünün yatıp yatmadığını bir kerecik bile sormaya gerek görmeksizin, kendi beğendikleri bir adamın eline teslim edecekler?” (Tayanç ve Tayanç, 1981:106).

İşte kadın kimliğinin ne olduğunun ve sorunlarının nasıl çözümlenebileceğinin cevaplarını barındıran soruları 19. yy’da Namık Kemal bu şekilde ifade etmiş. Peki kadın kimliği Türk toplumunda en başından beri mi tartışmalara maruz kalıyor? Böyle değilse ne zaman tartışılacak kadar büyük bir sorun teşkil etti? Türk tarihine bakıldığında kimi yazarlar bu değişimin dinle ilgisinin çok büyük olduğuna değinmektedir. Ziya Gökalp eski Türkler hem demokrat hem feminist idiler diyerek aslında o zamandaki kadın kimliğine karşı olan tutumu dile getirmektedir. O zamandan bugüne değişen ne? Türklerin inancı ve mensubu oldukları din.

“... ‘Alelade ailelerde de, ev müştereken, karı ile kocanın ikisine aitti. Çocuklar üzerindeki velayeti hassa, baba kadar anaya da aitti. Erkek daima karısına hürmet ederdi, onu arabaya bindirerek kendisi arabanın arkasından yaya yürürdü.’ Ve İslamiyet’in katkısı: ‘Nikah bir nevi köleliktir. Binaenaleyh kadın (teşbih yoluyla) kocasının kölesi sayılmaktadır. O halde, mutlak bir şekilde nefsi hakkında Allah'a isyan olmayacak bir tarzda koca, zevcesinden neyi isterse zevcenin onu yerine getirmek suretiyle itaat etmesi lazımdır’ ” (Tayanç ve Tayanç, 1981:107).

Bu satırlarda ne kadar dine ya da dini değişikliğe tamamen dönmüş gibi görülse de aynı eserde sadece dinle sınırlı kalmaması gerektiği görüşü de şu şekilde dile getiriliyor:

“Kadının toplumdaki yerini böylesine yitirmesinde din etmeninin payı ne denli büyük olursa olsun, belirleyici etmen olmaması gerekir. Unutulmaması gereken bir nokta var. Genelde din, özelde de İslamiyet köleci toplumun feodal topluma dönüşme evresinde bir üst yapı kurumu olarak ortaya çıkmıştır; feodal ve kapitalist toplumlarda da varlığını sürdürmektedir” (Tayanç ve Tayanç, 1981:107).

Aslında tarihsel süreç göz önüne alındığında çoğu şeyin toplumun olurlarına bırakıldığı ve de onaylanıyor ise yapılabildiği, yasak, ayıp ya da hoş gözle

bakılmayacak bir şey ise yapılamadığı yargısına varılabilir. Hem Selçuklu hem de Osmanlı'da, her ikisi de temelde erkeğe bağlı olan "saraylı kadın" ve "kırsal alandaki emekçi kadın"dan bahsedebiliriz. İkisinin arasındaki tek ve temel fark ise saraylı kadının tam bir tüketici olması, kırsal alandaki kadının da üretici olmasıdır(Tayanç ve Tayanç, 1981:108). Bu bağlamda eskiyle bugün arasındaki farkı Ayşe Afet İnan şöyle ifade ediyor:

“Eskiden şehirli kadının emeği yalnız ailenin kapalı çevresinde ve aile fertlerine hizmet etmekle değerlendirilirken, bugün meslek sahibi olarak dış hayattaki çalışması, bütün dünya milletlerinde olduğu gibi, Türkiye'de de bir zaruret ve bir vakiadır” (İnan, 1968:120).

İnan'ın değindiği bugün kadınların geçmişe oranla daha özgür ve daha sosyal bir kimlikle yaşadığı bir dönem. Füsun ve Tunç Tayanç *'Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın'* isimli kitaplarında ise, kadın kimliği üzerinde kurulanların ve bu kimliğe yaklaşımların ne kadar uç noktalarda olduğunu, 1787 yılında yayınlanan bir fermana yer vererek dile getiriyorlar:

“1787 yılında yayınlanan bir fermana şunlar bulunmaktadır: << Bahar gelmesi dolayısıyla kadınların gezinti yerlerinde arabalarla gidip, örtüsüz dolaştıkları, uygunsuz hareketlerde buldukları görülüyor. Bunların men edilmesi ve bundan sonra kadınların bu yerlere araba ve başka vasıta ile gitmeleri kat'i surette men edilecektir. Devam edenlerin kendileri ve arabacıları cezalandırılacaktır>>” (Tayanç ve Tayanç, 1981:109).

Sebepler her ne olursa olsun ve de değişkenler neler olursa olsun (zaman, toplum vs), bu bilgiler ışığında kadın kimliğinin toplumsal açıdan her zaman için üzerinde kavramsal ve işlevsel olarak tartışılabilinecek bir konu olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

2.5. Cinsel Kimlik ve Kadın

Kadınların birer cinsel obje gibi görülmeye başlanıp, bu şekilde değerlendirmeye tabi tutulması, insanoğlunun dünyaya gelişinden itibaren çoğu dönemde kendini göstermiştir. İslamiyet'in gelişinden sonra, özellikle bazı toplumlarda tamamen yozlaşmış bir şeriat anlayışı uygulanmaya başlanıp, aslında dini buyruklar öyle

değilken, kadınlar ikinci sınıf insan yerine konmuştur. Türk tarihinde ise, Osmanlı'nın artık son yıllarına doğru 19. yy'da dinin iyice suistimal edilmeye başlanmasıyla birlikte kadınlar, cinsel kimliklerinden ötürü tamamen dışlanmaya başlanmıştır:

“Namusunu lekeleyen bir Türk kadınının göreceği en ağır ceza kocası tarafından boşanmaktan ibarettir. Yoksa yılanlarla torbalara konularak denize atılmak cezasını İslamiyet hiçbir zaman kabul etmez. Bu yanlış ve haksız bir suçlamadır” (Kurnaz, 2008:174-175).

Bu yanlış olan tutum ve anlayış, İslam dinine karşı da birtakım yanlış düşüncelerin geliştirilmesine sebep olmuştur. İslam ilahiyatının zaferi olarak da nitelendirilebilen, İslam'ın toplumsal önyargı ve yanlış tutumlarla başa çıkmaya başlaması, 19. yy'ın sonunda modern öncesi cinsel söylemin parçalanmasına yol açan sürecin belki de başlangıcına işaret etmekteydi:

“Bu süreç 18. yy'ın ortasından 19. yy'ın ortasına kadar, daha sonra söylemsel değişimin başlıca kısırtıcısıyla çakışmıştır: Ortadoğu'ya giden Avrupalı gezginler ile Batı'ya giden Ortadoğulu gezginlerin, birbirlerinin cinsel ahlak anlayışını karşılıklı olarak eleştirmesi” (Ze'evi, 2008:196).

Fakat her ne kadar değişim ve gelişim gösterilirse gösterilsin, İslami kurallara göre yönetildiğini, teokratik bir devlet yapısı temellerine dayandığını bildiğimiz Osmanlı'da, kadına karşı tutum değişmemekteydi. Aksine devletin gerileme ve çöküş yıllarına denk gelen 19. yy'da, harem anlayışı daha da gelişmiş ve Osmanlı Sarayı kendi içinde tamamen farklı bir eş anlayışı kurarak, kadınları birer cinsel obje olarak görmüştür:

“Öte yandan Osmanlı Sarayı için '*karı boşamak*' gibi bir olayın zahmeti de yoktur. Hiçbir Padişah/Halife'nin karısını -daha gerçeği karılarından birini veya birkaçını- boşadığı duyulmamıştır. Padişahlar diledikleri kadar kadına '*aynı anda*' sahip olabilmişler fakat Şeriat'ın kesin savunucularından hiçbiri çıkıp da 'Olmaz böyle şey! Osmanlı Devleti'nin Padişahı ve İslam'ın Halifesi durmadan karı değiştiriyor' diyebilmek yürekliliğini gösterememiştir” (Altındal, 1985:99).

Sarayda ve saray çevresinde durum böyle iken, toplumun içinde normal yaşantıda da durum çok değişik değildi. Bunun yanında genel olarak 19. yy sadece Türk tarihinde kadının cinselliği açısından bu şekilde ele alınışına değil, diğer toplumlarca da böyle bir yaklaşımla karşılaşılmasına şahitlik etmiştir:

“Bize göre, 19 ve 20. yy'ın cinsel söyleminden çok, günümüzün Sex and The City ya da Will and Grace adlı televizyon dizilerine daha yakındı. Ancak önemli bir farkla: Bu söylemin bir kısmı kadınların ihtiyaçlarına ve cinsel tercihlerine göre düzenlenmiş olsa da, tekil biçimde erkeklerin sesini yansıtıyordu” (Ze'evi, 2008:195).

Söz konusu cinsellik olunca, buna bir de Osmanlı'nın cinsel tutumu eklendiğinde, cinselliğin her zaman için kadın açısından nasıl tabu olduğu biliniyorsa, 19. yy'da da durumun değişmemiş olduğu söylenebilir.

2.6. Aile ve Kadın

Türk tarihi boyunca, özellikle Osmanlı-Türk tarihinde, aile-kadın bağlamında ön plana çıkan kadın tanımı, hem dinsel hem de sosyal bakış açısından ötürü yanlış anlaşılmiş ve bu yanlış anlama, asırlardır benimsenerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Aile kurumuna ilk adım atışıyla, yani evlilikle, kadın kimliğinin çeşitli açılardan ele alınışı bize her ne kadar normal gelse de, Batılı toplumlar ve özellikle diğer dinlere mensup kişiler tarafından eleştirilmiştir. Fakat bunun asıl temelinde yatan şey; dini buyruklar değil, dinin sosyal hayatta kimileri tarafından kullanılmaya çalışılarak, erkek egemenliğinin, aile yaşantısında da sürdürülmeye çalışılmasıdır. Bunun en açık örneklerini, Fatma Aliye'nin "*Osmanlı'da Kadın*" eserinde Fransız bir bayan olan Madam R. ile yaptığı konuşmalarda görüyoruz:

“Madam R: ‘Ama benim işittiğime göre; Türkler'de, kocasının başka bir kadınla daha evlenmesine kadınlar da şikayetçi olmayıp "Allah'ın emridir" diye itaat ederlermiş.’

Fatma Aliye: ‘Eğer mutlaka Allah'ın emri olsaydı, her erkek karısının üzerine evlenmeye mecbur olurdu. Cenab-ı Allah karılarımızın üzerine mutlaka evlenin

diye emretmemiş. İhtiyaç görüldüğü zaman izin vermiş. Eğer sizin dediğiniz gibi Allah'ın emri dahi olaydı, ölüm de Allah'ın emri, fakat istenir mi? Ölümün Allah'ın emri olduğuna siz de bizim gibi inanırsınız ve lakin hiç isteyenez var mıdır?’

Madam R: ‘Orası öyle! Fakat İslam şeriatında erkeklerin dört kadın almasını Allah emretmiş diye işitmişim.’

Fatma Aliye: ‘Bu emir dediğiniz, Allah tarafından gerektiğinde kullanılmak üzere verilmiş bir izindir. İslam öncesi dinlerde çok eşliliğe izin verilmiş olup, uygun bir sınırlama dahi yoktu. İslamiyet'te ise dörtten fazlası yasaklandı. Diğer taraftan bu da o kadar kayıt ve şartlarla bağlandı ki iyice sınırlanıp zorlandırıldı. Öyle ki dine uygun şekilde uygulanması çok zor hale gelmiştir. Zira birden çok kadınla evlenecek kimse, hanımlarının herbirini ayrı bir evde bulundurmaya, evin tefrişinden tutun da odalarının nakış ve boyalarının bile aynı ayar olmasını sağlamaya, elbise ve ziynetlerinin birbirlerinden asla farklı olmamasına dikkat göstermesi zorunludur. Bunun ne kadar güç olduğunu anlamaya gerek yoktur.’”(Aliye, 2009:54).

Zamanının en ileri gelen kadın hakları savunucularından olan Fatma Aliye, gerçekleri en objektif şekilde dile getirerek, ailede kadının yerinin ve evlilikte kadın haklarının, dine dayandırılrsa dahi, bu şekilde olmadığını açıklama çabası içerisine girmiştir. Erkeklere belli bağlar ve şartlar çerçevesinde "gerektiğinde kullanılmak" üzere tanınmış dört kadınla nikahlanabilme hakkını, bu şekilde açıklıyor ve konuşmanın ilerleyen kısımlarında da, gerekçeler her ne olursa olsun, eş üzerine eş alma gerekliliğinin olmadığını, boşanmayı dile getirerek vurguluyor:

“Madam R: ‘Peki ya kadın kısır olur da koca çocuk isterse, yahut kadın hastalıklı olur da koca başka birisiyle evlenmeyi arzularsa!’

Fatma Aliye: ‘Boşanmak yok mu? Onu boşasın, bir diğerini alsın; ama yine bir tek kadınla yaşasın.’”(Aliye, 2009:54).

Bu durum Osmanlı-Türk tarihi boyunca, Tanzimat'a kadar süregelen bir durumdur. Osmanlı Devleti, bir İslam devleti olduğu için, tanrısal kurallarla yönetilmeli ve her alan bu kurallara göre denetlenmelidir. Batılılaşmanın temellerinin atıldığı, her alanda yeni fikirlerin ve gelişmelerin öne sürüldüğü

Tanzimat Dönemi, genel olarak “sadece” aile hukukunda kısa süreli de olsa işlevini gösterememiştir:

“Tanzimat'a kadar, çağdaş anlamda bir yasalaştırma hareketinin görülmediği Osmanlı İmparatorluğu'nda, bir İslam devleti olmanın zorunlu bir sonucu olarak, en büyük yasanın tanrının yasası yani şeriat olduğu ve özellikle kişi ve aile hukuku alanında ilişkileri düzenleyecek yasaların gereksizliği görüşü geçerlikte kalmıştır” (Altındal, 1985:89).

Evlilik gerçekleştirildikten sonra da, bir evlilikte aile bağının kurulması yolunda dönemin olmazsa olmaz şartlarından olan çocuk da, gelişimsel açıdan ele alındığında, bu defa aile açısından “anne kimliği ön plana çıkan kadın figürü” oluşmaktadır. Şefika Kurnaz, Osmanlı kadın hareketlerinin öncülerinden Emine Semiye'ye göre, çocuk gelişiminde iç huzurun ve anne-baba rollerinin önemini şu şekilde dile getiriyor.

“Ona göre, çocuk işlenmemiş bir cevherdir. O cevheri taş ve topraktan arındırmak, anne ve babanın çabasına bağlıdır. Anne-baba, çocuğu incitmekten çekinerek terbiye biçimlerini uygulamayı ihmal ederse, o cevher adi bir taş olarak kalır, parlak ve kıymetli bir mücevher haline gelemmez” (Kurnaz: 2008:191).

Aileyi oluşturan bireylerin en önemlisi olduğu gerçeği her zaman için vurgulanan ve aileyi manevi açıdan ayakta tutan birey olan kadının bu yaşadıkları ve karşılaştığı bu tutumlar, aile içi huzursuzluklara ve temel aile yapısının da ilerleyememesine sebep olmuştur.

2.7. Türk Toplumunda Kadın Hareketleri

19. yy'ın değişiklik açısından, toplumsal yaşantıdaki değişimleri tetiklemesi göz ardı edilemez. Bu çerçevede, gerçekleşen değişikliklerle oluşan değişimler, kadının ön plana çıkarılmaya çalışılmasını da beraberinde getirmiştir ve böylece kadın hareketleri hız kazanmaya başlamıştır:

“1830'lara gelindiğinde ıslahatçıların görüşleri revactaydı ve saray, Batı standartlarını, geleneksel Müslüman topluma aktarmakta tereddüt etmedi. Bu standartlardan biri de 'feminizm'di. Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahat

hareketi resmen, 1839'da bizzat padişah-halife tarafından yayınlanan fermanla başladı” (Altındal, 1985:113).

Osmanlı'da bu hareketlerin temelinde "kadına yöneliş"ten daha fazlası yatmaktaydı. Konum olarak paha biçilmez jeopolitik bir konuma sahip olan Osmanlı, artık çöküş dönemindeydi. Bu da diğer ülkelerce, özellikle ABD tarafından kullanılabilir bir durum oluşturmaktaydı:

“Osmanlı'da kadınlık haklarını ticaret burjuvazisinin desteklemiş olması bir çelişki gibi görülmemelidir. Çünkü, kadın hakları gelişmekte olan Batı kapitalizmi tarafından da ele alınmış ve TIPKI EMEĞİN ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİ SLOGANINDA YER ALAN, İNCE-KURNAZLIK GİBİ, KADININ ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİ DE AYNI KOŞUTA SOKULMUŞ ve tabiidir ki, hazırlanan bu tuzaktan Avrupa ve ABD kapitalizmi yararlanmıştır. Bu nedenle, Türkiye'deki elite için kadın haklarını benimseyip desteklemek, istese de istemese de, kendisi için zorunluymuştu” (Altındal, 1985:121).

Alman toplumunda olduğu gibi, Türk toplumunda da bu değişiklikler ve yenileşmelerden halkın çabuk bir şekilde haberdar olması için basılı medya kullanılmış ve kadın haklarını savunan, içinde feminist yazılar bulunan yayınlar çıkartılmaya başlanmıştır:

“Tanzimat sonrasında kadın haklarını savunan yayınlardan bazı örnekler verelim. Bu yayınları yönetenlerin Avrupa'da ve özellikle de ABD'de en hızlı günlerini yaşamakta olan kadın hakları sloganlarından etkilenmiş oldukları ve bunları Osmanlı toplumunda uygulamaya kalkıştıkları bellidir. Bu yayınların en önemlisi ve o günlere göre en tutarlısı kanımızca Terakki gazetesidir. 1868'de yayınlanan bu gazete, kadını (hem de kadın hakkında konuşulması zor bir dönemde) savunabilmiştir. Kadın okurlarından gelen yazıları yayınlamış, bazı tutucu ve yobaz çevrelerde aşırı tepkilere yol açmıştır” (Altındal, 1985:124).

Terakki'den sonra, Vakıf, Şüküfezar, İnsaniyet, Ayine, Parça Bohçası, Aile gibi kadınlar için çıkarılmış birtakım gazete ve dergiler vardır (Altındal, 1985:125). Şüküfezar'ın amacı, çok açık bir şekilde şöyle ifade edilmiştir:

“Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz, bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek, çalışma ve gayret yolunda olacağız” (Altındal, 1985:125).

Sadece dergi ya da gazetelerle değil, başka eserler vererek de kadını ve kadın haklarını savunan yazarlar ortaya çıkmıştır. Altındal, bu yazarların amacını şu şekilde dile getiriyor:

“Tanzimat'tan Kurtuluş Savaşı'na değin süren dönemde kadını savunan yazarların tek amacı, kadını toplumda erkekle eşit haklar düzeyine çıkarabilmek, kadının hiçbir konuda erkekten aşağı olmadığını kanıtlamak ve okumuş, faziletli, iyi ana, iyi eş, iyi Müslüman kuşakları yetiştirilmesine çalışmaktır” (Altındal, 1985:128).

Kadın hareketleri, hem Batılılaşma hareketlerinin hem de dolaylı olarak toplum içerisindeki uyanışın etkisiyle, dönem içerisinde çok etkin olmuş ve aynı hızla etkinliğini yitirmiştir.

BÖLÜM 3: KADININ EDEBİYATTAKİ ROLÜ

Günümüz ve tarihsel bağlamda Alman ve Türk toplumunda, kadına karşı tutuma ve kadının toplumdaki yerine değindim. Sanat ve özellikle yazılı edebiyat, ait olduğu dönemin bir göstergesi olduğu için, kadının toplumdaki yerini realizm akımının etkileriyle yazılmış iki eser ile ifade edeceğim. Her iki ulus edebiyatında bu değerlendirmeyi, Alman edebiyatından Theodor Fontane'nin "*Effi Briest*", Türk edebiyatından Nabizade Nazım'ın "*Zehra*" romanları çerçevesinde yapacağım. Bu bağlamda yazar, içerik, edebi dönem, karakterler ve kadın sorunsalı başlıkları altında değerlendirme yapacağım.

3.1. Theodor Fontane'nin 'Effi Briest' Adlı Romanında Kadın

3.1.1 . Effi Briest

Konusunu gerçek bir yaşam öyküsünden alan Theodor Fontane'nin Effi Briest romanı, genç bir kızın başından geçen evlilik ve bu evlilik süresince kendi isteklerinin farkına varışıyla yaşadığı yasak ilişkiyi gerçekçi bir yapıyla dile getirmektedir, yani Effi Briest bir aşk ve aldatış romanıdır.

Roman Bismark döneminin Prusya'sındaki soylu ailelerin yaşantısını, kurallarını ve geleneklerini anlatmaktadır. Kitap ilk olarak 1895 yılında yayımlanmıştır. Döneme damgasını vuran en realist eserlerden biri olmakla birlikte film olarak da beyaz perdede hayat bulmuştur. Bugüne değin Effi Briest gerçekçi dönemde bir başyapıt olarak değerlendirilmiş ve bir çok bilimsel çalışmaya konu olarak seçilmiştir. Eser Theodor Fontane'nin olgunluk dönemi eserlerinden sayılmaktadır. Şimdi eseri içerik, edebi dönem, karakterler ve kadın sorunsalı açısından ele alacağım.

3.1.2. Theodor Fontane

Fransız asıllı Protestan bir aileden gelen Heinrich Theodor Fontane 30 Aralık 1819'da Neuruppin'de doğmuştur. 20 Eylül 1898'de Berlin'de ölmüştür. Fontane'nin eğitiminde annesinin ve babasının payı çok büyük olmuştur. Hayatının uzunca bir bölümünde yapısı gereği enerjik ve hayat dolu annesini ve de hayal gücü zengin ve

candan olan babasını örnek alarak gelişimini sürdürmüştür. Mesleki olarak da babası gibi eczacı olmayı tercih etmiş ve eczacılık eğitimi almıştır. Kuşkusuz eczacı olan babasının Fontane'nin eğitimi boyunca destekleri ve ona yol göstermesi bu yola daha da sıkı bağlamıştır. Fontane 16 yılını eczacı kalfası olarak çalışarak geçirmiştir. Ama bu süreçte gazeteler onun edebiyata olan ilgisini keşfetmesine ve bu ilginin artmasına olanak sağlamıştır.

“Eleştirel tutumu Fontane’yi zor bir duruma sürükledi. Çağdaşlarının hakim olan görüşlerine karşı koymak zorundaydı. Almanya’daki, özellikle Fontane’nin vatanı Prusya’daki eğitilmiş halkın büyük çoğunluğu Bismarck döneminin başarılarından memnundu” (Mommsen, 1973:16).

Gazetelerde okuduğu yazı ve makalelerden etkilenen Fontane ilk edebi denemelerini şiir olarak vermiştir. Şiirlerinde ve edebiyat anlayışında İngiltere’yi örnek almış ve başta bire bir olmasa da onları kopya etmiştir. Zaten kendi edebiyat anlayışının gelişmesinde etkileri oldukları için gazetecilere ayrı bir ilgisi olan Fontane, dönemim önemli gazetecileriyle tanışıp onlardan feyz alır. Gazetecilerle tanışması hayatında yeni bir sayfa açılmasına sebep olmuştur, çünkü Fontane bir süre aldığı desteklerle muhabirlik yapmıştır. Aslında yıllar sonra gerçekçilik döneminin en önemli eserlerini verecek olan Fontane'nin gerçeklere, çevresinde ve dünyada olup bitenlere olan ilgisini gazeteciliğe olan eğilimi ve muhabirlik gibi deneyimleri ortaya koymaktadır.

Bir evlilik yapan Fontane'nin eşi Emilie Rouanet onun en sert eleştiricilerinden ve de edebi açıdan fikir danışabildiği ve fikrine önem verdiği en büyük yardımcısı olmuştur. Eşinin eleştirileriyle de yeniden şekillendirdiği tiyatro eleştirileri yayınlamıştır.

Muhabirlik yıllarından hemen sonraki süreçlerde Ribbeckli Bay von Ribbeck, John Maynard, Tay Köprüsü, Uyku, Hepsi Aynı, Hoşuma Giden Şey gibi baladlarıyla yeni bir devrin balad kurucusu olmaya adaydır. Gürsel Aytaç da *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi* isimli kitabında Fontane'nin baladlarını tarz ve biçim açısından şu şekilde değerlendiriyor:

“Fontane'nin baladları arasında tarihi ve İngiltere konulu olanlarda anekdot tarzı hakimdir. Kısa sahneler ve diyaloglarla yetinilen bu baladlarda disiplinli bir retorik kendini gösterir. Tabiat kuvvetlerini mitik ve mistik alandan uzaklaştırarak ele alan Fontane, balad türüne yeni, akılcı bir zihniyet getirmiştir. Bu bakımdan, daymonik ve tabiat üstü konulara öncülük eden Goethe baladlarından, ahlaki ve sembolik Schiller baladlarından ve kaderci Meyer baladlarından farklıdır. Yapısındaki diyalektik ahlakçı eğilim, onu bir bakıma Brecht'in öncüsü saydırabilir” (Aytaç, 2001:304).

Fontane yaşayışından ve hayatı boyunca yaptığı işlerden de anlaşılabilirdiği gibi eserlerini sağlam bir birikimle kaleme almıştır. 60 yaşında özgürlük öncesindeki zorlukları kaleme aldığı *vor dem Sturm* (Fırtınadan Önce) eserini kaleme alarak roman türünde ilk örneğini vermiştir. İnsanlar arasındaki cinsel ya da sınıfsal ayrımlar diğer eserlerinin de temel konusu olmuştur. Zengin bir ticaret müşaviri ile kendinden yaşça çok küçük güzel karısı arasında geçenleri kaleme aldığı *L'Adultera*, bir subayın sevdiği kadınla değil de o kadının kızıyla evliliği üzerine kurulu *Schach von Wuthenow*, ütücü kız Lene ile teğmen Batho arasındaki sevgiyi kaleme aldığı '*Irrungen-Wirungen*' ve bu romanda yakaladığı başarının etkisiyle ortaya çıkardığı aynı konu üzerine kurulu '*Stine*', ailesinin isteğine uyararak kendinden çok büyük ve olgun bir dük ile evlenen bir genç kızın hikayesini anlatan '*Effi Briest*', Fontane'nin romanlarından bazılarıdır. '*Irrungen-Wirungen*' (Yanılgılar-Karışıklıklar) romanını tamamlaması 70 yaşını bulmuştur. 79 yaşında tamamladığı *der Stechlin*'i onun en olgun romanı olarak nitelendiren Vogelpohl bu eser ve Fontane'nin genel yaklaşımı hakkında şunları dile getiriyor:

“Onun en olgun romanı *Stechlin*'dir. Harika bir şekilde insanlar eser vasıtasıyla şairin yaşlılık bilgeliğini ilan ederek konuşurlar. Hemen hemen tüm eserleri uzlaştırıcı olarak biterler: O, zayıf insan kalbini tanıyor ve bağışlayabiliyor. İnsan özgür hareket etmeli fakat sonuca da katlanmalıdır... Fontane dünya meseleleri önemsemez. Bundan onun biraz alaycı mizacı doğar. Yaşam ve devlet içindeki sağlam düzen onun için kutsaldır, fakat bu düzen sıhhatli olmalıdır. O sakın ilerlemeyi şöyle sever: ‘Bunda hak sahibi olduğu kadarıyla her eski şeyi sevmeniz gerekir, ama yeni şey için gerçekten uygun yaşamamız gerekir’” (Vogelpohl, 2005:177).

“Wanderungen durch die Mark Brandenburg (1862-1882) adlı yapıtında Prusya'nın gücünü aldığı taşra manzaralarını, gelenek göreneklerini ve tarihini anlatır” (Bandet ve Bandet, 2006:97) ifadesi de, Fontane'deki gerçekçilik anlayışını vurgulamaktadır.

Geleneklere ve bugüne getirilenlere birebir bir bu kadar sadık kalınması gerektiğini düşünen Fontane, kendi çocukluk yıllarını da *Meine Kinderjahre* (*Çocukluk Yıllarım*) isimli eserinde tüm çıplaklığıyla ifade etmiştir. Theodor Fontane 'Effi Briest'te de diğer eserleri gibi her şey göz önüne sermiştir. Sosyal sınıf ayrımları arka plana atılarak psikolojik çözümlere gitmiştir.

3.1.3. İçerik

Eserin başında genç bir kız (Effi Briest) ve bu genç kızın ailesinin yaşantısı yansıtılmaktadır. Effi'nin hayatı kendinden 20 yaş büyük 37 yaşındaki Baron Geert von Instetten'in Effi'yi istemeye gelmesiyle değişecektir. Effi ile Instetten arasındaki yaş farkı, Effi'nin annesiyle Instetten'in daha önce tanıştıkları ifade edilerek de vurgulanmaktadır. Ailenin de artık evlilik çağına geldiğini düşündükleri kızlarının daha soylu ve zengin birisiyle izdivaç yapmasına izin vermesiyle, kızlarının hayatında geri dönülmez bir yaşam başlamıştır. Aklında soru işaretleri bulunan Effi ailesinin özellikle annesinin ve de arkadaşlarının etkileri ile duygularını arka plana atmış ve bu evliliği kabul etmiştir. İtalya'da balayı yaptıktan sonra Instetten'in yaşadığı kırsaldaki evleri Kessing'e yerleşirler. Effi'yi burada zor günler beklemektedir. Burada Effi'nin kızı Annie dünyaya gelir.

Effi'nin çok sıkılıyor olmasına rağmen kızı dünyaya geldikten sonra her şeyin yolunda gitmeye başlaması, Instetten'in silah arkadaşı binbaşı Crampas'ın Kessing'e gelmesi ve Effi ile tanışmasıyla son bulacaktır. Crampas Instetten'i çok iyi tanıdığı için ve de Effi'ye yaşça daha yakın olduğundan dolayı, Effi'nin duygusal yönünü keşfeder. Instetten'in katı kurallı, disiplinli biri olduğunu anlatarak dolaylı olarak Effi'nin eşinden soğumasını sağlamaktadır, fakat Effi Crampas'ı çok iyi bir dost olarak görmektedir. Crampas ise Effi'ye aşık olmuştur. Bu sürede Effi ile Crampas yazışmaktadır ve Effi Crampas'tan gelen mektupları herkesten saklamaktadır.

Eşinin iş için Berlin'de bulunması gerektiği zaman ailece Berlin'e taşınırlar. Burada Effi'yi Crampas'tan uzak ve daha rahat bir yaşam beklemektedir. Effi hem sosyal açıdan hem de aile yaşantısı açısından daha mutlu bir hayat sürmeye başlar.

8 yıl sonra Insttetten, Crampas'tan Effi'ye gelen ve Effi'nin sakladığı mektupları bulur. Karısını çok seven Insttetten bunu karısına yakıştıramamakta, böyle bir şey yaptığı için onu affedememektedir. Ama bir yandan da bunu kendisine edilmiş bir hakaret olarak değerlendirmektedir.

Toplumsal yapı itibariyle ve bu olay duyulduğunda oluşabilecek tepkilerden dolayı bunu sineye çekemeyerek Crampas ile düello yapmaya karar verir. Yapılan düelloda Insttetten Crampas'ı öldürür, fakat Insttetten'a göre daha doğrusu toplumsal bakış açısına göre yapılması gerekenler bitmemiştir.

Insttetten her ne kadar karısını çok sevdiğini, ondan vazgeçmenin zor olacağını düşünse de "diğerleri ne der?" kaygısından ötürü kızı Annie'yi de alıp Effi'den ayrılır. Effi ise yardımcısı Roswitha ile Berlin'de küçük bir daireye taşınır. Ailesi Effi'nin artık yanlarına dönemeyeceğini bildiren bir mektup gönderirler. Effi tüm yaşadıkları ve kızına duyduğu hasretten dolayı ağır bir hastalığa yakalanır. 3 yıl Effi'nin durumunun iyice ağırlaştığını öğrenen ailesi yanlarına dönmesine izin verirler. Effi 29 yaşında ölür.

3.1.4. Edebi Dönem

Edebiyat alanında tüm dünya edebiyatları içerisinde ortaya çıkan edebi dönemler hep birbirine tepki olarak ortaya çıkmıştır. 19.yy önce insan ve toplumu olması gerektiği gibi anlatan klasisizm ve insan ve toplumu istedikleri gibi anlatan romantizm akımlarının etkileri ile insanların hayatlarını sade , anlaşılır bir dille anlatan eserlere yer verilmemiştir. Değişen zamanla birlikte toplumsal olarak eksikliklerin giderilebilmesi, yanlışlıkların düzeltilebilmesi için 19.yy sonlarında Fransa da realizm döneminin temelleri atılmış ve en gerçekçi eserler verilmeye başlanmıştır.

Toplumsal açıdan 1800'lü yıllarda Fransız İhtilali'nin ardından her Avrupa ülkesi gibi Almanya'da da belli açılardan dönüm noktaları yaşanmaya başlanmıştır. Millet ve halk egemenliğinin arka plana itildiği yıllardan çıktıktan sonra halk devletin geçimine kendi iradesiyle hakim olmaya çalışmış ve devlet birliğini tesis etme yolunda çabalar sergilemiştir. Böylelikle bireyler devletin içinde bulunduğu sorunların çözümünde kendi katkılarının da olabileceği gerçeğini anlayarak bu sorunların çözümü için olan biteni takip edip fikirler üretme yoluna geçmeye başlamıştır. Somut, göz önünde olan durumların çözümü ya da takibi için yine somut durumlardan yola çıkılıp gerçekçi olunması gerektiğinin farkına varılmıştır. Halkın bu bakış açısı araştırma yelpazesini geliştirerek söz konusu durumlarda halkı tarih bilimine yöneltmiştir. Geçmişte yaşanan olayları objektif bir şekilde inceleyerek, kendilerinden önceki toplumların ya da devletlerin bu gibi sorunlarla nasıl başa çıktığını araştırmak için tarihe danışılmaktadır. Tarih ise her şeyi çıplak yönleriyle ortaya koyup, gerçekçi bir yaklaşım sergilenmesine katkıda bulunmuştur. Alman edebiyat tarihinde 19. yy içerisinde arananı Wilhelm Vogelpohl şu şekilde ifade ediyor:

“Gerçeğin ve yaşamın mükemmelliği aranıldı ve algılayan ruhla tetkik edildi. Bu çabayla 19. yüzyılın büyük ustaları, Alman edebiyatını yeni yüksekliğe götürdüler. Gerçekliğin şairane tasviri, şiirsel gerçeklik bu devrin şiir sanatı olarak adlandırılmaktadır. Bizler şimdi hala 19. asrın gerçeklik edebiyatını anlarız ve takdir ederiz. Bu devir, yeni devre ait ekonomi ve yaşam şeklini ortaya koyan bir devri tasvir eder” (Vogelpohl, 2005:139).

Sanat açısından değerlendirmek istediğimiz zaman ise; her dönemin hem sanatsal hem de vermek istediği mesajlar açısından somut ve bu somut gerekçelerde gizli olan soyut amaçları vardır. Realizmin amacı ise sanatı yapaylıktan kurtarmaktır. Bu görüş çerçevesinde gerçekçi yazarlar sanatı sanat yapmak için değil toplum için yapmaktadırlar. Fakat bu görüş Türk edebiyatındaki 'sanat sanat içindir' görüşüyle eş değer değildir. Alman edebiyat tarihinde realist dönemde toplumsal konular işlenirken toplumsal sorunlar karşısında yazar tarafsız kalmaktadır. Ortaya çıkardığı yapıtta etrafında olan biteni gördüğü gibi anlatır herhangi bir tarafı tutmaz. Sanat onların eserlerinde toplumsal mücadelede bir araç değil, aksine amaçtır. Sanat yine toplumsal yapıları ya da soruları dile getirdiği için 'sanat sanat içindir' anlayışı hakimdir. Türk edebiyatı ile bu noktada 'sanat sanat

içindir' görüşü zıtlık göstermektedir. Çünkü amaç sorunu anlaşılır bir şekilde dile getirmek değil, sanatı kendi edebi gücünü göstermede bir araç olarak kullanmaktır.

Alman edebiyatı gerçekçi dönem yazarları her ne kadar olanı var olduğu şekilde anlatsalar bile anlatıma önem verip özen gösterdiklerinden dolayı özgün birer üslupçudurlar. Eserlerdeki kişiler sosyal düzeylerinden çok her sanatçının özgür üslubuna uygun konuştururlar. Bir eserde köylü birinin köylü olduğu gerçeği vurgulanır, fakat o kişinin konuşmaları sanatçıların üslubu ile can bulur.

Konu realist dönem sanatçılarının vaz geçilmez sınırlayıcısıdır. Realist yazarlar konularını üst tabakalardan değil de toplumsal sınıflardan seçerler, gerçek iyisiyle kötüsüyle tıpkı gibi ayna gibi yani tüm çıpkalığıyla esere yansıtılır. Konu kadar biçimsel güzellik de önemlidir. Konularını çoğunlukla gerçek hayattan aldıkları için yine hayatın kendisine yani tüm insanlara hitap etmektedir. Bu nedenle yazılar her ne kadar yazarın üslubuna oturtulmaya çalışılırsa çalışırsın anlatım süsten, abartıdan ve özentiden uzaktır. Vogelpohl dönem öncülerinin hareket noktalarını ve değindikleri konuları şu şekilde dile getiriyor:

“Gerçeklik edebiyatının (Realizmin) öncüleri politik mücadeleden hareket ettiler. ‘Tüm alanlarda ilerleme ve özgürlük’ onların parolası oldu. Eşit haklar (özgür olma) devrin sloganıydı. Devlet içinde ve ekonomide özgürlük ilk isteklerini oluşturdu. Kadınlar kamu yaşamında erkeklerle beraber faaliyette bulunmaya çağrıldı. Dinin eski inanç ibarelerinden kurtulması gerekiyordu” (Vogelpohl, 2005:141).

İşte bu görüş ve ifadeler temelleri 1789 Fransız İhtilali'nde atılan Liberalizm'in destekçisi niteliğindedir.

Döneme etkisi olan yazarları ele aldığımız zaman Yıldız Ecevit, Gotthelf'in önemini şu şekilde dile getirmektedir:

“Bu çağın İsviçre çizgi Alman halk kesimi içinde en fazla yankı uynadıran yazarı kuşkusuz Jeremias Gotthelf (1797-1854) gerçek adı Albert Bitzius olan bu Bernly rahip halk diline atasözüne benzer bir anlatımla kullanır. Onu, İncilin güçlü imgeleriyle birleştirir. Toplumsal sorunlar Gotthelf'in ilgi alanı

içinde birinci sırayı kaplar” (Ecevit, 1991:28).

Gotthelf'ten sonra edebiyatın en büyük isimlerinden biri de Gottfried Keller'dir. Keller İsviçre'nin yetiştirdiği dünya çapında üne sahip bir kaç düz yazı anlatı ustasından biridir. İlk romanı 'Der Grüne Heinrich' Alman edebiyatının en ünlü gelişim romanlarındadır. Keller'in yaşamı insanın maddesel koşullarla rekabetini merkezine alan gerçekçi bakış açısına koşut bir çizgi oluşturur. Yıldız Ecevit Keller'i, onun edebiyat anlayışını ve realizm sorunsalını şu şekilde dile getiriyor:

”Keller yazarın kendi özneliğini ve düş gücünü o bildiğince kısıtlayıp tümüyle nesnel bir anlatım tutumu içine girmesi ama yine de yaratıcı olması diye özetlenebilecek realizm akımının bu en büyük estetik sorunsalını şöyle vurguluyor: ‘Sıradan olanı herkese yakın olanı sıradan ve yavan ya da sıkıcı olmadan betimlemek: bunu ne derece başarabildim ? Önemli olan bu’ ” (Ecevit, 1991:31).

Gerçekçi dönem eserlerinde insan yaşantısı, bu yaşantının toplumun tümüne uygunluğu ve toplum değerlerinin bu yaşantılara etkisi vurgulanmaktadır. Realistlerin amacı hiçbir zaman için bireysel ayırım ve toplumda soyutlanma olmamıştır. Theodor Fontane Effi Briest romanında gerçekçi dönemin tüm izlerini inci olan bir nakış gibi eseri işlemiştir:

“İnsan tek olarak yaşamıyor, bir topluluğa mensup bulunuyor; bu topluluğu daimi şekilde hesaba katmak zorundayız, tamamen bu topluluğa bağlıyız. Yalnızlık içinde yaşamak mümkün olsa, kadere boyun eğebilir, bana yüklenen yükü taşırdım; hakiki saadet gerçi elimden gitmiştir, fakat o kadar çok insan bu 'hakiki saadetten' mahrum bir halde yaşamak zorunda ki, ben de böyle yaşamak mecburiyetin de kalır ve yaşayabilirdim. İnsanı mesud olmasına lüzum yoktur, hayatta en az saadete hak vardır; elinden saadeti alınan bir kimseyi muhakkak dünyadan yok etmek lazım değildir... Fakat insanların bir arada yaşamasından öyle bir nizam vücut bulmuştur ki o her zaman karşımızdadır biz gerek başkaları, gerek kendimiz hakkında bu nizamın esaslarına göre hüküm vermeye alışmışızdır. Buna karşı gelmek olmaz; cemiyet bizi hakir görür, nihayet biz de kendi kendimizi hakir görürüz ve bu vaziyete tahammül edemeyerek kafamıza bir kurşun sıkırız... Kin veya buna benzer hiçbir his beslemiyorum, elimden alınan bir saadet için elimi kana bulamak da istemem; lakin, tabir-i caiz görürseniz, bize zulmeden o cemiyet

*nizamı, sevgiyi, sevdiğimiz insanın cazibesini, zaman aşımını hesaba katmaz”
(Fontane, 1949:362).*

Eserden alınan bu satırlarda insanın bir birey olarak değeri ve önemi vurgulanırken, bireysel alınan kararların toplum değerlerine ve içinde yaşanılan çevreye uygun olması gerektiği de dile getirilmektedir. Öyle ki herhangi bir toplum yaşantısına karşı direniş kişinin intihar etmesiyle eş değer tutulmuştur.

Kişisel kimliklerin önemini ve içsel monologların insanlar üzerindeki etkilerini de yadsımayan realistler bunun üzerinde dahi gerçekçiliğın etkisinin büyük olduğunu eserlerinde savunmuşlardır.

Realizm döneminin artık alanının dolması ve kullanılacak materyallerin tüketilmiş olmasına bir de yeni yetişen genç edebiyatçıların eklenmiş olması 19. yüzyılda bu dönemin bitişinin de ilanı olmaktadır.

3.1.5. Karakterler

3.1.5.1. Effi Briest

Effi 17 yaşına kadar ailesi ile birlikte Hohen-Cremmen'da yaşamış ve çocukluk yılları çok güzel geçirmiştir. Etrafındaki yaşamla sınırlı kalmak istemeyen, özgürlüğüne düşkün, tatlı bir kız çocuğudur. Arkadaşları ile birlikte büyük ve renkli bahçelerinde salıncağa binmekte, oyunlar oynamakta ve şakalaşmaktadırlar. Hayatı, bir gün kendinden yaşça büyük Insttetten'ın Effi'yi istemeye gelmesi ile değişmektedir. Effi çok heyecanlı ve kıpır kıpır bir kız olduğu için arkadaşları ve ailesi onu "Evlenmek için herkes münasıptır. Yeter ki asil, mevki sahibi ve yakışıklı olsun" (Fontane, 1949:23) gibi sözleriyle, karar almada yönlendirmektedir.

Effi'nin, arkadaşı Hertha'ya söylediği bu sözler de Effi'nin evlilik kurumunun temelinde yatanları anlayamayacak ve değerlendiremeyecek kadar küçük olduğunun göstergesi niteliğindedir. Kendi ifadesine göre öncelikle aşk, incelik ve anlayış, eğer bunlar yoksa para, ünvan ve güzel bir yaşantı da Effi için evlilikte geçerli etkenler sayılabilir:

“Benim aradığım... Evet, benim aradığım, evlilikte kocamla eşit olmak, sonra tabii, incelik ve aşk. - Ben inanmıyorum ama- babamın dediği gibi aşk sadece bir masalsa ve onun için de incelik ve aşk evlilikte olmazsa, o zaman zenginlik ve muhteşem bir ev isterim. Öyle muhteşem bir ev isterim ki, prens Friedrich Karl sığın veya yaban horozu avına çıkmak için oraya gelsin yahut ihtiyar imparator oradan geçerek her kadına ve her gence iltifatlı bir söz söylesin. Sonra Berlin'de olduğumuz zaman saray balosuna, operadaki gala temsillerine gitmek ve daima ortadaki büyük locanın tam orta yerinde oturmak isterdim” (Fontane, 1949:42).

Annesiyle bu şekilde konuşan ve düşünceleri bu şekilde dile getiren Effi, Insttetten'in prensipli ve disiplinli biri olduğundan dolayı aslında alacağı kararın bu kadar yüzeysel olmaması gerektiğini ve korkularını yine annesine dile getirerek ifade ediyor:

“Şüphesiz. Sonra zannedersem de Niemeyer onun esaslı prensiplerine çok sadık olduğunu söyledi. Bu, bana kalırsa, biraz fazla... Ah, halbu ki benim... benim böyle esaslı prensiplerim yoktur. Bak, anne! İşte bu hususta beni üzen ve endişelendiren bir şey var. Bana karşı çok sevimli, çok iyi davranıyor; çok müsamaha gösteriyor, fakat... Ben ondan korkuyorum” (Fontane, 1949:46).

Effi bütün konuşmalardan sonra evlilik teklifine kendi de onay verir ve Insttetten ile hayatını birleştirir. Balayından döndükten sonra yerleştikleri ev Effi için ürkütücüdür:

“Artık Johanna uzaklaşmıştı; Effi ise yatağına girip yorganına sarıldı. Mumu yanık bıraktı; çünkü hemen uyumamak istiyor, daha ziyade biraz evvel kına gecesini düşündüğü gibi şimdi de balayı seyahatini hatırlamaya, seyahatte bütün olanları gözünün önünden geçirmeye niyetleniyordu. Fakat niyetlendiği gibi yapamadı; Verona'ya kadar gelip de Juliet Capulet'in evini ararken gözleri kapanmıştı bile. Küçük gümüş şamdandaki ufak mum parçası yana yana gittikçe alçalarak nihayet bir kere daha alevlenip söndü” (Fontane, 1949:109).

Effi korktuğunu her fırsatta dile getirmiş ve eşi tarafından çocuk olarak nitelendirilmiş ya da bu yaptığının anlamsız olduğunu duymuştur. Insttetten sosyal statüsü ve iş hayatından ötürü bu durumun kendi için rahatsız olduğunu “ ‘Altes! Ben gelemeyeceğim, karım çok yalnız veya korkuyor’ diyemem. Bunu

söylersem, oldukça gülünç bir mevkiye düşeriz, ben muhakkak, sen de... Fakat, ilk önce bir fincan kahve iç bakayım” (Fontane, 1949:115) sözleriyle dile getirmiştir.

Effi kızı Annie olana kadar Kessing'de yaşamının çok zor olduğunu düşünmektedir. Kızı dünyaya geldikten sonra ise artık Effi için bir yaşama amacı vardır. Kızı doğduktan sonra uzun bir süre Hohen-Cremmen'de ailesinin yanında kalır. Kessing'e geri döndüğünde ise Crampas ile tanışması ve Crampas'ın ona aşık olması yıllar sonra ona çok pahalıya patlayacaktır. Berlin'deki yeni yaşantıları artık Effi için yeni bir hayatın başlangıcı olacaktır. Daha sosyal olan Effi, artık eşinin çevresine ayak uydurabilmektedir. Fakat bir gün Insttetten'ın Crampas'tan gelen mektupları bulması her şeyi alt üst eder. Effi için acı son yavaş yavaş kendini göstermektedir. Crampas ile Insttetten'ın düellosundan sonra Insttetten kızı Annie'yi alır ve Effi'den ayrılır. Ailesi kızlarının artık kendilerinin yanına dönemeyeceğini bir mektupla ona açıklar:

“Münzevi bir hayat sürmen lazım; bunu istemediğin takdirde, her halde muhitinin seviyesinden aşağıya inmek mecburiyetinde kalırsın. İçinde yaşamış olduğun muhit, artık sana kapalı bulunacaktır. Bizim (ve seni tanıdığımızı göre senin) için en üzüntülü olan cihet, ana-baba evinin de sana kapanmasıdır; Hohen-Cremmen'de sana sakin bir yer temin edemeyiz, evimize sığınamazsın; çünkü bu, evimizi bütün dünyaya kapamak demektir. Böyle bir şeyi yapmayı da hiçbir suretle istemiyoruz. Bunu istemememiz, muhite fazla bağlı olduğumuz ve “cemiyyet” denilen şeyden ayrılmak, bize tahammül edilmez bir mahrumiyet için görüldüğü için değildir...” (Fontane, 1949:393).

Effi ise Roswitha ile Berlin'de küçük bir dairede yaşamaya başlar. Bir süre sonra kızına duyduğu özlem ile ağır bir rahatsızlığa yakalanan Effi'nin durumu iyice ağırlaşınca Hohen-Cremmen'a gelmesine izin verilir ve Effi çocukluğunu geçirdiği o güzel evde ölür.

3.1.5.2. Insttetten

Insttetten Kessing'in ileri gelen isimlerinden biridir. Gençlik yıllarında Effi'nin annesi Luise ile bir gönül ilişkisi yaşamış, fakat Luise'nin başka biriyle evlenmesi ile bu ilişki de son bulmuştur.

Kendinden 20 yaş küçük Effi ile evlenmesi, arkadaş çevresinde ileride bir gün aradaki yaş farkının çok büyük sorunlar çıkarabileceği şeklinde değerlendirilse de o karısına sonuna kadar güvenmektedir. Kendisi açısından Kessing'deki yaşantının sorunlu bir yanı olmadığı için, Effi'nin kendini ne kadar yalnız hissettiğini anlayamamaktadır. Ne zaman Effi ona korktuğunu ve yalnız hissettiğini söylese, onu uygun bir dille ikna etmeye çalışmakta ve gerçekleri olgunlukla anlatmaktadır. Effi'nin evde Çinli bir hayalet olduğunu dile getirmesi ve bundan korktuğunu söylemesi üzerine Insttetten Effi'ye mantıklı olması gerektiğini söyler:

“Sonra, Effi, mümkün de olsa burada ben evi ne satarım, ne de değiştirebilirim. Bu, Varzin'le alakayı kesmek gibi bir şey olur. Kaymakam Innstetten, karısı iskemleye yapışık küçük Çinli'yi hayalet halinde yatağında gördüğü için evini satıyor diye şehirdeki halkın ağzına bir sakız veremem. Sonra ben mahvolurum, Effi. Böyle gülünç bir vaziyetten insan bir daha kendini kurtaramaz” (Fontane, 1949:117).

Berlin'deki yaşantıları, Insttetten Crampas'ın mektuplarını bulana kadar çok güzel bir şekilde devam eder. Artık Insttetten'ın karısına olan güveni kaybolmuştur ve karısının kendini aldatmasını kabullenemez. Bu olay, onun için alınma sürülmüş bir lekedir ve temizlenmesi gerekmektedir. Tek çözüm olarak ise, Crampas'ı düelloya çağırır. Crampas'ın ölümüyle olay kapanmamıştır. Karısını çok sevmesine rağmen, artık toplumun gözünde aldatılmış bir adam olduğu için kızını ve kendini karısından uzak tutar. Karısından ayrılır. Aslında kendisi ne düelloyu yapmak istemiştir, ne de karısından ayrılmak. Fakat toplum baskısından ve çevresinden alacağı tepkilerden çekindiği için hem Crampas'ı öldürür hem de karısından ayrılır.

Insttetten ve Wüllersdorf arasında geçen konuşmada Insttetten, insanın kendi isteklerine ve düşüncelerine rağmen hiçbir şeyin gizli kalamayacağını, her şeyin o büyük jürinin yani diğer insanların kulaklarına birgün gideceği ve o gün aciz duruma düşülebileceği dile getirilirken içindeki ikilemi şu şekilde ifade ediyor:

“Evet, Wüllersdorf, her zaman böyle söylenir. Fakat hayatta sır saklanmaz. Siz bunun aksini ortaya koysanız ve başkalarına karşı ketumluğun timsali olsanız bile meseleyi kendiniz biliyorsunuz ve biraz evvel bana muvafakatinizi, hatta 'sizi her hususta takip edebilirim' demiş olmanızdan hiçbir şey beni

kurtaramaz. O andan itibaren sizin merhametinizi çeken bir insan oldum ve öyle kalacağım; bu bile hoş bir şey değil... Artık, sizin yanınızda karımla konuşacağım her söz istesiniz de istemeseniz de kontrolünüz altındadır; karım sadakatten bahsedecek olursa veya her kadının yaptığı gibi bir başka kadın hakkında hüküm yürütmeye kalkarsa, gözlerimi ne tarafa çevireceğimi bilemeyeceğim. Alelaide cinsten herhangi uygunsuz bir hareketi, ortada fena bir kasıt veya hainlik olmadığı için tesadüfen mazur görsem, yüzünüzde bir tebessüm dolaşacak ve içinizden şu sözleri geçireceksiniz: ' Bizim şu mübarek Insttetten'in da her uygunsuz hareket karşısında uygunsuzluğu bir kimyager titizliğiyle araştırmak hususunda hakiki bir tutkusu var; icab ettiği derecede uygunsuzluğu hiçbir zaman bulamadığı için de ona göre hiçbir hareket uygunsuz sayılmaz...' Hakkım var mı yok mu Wüllersdorf?" (Fontane, 1949:364)

Wüllersdorf ise Instetten'in bu sözlerini, aslında böyle olmaması gerektiğini vurgulayarak şu şekilde destekliyor:

"Dünya olduğu gibidir, değişmez; hadiseler bizim istediğimiz şekilde değil, başkalarının istekleri gibi ceryan eden. Bazılarının tumturaklı sözlerle iddia ettikleri gibi düello da Allah'ın adaletinin tecellisini beklemek şüphesiz ki saçmadır; şerefimiz uğruna düello etmek, bir puta tapmaya benzer; fakat bu put hükmünü sürdüğü müddetçe ona boyun eğmeye mecburuz" (Fontane, 1949:364).

Karısından ayrılrsa bile Effi Hohen-Cremmen'da ağır hasta iken, Roswitha'dan Effi'nin durumunu belirten bir mektup aldığında hala karısını çok sevdiğini anlar.

3.1.5.3. Effi'nin Annesi ve Babası

Bay ve Bayan Briest asil ailelerden gelen ve tek çocukları Effi için her şeyin en iyisini istemektedirler. Özellikle annesi Effi'yi çok sevmekte, onun geleceği için endişeler duymaktadır. Effi evlenmeden önce annesi Effi'ye "Sen bir çocuksun. Güzel ve şair ruhlu bir çocuk... Bunlar hepsi hayal. Hakikat başkadır; ekseriya da aydınlık ve hafif bir ışık yerine karanlık olması daha iyidir" (Fontane, 1949:40) sözleriyle, üstü kapalı telkinlerde bulunur.

Bir taraftan da kızının zengin ve soylu biriyle izdivaç yapıp hayatının geri kalanını rahat içinde geçirmesini istemektedir. Babası annesine göre biraz daha soğuk kanlı ve düz mantıklı birisidir. Babasına göre aşk bir masaldır ve önemli olan insanın hayatını sürdürebilmesi ve -özellikle kadınlar için- rahat bir yaşam sürmektir. Tüm bu düşünceler çerçevesinde Bay ve Bayan Briest kızlarını Insttetten ile evlendirirler. Bu evliliğin Effi'nin annesi için ayrı bir önemi vardır; çünkü aynı adamla gençken Effi'nin annesi bir gönül ilişkisi kurmuştur. Şimdi ise Insttetten kendi kızı ile evlenmektedir.

Kızlarının Crampas ile yaşadıkları duyulduğunda ailesi artık Effi'nin baba evine geri dönüşünün mümkün olmadığını Effi'ye annesinin yazdığı mektupla iletirler.

3.1.5.4. Crampas

Crampas genç ve yakışıklı bir binbaşısıdır. Insttetten'in eski silah arkadaşlarından olduğu için sık sık Insttetten'a ziyarete gelmektedir. Yine bir ziyaretinde Effi ile tanışır ve sohbet ederler. Evli olmasına rağmen, arkadaşları arasında çapkın ve kadın düşkünü olarak bilinmektedir. Karısını hiçbir davete ya da yemeğe beraberinde getirmediği için çoğu kişi evli olduğundan bile habersizdir. Effi ile sohbetlerinde, Insttetten'in kendine özgü olan "eğitim" anlayışını değerlendirmekte ve Effi'ye karşı tutumunun gaddarca olduğunu dile getirerek, onun Effi için doğru insan olmadığını anlatmaya çalışmaktadır:

“Öyleyse pekâlâ. Hanımefendiciğim: Insttetten'in her ne pahasına olursa olsun, hatta icabında bir hortlağı da işe karıştırarak mesleğinde yükselmek hususundaki ateşli arzusundan başka ikinci bir tutkusu vardır: Yani daima bir terbiyeci gibi hareket eder; doğuşundan pedagog yaratılmıştır...” (Fontane, 1949:200).

Bir süre sonra Crampas amacına ulaşmıştır. Effi artık istemeyerek de olsa kendini bir yasak aşkın içerisinde bulmuştur.

Yıllar sonra her şeyin ortaya çıkması, Insttetten'in Crampas'ı düelloda öldürmesi ile son bulmaktadır. Crampas vurulduktan sonra, düello gözcüleri Crampas'ın yanına giderler ve Crampas onlara Insttetten'a ölmeden önce son sözlerini söylemek istediğini söyler ve Insttetten Crampas'ın yanına gelir. Fakat Crampas

son sözlerini söyleyemedi ölür.

3.1.6. Effi Briest'te Kadın Sorunsalı

Theodor Fontane Effi Briest romanında evlilik, aldatma ve yasak aşk üzerinde dururken, o zamanın şartlarında herkesin bazı şeylere istemeyerek de olsa boyun eğdiğini vurgulayarak, kendi kuralları ve istekleri dışında yaşaması gerektiğini dile getiriyor. Insttetten'in şu konuşmaları bunun, en büyük destekçisi sayılabilir:

“İnsan tek olarak yaşamıyor, bir topluluğa mensup bulunuyor; bu topluluğu daimi şekilde hesaba katmak zorundayız, tamamen bu topluluğa bağlıyız. Yalnızlık içinde yaşamak mümkün olsa, kadere boyun eğebilir, bana yüklenen yükü taşırdım; hakiki saadet gerçi elimden gitmiştir, fakat o kadar çok insan bu 'hakiki saadetten' mahrum bir halde yaşamak zorunda ki, ben de böyle yaşamak mecburiyetin de kalır ve yaşayabilirdim...” (Fontane, 1949:362).

Daha çocuk yaşta evlenen Effi'nin, evliliğinde toplumsal kurallara göre davranması ve eşinin mevkisinden ötürü ağır başlı olması gerekmektedir.

Effi ve Insttetten olay ortaya çıktığında, ne yapacaklarına ve nasıl davranacakları karar veremedikleri için büyük bir ikilem yaşarlar. İçlerinde buldukları durum ve bu durumun gerekçeleri ile açıklanmaları açısından eser tam bir psikolojik çözümlemeyi ortaya çıkarmaktadır. Insttetten, olayların duyulmasıyla durum değerlendirmesi yaptığı Wüllersdorf'a, ne olursa olsun, eşini çok da sevse, bazı şeylerin kendi isteklerinin dışında olduğunu vurgulayarak, içinde bulunduğu psikolojik durumu şu şekilde ifade ediyor:

“Vaziyet şöyle: Son derece de bedbahtım. İzzetinesimle oynamış, alçakça, hayasızca aldatılmış bir haldeyim; fakat, buna rağmen hiçbir kinim yok; intikam susuzluğunu duymuyorum. Bunu niçin duymadığımı kendi kendime sorduğum zaman, ilk önce aradan yılların geçmiş olmasından başka bir sebep bulamıyorum. Kefareti ödenmeyecek günahların, affedilemeyecek kabahatlerin mevcut olduğundan her zaman bahsederler; bu, Allah'a karşı işlenen günahlar için muhakkak ki yanlıştır; insanlara karşı işlenen kabahatler için de öyle. Zamanın, sadece zamanın böyle bir tesirde bulunabileceğini hiç zannetmezdim. Sonra, ikincisi de, karımı seviyorum; evet, söylemesi garip ama onu hala seviyorum. Bütün olanları çok müthiş bulmakla beraber onun sevimliliğinin,

onun kendisine mahsus neşeli cazibesinin öyle bir sihri altındayım ki, istemediğim halde kalbimin en derin bir köşesinde kendimi, karımı affetmeye mütemayil hissediyorum” (Fontane, 1949:361).

Kadın haklı olsun ya da olmasın, erkek eşini sevsin ya da sevmesin, eşler birbirlerini affetmeye niyetli olsun ya da olmasın, 19. yy Alman toplumunda eğer bir erkek aldatılmışsa, ihanete uğramışsa, bunun bedeli kadına yaşatılmalıdır, yani kadın boşanmalıdır. İşte bu bağlamda seçim hakkı erkeğe verilmiştir. Erkek ya kendi özgür iradesiyle istediği şekilde davranacak ya da toplum baskısından ve toplumsal değerlerden ötürü belli bir kalıbın içine girecektir.

“Doğru” ya da “yanlış” olarak değerlendirilen şeyin, kime ve neye göre doğru olduğu, toplumsal değer ve yargıların bu bakış açısı üzerindeki etkisi, örneklerle ve diyaloglarla dile getirilmektedir. O zamanın şartlarında aynı olayla karşılaşan herkesin yaptığını yapan Insttetten'in bu kararı üzerinde, toplumsal baskının önemi vurgulanmıştır. Toplumda üst statüde yer alan bir insanın her şeyden sıyrılarak, çok sevdiği karısı ve çocuğuyla yaşamaya devam edememesinin gerekçeleri, dönem şartları açısından değerlendiriliyor ve Insttetten'in eşinden ayrılmasının temelinde ondan nefret ediyor olması değil, kendi dışındaki bakış anlayışının ve yaklaşımın bu kararda etken olduğu dile getirilmektedir. Böylelikle kadınlarda daha özgür olan erkeklerin bile, kendi istekleri doğrultusunda davranamadıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Karar ve durum değerlendirme yetkisinin erkekte olduğu gerçeği, kadınların fikri bile alınmaksızın yargılanması, 19. yüzyıl içerisinde kadının içinde bulunduğu durumu ve cinsel kimlikler arasındaki farkı göz önüne sermektedir.

3.2. Nabizade Nazım'ın 'Zehra' Adlı Romanında Kadın

3.2.1. Zehra

Kimi edebiyatçılar tarafından döneminin en önemli realist romanı, kimileri tarafından ise realizm döneminden natüralistliğe geçiş eseri olarak kabul edilen Zehra, Nabizade Nazım'ın ölümünden sonra Servet-i Fünun mecmuasında yayımlanmış, sonra kitap olarak bastırılmıştır (Hikmet, 1933:13). Nabizade Nazım

eseri kaleme alırken, iyi bir gözlemci rolü üstlenmiş, dönemin tulumbacılarını tulumbacı kahvelerine gidip gözlemlemiş, bir kadının ihtiraslarını dile getirirken de çevresindeki yaşananları eleştirel bir gözle inceleyip, yeri geldiğinde yererek çoğu zaman etrafından da tepki görmüştür (Hikmet, 1933).

Eserde, temelde kocasını çok kıskanan bir kadının intikam alma planı çerçevesinde kıskançlık psikolojisi çerçevesinde oluşan psikolojik çözümlere yer verilmiştir (Erdoğan ve Yalçın, 2003). Nabizade Nazım, Zehra'da çok çeşitli toplumsal sınıflardan insanların yaşayışlarını göz önüne serdiği ve bu insanların psikolojik durumları çerçevesinde analizlerini yaptığı için, roman Türk edebiyatında psikolojik içerikli ilk roman olarak kabul edilmiştir. Edebiyat çevrelerine göre Nazım'ın Zehra'sını yazar, içerik, edebi dönem, karakterler ve kadın sorunsalı açısından değerlendireceğim.

3.2.2. Nabizade Nazım

Tam adı Ahmet Nazım olan Nabizade Nazım, 1862 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş ve 6 Ağustos 1893'te 31 yaşında İstanbul'da ölmüştür. 1876 yılında Tophane'deki sıbyan mektebini bitirdikten sonra Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'ne gönderilir. Böylelikle Nazım'ın askeri yaşantısı başlamıştır. 1884'te topçu olarak erkan-ı harbiye sınıfına ayrılır. 1886 yılında harp yüzbaşısı rütbesi ile okuldan mezun olan Nabizade Nazım, Harbiye Mektebi'nde matematik ve topografya dersleri vermiştir. Askeri işler ve araştırmalar için bir süre Suriye'de kalan yazar, 1891 yılında evlenir. Evliliğinin henüz ilk aylarında kemik vereminden ölmüştür.

Edebi açıdan, 1880'den sonra yetişen romancıların dikkate en çok değenlerinden biri de Nabizade Nazım'dır (Akyüz, 1999:80). Nabizade'nin eserlerinde çok derin bir lirizm vardır. Ona göre görünenler görüldüğü şekilde ifade edilmeli, fakat biçimsel açıdan ve ifade açısından görünenin derinliklerine inmek edebi eserlerin vazgeçilmezidir. İlhamını çoğu zaman hissinden, heyecanından alır. Fakat Nabizade Nazım'ın anlayışında bu his coşkun ve asi hisler değil, aksine içli, insani hisler ve heyecanlardır (Hikmet, 1933).

Nazım, yazarlığının dışında üstün çevirileriyle de çeviri alanında döneminin başarı isimleri arasında yer almaktadır. Nabizade özellikle V. Hugo, A. De Musset,

Chateaubriand, A. Dumas Fils ve L. Büchner gibi tanınmış Batılı yazarlardan yaptığı çevirilerle, çeşitli Batılı edebi akım ve düşüncelerin Türk okuyucusu tarafından tanınmasına da hizmet etmiştir (Erdoğan ve Yalçın, 2003:708).

Nabizade Nazım'ın ilk edebi eserleri şiir türündedir. Mir'at-i Alem, Manzara, Berk dergilerinde şiirleri yayımlanan Nazım'ın, Ceride-i Havadis'te Hoşnişin adlı oyunu yayımlanmıştır. Bu ilk edebi eserlerden sonra onun asıl edebi hayatı, 1891 yılında ortaya çıkan Servet-i Fünun'daki yazarlığı ile başlar:

“Derginin ilk sayısında bir uzun öyküsü (Seyyire-i Tesamüh) ve Fuzuli üstüne bir incelemesi yer aldı. Tahlilat-ı Edebiyye başlığı altındaki bu incelemelerin yanısıra tek romanı Zehra da yine Servet-i Fünun'da tefrika edildi” (Özkırımlı, 1983:883).

Zehra, Nazım'ın tek romanıdır ve hem bu roman hem de Kara Bibik isimli uzun öyküsü, Türk edebiyatında gerçekçiliğin öncü eserleri arasına girmiştir. Onun gerçekçi anlayışla eserler vermeye çalıştığını, Kara Bibik'in önsözünde <<Hakikiyyun mesleğinde yazılmış roman mütalaa etmemiş iseniz işte size bir tane ben takdim edeyim>> diyerek köy yaşamına değinerek, gerçekçi edebiyatın bir örneğini vermek istemiştir (Özkırımlı, 1983)

Yazarın edebi hayatında gerçekçi edebiyat anlayışı önem taşımakta, özellikle Zehra, onun tek romanı ve en çok emek verdiği eserlerden biri olduğu için, Nabizade Nazım'da ayrı bir yere sahiptir:

“Nitekim Kara Bibik (1890) adlı hikâyesi için kaleme aldığı mukaddime, edebiyatımızda realizm ile natüralizm akımını müjdeleyen bir yazı olarak karşımıza çıkmıştır. Kara Bibik de bu anlayışla kaleme alınmıştır. O dönemde bu edebi türleri yeni yeni tanımaya başlayan ve romantizmin büyüsü ile beslenen Türk okuyucusunun durumunu göz önüne alarak, yer yer hikayelerinde romantik unsurları da işleyen yazarlar, Seyyie-i Tesamüh adlı hikayesi ile Zehra romanında realizmi uygulama çabasına girmiştir. Hele Zehra, bu yolda yazarı bazı gözlemlere götürmüştür. Tulumbacıların hayatı, Şehzadebaşı tiyatrosu, cinayet kovuşturması bu gözlemlerin ürünleri olarak

nitelenebilir. Ayrıca vakanın "kıskançlık" gibi karmaşık bir psikolojik unsur üzerine kurulması, yazarı psikoloji incelemelerine götürmüş ve bu yoldaki çözümler okuyucuyu sıkmadan sonuca ulaştırmıştır. Bu da yazarın ne kadar realist bir tavır içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır” (Büyük Türk Klasikleri 9. Cilt, 2004:151).

Nabizade Nazım kısa yaşamına biri roman olmak üzere şiirler, hikayeler, basit metinler, mitolojik eseler sığdırmıştır. Bu eserler, Hatıra-i Şebab (Şiir ve denemeler, 1882), Heves Ettim (Şiir, 1885), Mini Mini Yahut Yine Heves Ettim (Şiir, 1886), Yadigarlarım (Hatırat şeklinde hikaye, 1886), Hanım Kızlar (Okuma kitabı, 1888), Zavallı Kız (Hikaye, 1890), Bir Hatıra (Hikaye, 1890), Karabibik (Hikaye, 1891); Sevda (Hikaye, 1891); Hala Güzel (Hikaye, 1891); Hasba (Hikaye, 1891); Mini Mini Mektepli (Okuma kitabı, 1891); Seyyie-i Tesamüh (Hikaye, 1891); Esatir (Mitolojik bir eser, 1892); Aynalar (fizik kitabı, 1892); Zehra (Roman, 1896)'dır (Birinci, 1987).

3.2.3. İçerik

Zehra, zengin bir tüccar olan Şevket Bey'in kızıdır. Annesini iki yıl önce kaybetmiştir. Şevket Bey'in, Zehra'dan başka bir de oğlu vardır. Babası, erkek kardeşi ve Zehra hizmetlerinde olan kişilerle, zengin bir hayat sürmektedirler. Zehra'nın çok kıskanç olması, genç kızlık zamanlarına gelmesine rağmen değişmemesiyle babasını rahatsız etmeye başlamıştır.

Şevket Bey'in yanında, genç ve yakışıklı bir katip olan Suphi Bey çalışmaktadır. Suphi Bey, Şevket Bey için sadece bir çalışan değil, bunun yanında her şeyini anlatabileceği bir dostu olduğu için, Şevket Bey kızının bu durumunu Suphi'ye anlatır. Bir gün Şevket Bey'i ziyaretinde Suphi Zehra'yı görür ve onunla tanışır. Her ikisinin de birbirlerinden hoşlandıklarını düşünen Şevket Bey, kızı ile Suphi'yi evlendirir. Babasına göre bu evlilik, Zehra'nın kıskançlığının da zayıflamasını sağlayacaktır ve böylece Zehra'nın, babasını çok üzen tek özelliği de ortadan yavaş yavaş kalkacaktır. Fakat hiçbir şey babasının istediği gibi gelişmez. Evlenen Zehra'nın kıskançlığı, bütün şiddetiyle ve artarak eşinin üzerinde toplanmaya başlar.

Bir gün Suphi'nin annesi ev işlerinde yardımcı olması için eve Sırrıccemal adında güzel bir cariye alır. Evdeki sessizlik ve sallantıda olan huzur, Sırrıccemal gibi güzel bir cariyenin eve girmesiyle kısa zamanda bozulur. Zehra'nın söz geçiremediği huyu, bu defa Sırrıccemal aracılığıyla ortaya çıkar ve Zehra eşini Sırrıccemal'den kıskanmaya başlar. Kıskandığı ve Suphi'ye bir şey söyleyemediği için, cariyenin evden kendiliğinden gitmesi için, ona ağır eziyetler eder. Suphi ise bu durumu görmekte fakat karışmamaktadır. Başlarda Sırrıccemal'in bu durumuna sadece acıyan Suphi, cariyenin kendine uygulanan eziyetlere rağmen güçlü kalmasının da etkisiyle zamanla Sırrıccemal'den hoşlanmaya başlar. Bir süre sonra Suphi, Sırrıccemal'i ikinci eş olarak alır ve ona ayrı bir ev tutar. Artık Suphi, yeni eşi ve evi ile ilgilenmekte ve Zehra'nın yanına hiç gitmemektedir. Bu durum Zehra'yı çok rahatsız eder ve Zehra, Sırrıccemal'den intikam alma peşine düşer.

Kızıyla arasındaki durumun böyle olmasına rağmen, Şevket Bey ve Suphi'nin iş birliği devam etmektedir, fakat bu arada Şevket Bey ölür. Şevket Bey'in ölümüyle, Suphi işi kendi yürütmeye başlar. Sırrıccemal Şevket Bey'in ölümü üzerine, Suphi'yi Zehra'dan boşanması için zorlar ve Suphi Zehra'yı boşar. Zehra ise içinde yanan kıskançlık ateşi ile planlar yapmaktadır. Suphi'nin tekrar kendisine dönmesi için Ürani isimli Rum bir fahişe'yi, Suphi'yi baştan çıkarmak üzere peşine salar. Ürani ise Suphi ile tanıştıktan sonra kısa bir süre içinde Suphi'yi her açıdan avcunun içine almayı başarmıştır. Ürani'nin etkisinde kalan ve ona bağlanan Suphi, artık ne işine ne de evine, Sırrıccemal'in yanına gitmektedir. Her şeyden habersiz olan Sırrıccemal ise, eşinin eve gelmemesi üzerine Zehra'ya döndüğünü düşünür. Sırrıccemal, Suphi'nin aslında eski eşine dönmediğini, bir fahişe ile yaşadığını öğrenince daha da üzülür ve onu hayata bağlayan tek varlık olarak gördüğü karnındaki çocuğu kaybeder. Artık Sırrıccemal için yaşamanın bir anlamı yoktur, böyle düşünen Sırrıccemal buna dayanamayarak intihar eder. Zehra, Sırrıccemal'in öldüğünü duyunca ondan intikam aldığına inanır.

Suphi'nin alt üst olan hayatı ile ticarethane yavaş yavaş el değiştirmeye başlar. Bu sürede iş yerini Suphi'nin iş arkadaşı Muhsin yürütmektedir ve Muhsin bu durumu fırsat bilerek bütün işi ve serveti yavai yavaş elde etmeye başlar. Bir taraftan da Suphi tüm parasını zevk alemine daldığı Ürani ile tüketir. Zehra ise hala Ürani ile iletişim içindedir ve durumu günden güne takip edip, Ürani'den bilgi

almaktadır. Muhsin'in iş yerinin hakimi olmaya başlaması ile birlikte, Zehra Suphi'yi kıskandırmak için Muhsin ile evlenir.

Artık Suphi'nin parası bitmeye başlamıştır ve Ürani durum böyle olunca Suphi'yi terk eder. Hem parasız hem de eşsiz kalan Suphi'yi zor günler beklemektedir. Hayatını kazanabilmek için Suphi tulumbacı olarak işe başlar. Bir gün yangın söndürürken yaralanan Suphi için artık tutunacak hiç bir ümit kalmamıştır ve Suphi alkolik olur. Zamanının zengini sayılabilecek Suphi, artık sık sık kavgalara karışıp hapse giren, alkolik ve işsiz, yardıma muhtaç zavallı bir adam olmuştur. Ürani ise Suphi'den ayrıldıktan sonra kendine yeni bir sevgili bulmuş, hayatı devam etmektedir. Bir gün Ürani'yi yeni sevgilisiyle gören Suphi, onu ve yeni sevgilisini öldürür. Olay sonunda delil yetersizliğinden hapsedilemez, fakat Trablusgarp'a sürülür.

Suphi'nin durumunu öğrenen Zehra, artık vicdan azabı duymaktadır. Yeni eşiyle de gönül ilişkisi açısından mutluluğu yakalayamamıştır. Hem Suphi'nin durumu hem de evlendiği sırada evden kovduğu Suphi'nin annesinin durumu Zehra'nın aklına düşmektedir. Bütün bunların sorumlusu olarak kendini görmekte ve bu rahatsızlıkla huzurlu bir yaşam sürememektedir. Bir gün sokaktayken, çaresiz bir dilenci kadının öldüğünü görür. Ölen dilenci kadın evden kovduğu Suphi'nin annesi Münire Hanım'dır. Münire Hanım'ın da ölümüyle iyice içine kapanan ve bunalıma giren Zehra hastalanır ve bir süre sonra da ölür.

3.2.4. Edebi Dönem

Realizm, olguculuğun (pozitivizmin) etkisi altında, hayali ve duyguyu yenme akımıdır (Gariboğlu, 1969:208). Realizmdeki duyguyu arka plana atma eylemi, hiç bir zaman için bu duyguların tamamen kapanması demek değil, duyguların gerçekçi bir gözle ve abartılmadan ifade edilmesi demektir.

Gerçekçilik bir diğer ifadeyle, gerçeği ve doğayı değiştirmeden çirkinlikleri, bayağılıklarıyla yansıtmayı amaçlayan sanat ve edebiyat akımıdır (Özdemir, 1990).

Realistler, toplumdaki çarpıklıkları, çevredeki yaşantıyı, doğanın bir taklidi gibi ifade etme taraftarıdır. Akım, bu yüzyılda oluşan tutumların ve anlayışların

eleştirilmesi düşüncesinden doğmuştur ve bunu başarmanın tek yolu olanı olduğu şekilde gözler önüne sermektir. Böylelikle insanların bireysel algılarının yanı sıra, olması gereken ve olan arasındaki ayrımın sağlam yapılabilmesini sağlayacaktır.

Realizm, yaşamı hayal gücüne dayandıran ve her şeyi olduğu gibi görmekten kaçınan romantizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Realistlere göre hayat klasikçilerin akılcılığına ve romantiklerin hayal gücüne göre geçmemektedir. Gerçek olan şudur ki, hayat kendi içinde hiyerarşik bir sistemle işlemekte ve bu sisteme yine sistemin parçaları ile gelişebilmektedir. İşte tüm bu gerekçelerle, realistlere göre yazarlar eserlerindeki karakterleri kendi isteklerine göre şekillendiremezler (Gariboğlu, 1969).

1800'lü yıllarda Osmanlı'da başlayan Batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketleri, kendini edebiyat alanında da göstermiş, Batı edebiyatını örnek alarak yetişen sanatçılar Tanzimat Edebiyatı'nı oluşturmuşlardır. Batılılaşma ve Tanzimat Dönemi ile, özellikle 1880-1895 yılları arasında yeni bir döneme doğru hazırlık yapılmaktadır. Muallim Naci Efendi, Beşir Fuad Bey, Sami Paşazade Sezai, Araba Sevdası'ndaki görme ve gördüklerini ifade etme eğilimiyle Recaizade Mahmut Ekrem, hikayenin nasıl olması gerektiği görüşleri, Karabibik'i ve Zehra'sı ile Nabizade Nazım bu yeni edebiyat anlayışının öncülüğünü yapmaktadır (Tanpınar, 2001).

Tüm değişim hareketleriyle, öncelikle klasik Türk hikaye anlayışı, daha sonra diğer edebi türler kendi kalıplarından çıkıp, çağının gerisinde kalmayan, yeni örnekleriyle eş değer sayılabilecek eserlerle Tanzimat Dönemi içerisinde realist anlayış ve yaklaşımlar baş gösterir.

Sosyal yaşantı ve devlet yönetiminde hazırlıksız bulunduğu için çok kısa süre Tanzimat Dönemi, edebiyatta da uzun soluklu olamaz. Bir taraftan klasik anlayışını yitirmiş Türk edebiyatı realizm ve natüralizm dönemlerine ayak uydurmaya çalışırken, diğer taraftan realist eserler vermiş olan yazarlar, kendilerinin yavaş yavaş Fransız romantizmine kaptırırlar ve romantizme yönelerek realizmden uzaklaşırlar. Böylece 19. yüzyıldaki realizm dönemi kısa bir süre belli çevrede can bularak önemini yitirmeye başlar.

3.2.5. Karakterler

3.2.5.1. Zehra

Zehra, henüz 16-17 yaşlarında, zengin tüccar Şevket Bey'in güzel fakat çok kıskanç kızıdır. Annesini daha çocukken kaybetmiş olan Zehra'nın bir de Bedri adında erkek kardeşi vardır. Zehra, babası ve kardeşi, kendi hizmetlerinde olan bir çok kişi ile lüks bir hayat yaşamaktadır.

Zehra, her zaman kıskanç ve huysuz bir kız olmuş, fakat bu kimliğinin altında aslında bir taraftan da çok tatlı ve hisli bir kızı barındırmaktadır:

“Yukarıda anlattığım gibi yaradılıştan kıskanç ve hırçın bir şey olmakla birlikte, bazen davranışlarında o denli yumuşaklık görülmekteydi ki bu haline bakanlar kendisini yumuşak huyluluğun ta kendisi sanırlardı” (Nazım, 1992:30).

İçinde barındırdığı bu ikili kişilik, Zehra'nın etrafındakilerle olan iletişimini de etkilemekteydi:

“Yumuşak olduğu zamanlarda küçük kardeşi Bedri'yi iltifatlara boğarsa da kırıcı zamanlarında adeta onu öldürmeye kadar ileri giderdi. Bu korkunç huya ne kadar çare arandıysa da hiçbirisi merhamet olmadı. Artık herkes umut kesti” (Nazım, 1992:30).

Annesinin ölümünden bu yana, üzüntüden kıskançlık huyunun değişeceğini düşünenler aslında yanılmışlardı. Zehra için Suphi'yi gördüğü o an her şey değişmiş gibiydi. Aslında Suphi'yi gördüğü günün gecesinde, odasında yalnız kaldığında kendisiyle yüzleşmişti:

“Kızcağz, hayat âlemindeki durumunu düşünmeye başlamıştı. Ahlakındaki kötülükleri insafla gördü. Bu gidişle hali nereye varacaktı? Dünyada bu ahlakla kendisi için mutluluk nasip olamayacağını, zekası sayesinde değerlendirmişti. O halde, ahlakını değiştirmeye, iyileştirmeye mecburdu” (Nazım, 1992:32).

Zehra'nın günler geçtikçe kendinde değişiklik olduğunu fark etmesi, babası başta olmak üzere etrafındaki insanların da dikkatini çekmişti. Bugüne kadar aşk ve sevgi gibi kavramların varlığından sadece okuduğu kitaplarda haberdar olan Zehra'nın yüreği, adını koymaktan korktuğu bir duygu için atmaktadır.

Kızındaki bu değişimin neden olduğunu farkına varan Şevket Bey, kızını Suphi ile evlendirmiştir. Artık Zehra için yeni ve umut dolu bir yaşantı başlamıştır. Nikah ile düğün arasındaki süreçte Zehra ahlakını düzeltmiş gibi görünmektedir. Artık kıskanç, bencil ve huysuz bir kız çocuğu değil aksine olgun, düşünceli genç bir hanımefendi olmuştur. Bu süreçte, Zehra yeni umutlarla ve hayallerle yaşamaya devam ederken, Şevket Bey ise bir insanın değişiminde sadece evliliğin bu kadar etkili olmayacağını düşünerek, tedirgin bir durumda düğünü beklemektedir.

Bu evlilik Zehra'ya gerçekten de iyi gelmiştir. Yaz için gittikleri lüks köşklerinde Zehra müzik dersleri almaya başlamış, kendini eşine, evlilik hayatına adanmıştır. Eşiyle birlikte piyano ya da kanun çalıp, beraber resim yaparak zaman geçirmektedirler.

Bir gün bir gezinti sonrasında, köşklerinin önüne çıkan yolda kocasının atını görür ve aslında yok ettiğini sandığı huyunun sadece üstünü kapattığını acı bir şekilde anlayacaktır.

Yaz aylarından sonra kış mevsimi Zehra'nın içini ferahlatmamıştı. Aksine endişeleri ve üzerini örtmeye çalıştığı huyu daha da ön plana çıkmaktadır. Suphi bazı arkadaşlarının isteklerini kıramayıp, gece geç saatlere kadar kimi zaman Beyoğlu'nda kalmaktadır. Zehra ise bu zamanlarda kendiyi yüzleştiriyor ve asıl kimliğiyle baş başa kalmaktadır. Artık Zehra için mutluluk, Suphi'nin sosyal yaşantısından vazgeçerek onu seçip, onunla zaman geçirmesi anlamına gelmekteydi.

Zehra'nın bu her zaman savaştığı kıskanç yönü, Suphi'nin annesi Münire Hanım'ın, ev işlerinde gelinine yardımcı olması için köşke getirdiği Sırrıcemal adındaki cariyeyle, artık savaşılamaz hale gelmişti:

“Münire, Sırrıccemal'i ilk bakışta beğenip, gelininden fikrini sorduğunda çaresiz Zehra'nın, sanki başından aşağı kaynar sular dökülmüştü. Dudaklarına kadar gelen bir iki kelimeyi, bir türlü telafuz edemeyip, dili tutulmuş gibi şaşırıp kaldı” (Nazım, 1992:47).

Sırrıccemal'in köşke yerleşmesiyle birlikte, artık Zehra eskisi gibi sert, hırçın ve de kıskanç bir kadın olmuştur. Sırrıccemal nasıl davranırsa davransın, Zehra iyice içine kapanmış, odasından çıkmaz hale gelmiş, çıktığında ise karşısına gelen herkesi azarlayarak, onların kalbini kırmaktadır.

Köşkteki durum Zehra için o kadar çekilmez bir hal almıştır ki onun içinde bulunduğu psikolojik durum romanda şu satırlarla dile getirilmektedir:

“Hayale dalmış gözlerinin önünde garip bir manzara belirmektedir: Sık bir ormanda, hoş bir ağaç gölgesinde ötede beride açmış allı, sarılı, beyazlı kır çiçekleriyle bezenmiş iki karış boyundaki çayırların içine yuvarlanmış, birbirini sarmış iki vücut görmekteydi. Birbirini nazlı, cilveli öpücüklere boğan bu aşk çiftinin baş ucundaki ağaçlarda iki kuş gizlenmiş, aşıkça nağmelerle birbirlerine sevgilerini ilan etmekteydi. İki aşığın buseleri ormanın derin sessizliği içinde çınlayıp durmakta, gönül alıcı bu sesler kuşların nağmelerine karışmaktaydı. Güya Hüsn ile Aşk'ın bedenleri aşağıda birbiriyle birleşmişken ruhanilikleri de başkalarının üstünde kaynaşma melodisi düzenlemişti” (Nazım, 1992:49).

Zehra, işte gözünün önüne getirdiği bu hoş tablonun altında bile Sırrıccemal kabusu görmektedir. Gözünün önündeki çimenlerin üzerinde yürürken, bir an Suphi'yi Sırrıccemal'le el ele gördüğü anda, çılgılık atarak kendine gelmiştir. Artık Sırrıccemal'in varlığı, Zehra'nın psikolojik durumu için bir tehdit oluşturmaktadır. Zehra'nın gizli tuttuğu tarafıyla savaşıması yeniden başlamıştır. Bir tarafı Sırrıccemal'i kovmasını söylerken, diğer tarafı da onun aciz bir cariye olduğunu söyleyip acımaktadır.

Sırrıccemal için köşkteki yaşantı artık Zehra'nın tavırlarından ötürü çekilmez bir hal almıştır. Zehra, bir bakışıyla bile Sırrıccemal'i, üzmektedir. Zehra'nın bu tutumu sadece Sırrıccemal için değil, bunun yanısıra üzerinde çok emeği bulunan halayığı Nazikter'e karşı da kendini göstermektedir. Nazikter'in, Sırrıccemal ve Suphi

hakkında bir şey bildiğini düşünen Zehra, halayığını sert bir dille sıkıştırmakta ve iç huzursuzluğunu sergilemektedir. İçini kemiren bu duygularla Zehra'nın kocasına bugüne kadar beslediği sevgi ve hoşgörü duyguları, anlayışsızlık ve nefrete dönmüştür. Bunlar da yetmiyormuş gibi Sırrıccemal'in tutumlarının değişmesi, günden güne daha da mutlu olması Zehra'yı iyice sinirlendirmektedir.

Suphi'nin artık Zehra'dan ayrı odada yatmaya başlaması, Sırrıccemal'in köks içindeki cüretkar davranışları bir araya geldiğinde artık durum Zehra için daha da açıktır. Zehra'nın amacı artık ya Sırrıccemal'in başını alıp gitmesini sağlamak ya da onu hasta edip öldürmektir.

Zehra'nın babası Şevket Bey'in de bu esnada ölmesi, Zehra'yı derinden sarsar. Kötü giden evlilik yaşantısının üzerine bir de babasının ölümüyle Zehra kendini sahipsiz ve güçsüz hissetmektedir.

Sırrıccemal ve Suphi'nin ayrı bir ev tutması, Zehra için artık hemen hemen her şeyin bittiğini göstermektedir. Henüz boşanmamış olan Zehra ve Suphi'nin boşanması durumunda, Zehra çok büyük bir boşluğa düşeceğini zannetmekteydi, fakat öyle olmamıştır:

“Zehra bu olaya dayanamayacağım sanmıştı fakat dayandı. Bir iki hafta içinde adeta alıştı gitti. Suphi, Zehra'ya karşı yine bir büyük iyilik ve insanlık yapmış, Hocapaşa'daki evin, kirasıyla beraber idaresini üstüne almıştı. Annesini de Zehra'yla birlikte bırakmıştı” (Nazım, 1992:86).

Bu ayrılıkla birlikte Zehra'nın düşman sayısı birken ikiye çıkmıştır. Artık Suphi'nin de Zehra'nın gözünde Sırrıccemal'den bir farkı kalmamıştır. Nefret ve intikam arzusuyla yanıp tutuşan Zehra, Habbe Molla isimli uyanık, bir şeyi araştırırken taş üstünde taş bırakmayan bir kadından yardım ister. Habbe Molla uzun bir süre sonra Suphi'nin Bakırköy'deki evinin yerini bulur.

Zehra, Suphi'yi baştan çıkarması için güzel, alımlı Ürani adında bir Rum fahişeyi Suphi'nin peşine takar. Asıl amacı bir taşla iki kuş vurmaktır. Böylece hem Sırrıccemal'den intikamını alacak hem de Suphi Sırrıccemal'den ayrılınca, yeniden Zehra'ya dönecektir. En azından Sırrıccemal'in, Suphi'yi evde olmadığı zaman Zehra'nın yanında olabileceğini düşünme olasılığı bile Zehra'ya zevk vermektedir.

Suphi'nin Ürani'de kalmaya başlamasıyla birlikte Zehra'ya döndüğünden endişelenen Sırrıccemal, Zehra'nın evine gidip, eşini sorduğunda ve haykırmaya başladığında, Zehra'nın gözlerindeki mutluluk, öcünü almış olmanın verdiği rahatlık, diğerleri tarafından kolaylıkla görülmekteydi. Evet, Zehra öcünü almıştı.

Zehra için aslında bu bir intikam almışlık değildi. Çünkü bir gün gazetelerin birinde çıkan “Bakırköy'de istasyon civarında bir evde, Sırrıccemal Hanım adında biri, kendini evin sarnıcına atarak intihar etmiş olduğu işitilmiştir” (Nazım, 1992:117) haberi ile asıl intikamı hissetmiştir.

Zehra'nın intikam planının birinci bölümü, Sırrıccemal'in ölümü ile tamamlanmıştır. Artık Suphi'ye alacağı intikamı düşünmektedir. Bunun için eve bir süredir gelip giden Suphi'nin iş arkadaşı Muhsin, Zehra'nın dikkatini çekmektedir. Zehra, Muhsin'le evlenip mağazanın sahibi olursa, Suphi'yi tamamen alt üst etmiş olacaktır ve bu adımı da hemen atıp Muhsin'le evlenir. İlk iş olarak, Suphi'nin hesabını mağazadan ayırttırır. Fakat Suphi evlendiklerini duyduklarında Zehra'nın beklediği tutumun aksine, bu durumu hiç düşünmemektedir. Zehra ise Suphi'nin durumunu takip etmektedir. Artık amacı Suphi'nin ayağına kapanıp yalvarmasını sağlamaktır. Suphi'ye hala aşık olduğu gerçeğini kendinden bile gizleyemez. Artık Zehra için bunların tümü birer öc imgesi olmaktan çıkmış, vicdan azabı olmaya başlamıştır:

“Fakat Sırrıccemal'in kötü sonu, Münire'nin perişan oluşu, Suphi'nin çektiği sıkıntı yüreğine bir türlü su serpmiyordu. Zehra giderek umut ve hesabında yanılmış olduğunu anlatmaktaydı. Rakibi gebermiş, yıkımına neden olan dilenmeye başlamış, kendine hakaret eden hükmen ölmüşken bile gönlü hala rahatlayıp kanamamıştı” (Nazım, 1992:164).

Hiç sevmeyerek ve sadece Suphi'yi kıskandırmak için evlendiği Muhsin'i de sevmemektedir. Suphi'nin de Trablusgarp'a sürülmesiyle Zehra için her şey çok kötü olmaya başlar. Başında her şeyi Suphi'nin pişmanlık duyup kendine dönmesi için yaptığından dolayı, sonuçta karşılaştığı durum onu, hayatını sonlandırmaya sürüklemiştir. Dini inançlarından dolayı intihar edemeyen Zehra'nın dünyaya gelen çocuğunun iki haftalıkken ölmesi üzerine, Muhsin de onu terk etmiştir. Zehra bir gün sokakta dolaşırken, yaşlı bir kadının öldüğünü görür ve bu kadının

Münire Hanım olduğunu görür. Bu Zehra için acının son perdesi demektir. Bütün bu vicdan azapları bir araya gelir, Zehra yatağa düşer. Ağır hastalığının otuz beşinci günü yalnız yatağında ölür.

3.2.5.2. Suphi

Suphi kibar büyümüş, annesiyle yaşayan, babasını bir kaç yıl önce kaybetmiş yakışıklı bir delikanlıdır. Zengin ve namuslu bir tüccarın yanında katip olarak çalışmaktadır. Yanında çalıştığı tüccarın kızının sadece konuşulmasından bile, ondan etkilenmiş, ona acımış ve bir süre sonra da ona karşı bir aşk beslemeye başlamıştır:

“Kadınların ahlakını araştırmış olmakla ünlü bazı edebiyat üstatlarının eserlerinden edindiği bilgiye göre, henüz yüzünü görmediği gibi iç hüviyeti hakkında da bilgisi pek belirsiz olan Zehra'nın, bu haliyle kalırsa ilerde pek eziyet çekeceği yargısını çıkarmıştır. Kalbiyle şu kıza acırdı. Suphi'nin felsefesine göre sevimli bir kardeş olamayan kız, bahtiyar bir eş de olamazdı. Bu sıralarda Suphi hayatın saflık süresinden cinsel dürtüler süresine geçmiş ya da diğer bir deyimle meleklikten insanlığa inmişti” (Nazım, 1992:19).

Zehra'nın kıskançlık huyu, Suphi'nin acımasına neden olmuştur. Evlerinde Zehra ile karşılaşan Suphi için artık hayatının dönüm noktası gelmiştir. Camdan bahçede çiçeklerle uğraşan Zehra'yı gören Suphi arkasına döndüğünde donup kalır:

“Suphi gülerek döndü. Döner dönmez Şevket ile yüz yüze geldi. Şevket'in üzerine dikilen gözleri gözlerini bulunca put gibi dondu kaldı. Bir ölüm teri şakaklarını ıslatmaya başladı. Bir cinayet anında baskına uğramış gibi dili tutulmuş, damarlarından kanı çekilmiş, adeta kalbi durmuştu. Karşısında duran efendisini fırıl fırıl döne döne sonsuz uzaklıklara doğru küçülerek gidiyor gibi görmekteydi” (Nazım, 1992:24).

Zehra'nın babası Şevket Bey'in kızının durumunu tamamen anlatmasıyla ve Suphi'nin ona durumu açmasıyla, Zehra ve Suphi evlenir. Evliliklerinin ilk ayları gayat mutlu geçer ve Suphi artık aradığını bulmuştur. Zehra'nın da kendini tamamen evliliğine adanması, Suphi için geleceğe dair umut verici bir gelişme olduğu "Suphi'nin bütün emeli sevgili eşinin isteklerine tutsak gibi bağlılık

göstermek, en küçük bir gülücüğüne ulaşma, erme uğrunda bütün isteklerini ezip çiğnemekten ibaretti" (Nazım, 1992:41) cümleleriyle ifade edilmiştir.

Her şey eve hizmetçi olarak getirilen Sırrıcemal'in varlığıyla yavaş yavaş bozulmaya başlar. Başlarda, karısının kıskançlıklarından dolayı kıza yaptıklarını gören Suphi, kıza acımaktadır, onun için endişelenmektedir. Fakat daha sonra engel olunamadığı bir güç ile kıza aşık olmuştur:

"Bu mahzun hayali gözünün önünden ayırmamaya başladı. Önceleri Suphi, bu durumu Sırrıcemal'e olan merhametine vermekteydi. Fakat gün geçtikçe duygularının başka bir biçime girdiğini hissetmeye, kendisini azarlayıp paylamaya başladı. Tabii duygular akımı önüne engel çekilemez" (Nazım, 1992:54).

Suphi için Sırrıcemal ve Zehra ile aynı çatı altında bulunuyor olmak artık çok zordur. Bir tarafta karısı, diğer tarafta her gördüğünde yüzünün kızardığı, içinin ona aktığı Sırrıcemal. Bir gün beyinin bir isteği olup olmadığını öğrenmek için odasına giden Sırrıcemal ile Suphi arasında bir konuşma geçer. Suphi Sırrıcemal'e, sevdiği biri olup olmadığını sorar ve yok cevabını alır. Daha da üstelleyen Suphi ilk kez karısı Zehra ve Sırrıcemal'i karşılaştırır:

"İki yılın olayları birer birer zihnine gelmekte, bu olaylar arasında karısıyla Sırrıcemal'i yan yana görmekteydi. Fakat ikisi arasında bir karşılaştırma yapınca, karısının biraz daha solgun, çok daha huysuz bulmaktaydı. Sırrıcemal'deki bünye Zehra'da bulunmadığı gibi, çekicilikte de Sırrıcemal karısına üstün gelmekteydi. Bir an geldi ki, karısı yoğun bir duman içinde kaybolup, aydınlık beyaz bulutlar içinde gülümseyen bir Sırrıcemal kaldı" (Nazım, 1992:57).

Bu karşılaştırmalar ve düşünceler ile Suphi oğün Sırrıcemal'e olan aşkını itiraf eder. Suphi için artık Sırrıcemal'le birlikte olmak, iş için İstanbul'a inmekten çok daha anlamlı hale geldiğinden dolayı, Suphi evde daha çok zaman geçirmeyi istemektedir. Artık yavaş yavaş köşkte her şey göz önüne serilmeye başlanmıştır. Suphi, Sırrıcemal'e olan duygularını belli etmeye başlamış, bunlardan şüphelenen Zehra bu tavırlarla iyice çılgına dönmüştür:

“Suphi, Zehra'nın çılgınlıklarına, rekabetine, kızgınlığına falan önem vermez olmuş, zamanının Sırrıcemal'e ayırmıştı. Gün geçtikçe bu kıza ait istekli sevdası baskı ve gücünü şiddetlendirmekte, Sırrıcemal'in şuh tavırları ve kışkırtıcı hareketleri de gün geçtikçe açılıp gelişmekteydi” (Nazım, 1992:67).

Sırrıcemal'in hamileliği ile, her şey çok daha hızlı ve farklı bir şekilde gelişmektedir. Artık Suphi için, karnında bebeğini taşıdığı Sırrıcemal, karısından bir adım daha önde gelmektedir. Bu, Zehra'nın yardımcısı Nazikter'in evden kovulduğu gün de açıkça dile getirilmiştir:

“Suphi bir gün dayanamayıp Nazikter'i kovmaya mecbur olmuştu. Zehra'nın karşı koymalarına ve yaygaralarına hiç önem vermemişti. Hatta, canı isterse Nazikter'den hiç ayrılmamanın kendi eline bırakılmış bulunduğunu, sakınmadan Zehra'nın yüzüne karşı söyleyivermişti. İşte bu uyarı da dehşetli darbelerden birisi oldu” (Nazım, 1992:71).

Suphi'nin içinde bulunduğu durumu da ifade etmek gerçekten zordur. Bir taraftan içinde ona karşı hala bir eğilim hissettiği Zehra, diğer yanda karnında kendi çocuğunu taşıyan Sırrıcemal. Fakat artık ayrılık zamanı gelmiştir. Suphi Bakırköy'de, hemen istasyonun kenarında bir ev tutmuş ve Sırrıcemal'le oraya yerleşmiştir. Zehra'dan ayrı bir evde birlikte yaşamaya başlayışları, aşklarını daha da güçlendirmiştir, fakat ne yaparsa yapsın Zehra hala Suphi'nin aklının bir kenarındadır:

“Suphi'nin Sırrıcemal'e olan sevgisi gittikçe, Sırrıcemal'in de Suphi üzerindeki kendini parçalarcasına dikkatleri gün geçtikçe artmaktaydı. Suphi ötekini büsbütün unutmuş gibi değildi. İstanbul'a mağazasına gittiği günler, ister istemez Zehra'nın evine hemen dokunarak geçtikçe, gözleri elinde olmadan bir semte takılmaktaydı” (Nazım, 1992:75).

Her şeyden önce artık yapılması gereken bir şey vardır: Zehra'dan boşanmak. Fakat bu kararı vermek Suphi için çok da kolay olmayacaktır. Zehra'nın çaresiz ve aşk dolu hayalini gözünün önünden atamayan Suphi için, içsel bir muhakeme başlamıştır:

“İlk gördüğü gün Zehra'nın gül fidanı yanındaki duruşu gözünün önüne geldi. Zehra çatık kaşları, hareketli gözleri, dağınık saçlarıyla karşısında büyüdü,

canlandı. O günkü duyguları, hayalleri birer birer gelip geçmekteydi. O zamanki kıskanç, hırçın ve fakat değerli kız şimdi kimsesiz, umutsuz, hor görülmüş olarak ta orada...” (Nazım, 1992:84).

Tüm bu değerlendirmelerin sonucunda Suphi yüreğine yenilmez ve Zehra'yı boşar.

Bir gün Suphi, bürosunda otururken içeriye Marika ve Ürani adında iki kadın girer. Bugünden sonra ise Suphi'nin yaşamında yeni bir sayfa açılacaktır. Ürani'nin güzelliğine kapılmış olan Suphi'nin içinde, kıpır kıpır bir his uyandırdığı “Bunlar gittikten sonra da Suphi hala o zevk içinde olarak iş görmekteydi. Sırrıcemal'in parlak gülüşleri, Ürani'nin hayalini ışık için ışık gibi belirsiz bir hale koymuştu” (Nazım, 1992:95) sözleriyle dile getirilmiştir.

Sırrıcemal'le olan ilişkisinin başında Zehra ile yaptığı karşılaştırmaları, artık Sırrıcemal ve Ürani arasında yapmaktadır. Ürani'nin daveti üzerine Suphi'nin Ürani'nin evine gitmesi, kötü günlerin başlangıcına kendi ayaklarıyla attığı bir adım oldu:

“Suphi düştüğü aldatma tuzağının içyüzünü çabuk bir bakıştan sonra bir içgüdü muhakemesiyle değerlendirdi. Fakat şu kapancadan kurtulmaya pek o kadar istekli değildi. İstifa uyandıran bu hava içinde, rahat rahat tenefüse başladı” (Nazım, 1992:97).

Suphi yine hislerine yenilmiş ve mantığını arka plana itmiştir. Ürani ile geçirdiği ilk gecenin sabahının onun için çok daha güzel, renkli bir hayatın da başlangıcı olduğunu düşünmektedir. Sırrıcemal aklına düştükçe, kendini yargılamakta, içine girdiği dünyadan sıyrılmaya çalışmakta olsa dahi, bunu başaramamaktadır:

“Suphi eğlence âleminin henüz yabancı olmakla beraber, şu gecelik macerasından bile ders alabilmişti. Ürani'nin güzelliğini bir örtü, bir deri gömlek saymaktaydı. Biraz uğraşsa o örtüyü, o gömleği çekip atabileceğine kuşkusu yoktu” (Nazım, 1992:98).

Fakat yapamaz ve yine kendine yenilir. Artık hayatının merkezinde Ürani ve Ürani ile cilveleşerek geçirdiği mutlu saatler yer almaktadır. Suphi için artık iş ve evlilik yaşamı sona ermiştir. Aklına ne Zehra ne de Sırrıcemal gelmektedir. 15-20

gün Sırrıcemal'in yüzünü bile görmemiş, ondan bir haber almamıştır. Ürani ile gittikleri bir oyunda, Suphi'nin sınırları Ürani'nin tavırlarından dolayı bozulur:

“Şu gülüşler o kadar nazlıca ve özellikle Salih'e karşı o derece teşvik ediciydi ki Suphi cidden kızmaya başladı. Bu tavırlara güya Ürani hiç önem vermiyordu... O sanki kendini Salih'e beğendirmek için uğramaktaydı. Bütün bu olanlar Suphi'yi öldürmekteydi. Öfkesinden tırnaklarını yemekteydi” (Nazım, 1992:127).

Suphi bu gecedan itibaren hayatını Ürani ile bağlayacak bir bağ olmadığını farkına varır. Malını, mülkünü kimin uğruna kaybettiğini, biricik eşi Sırrıcemal'i neyin uğruna terkettiğini anlar. Fakat yalnız kalıp sokakta yürümeye başladığında, kafası sadece Ürani ile doludur. Bu da ona göre Ürani'yi sevdiği anlamına gelmektedir. Suphi, vurup çıktığı Ürani'nin evine, Salih'in akşam Ürani ile oyun izlemeye gideceğini öğrendiği anda koşarak döner ve Ürani'nin ayaklarına kapanır.

Ürani ile yaptıkları bir sandal gezisinde, aklına aniden Zehra'nın gelmesi üzerine, içinde kontrol edemediği bir hırçınlık başlar:

“Suphi hayaletten kaçıyormuş gibi gitmekteydi. Sanki arkasından bir pençe uzanacakmış da boğazına takılacakmış gibi ürkmekteydi. Peşine bir nefeste büyük bir canavar düşmüş gibi çarpıntı içinde adımlarını sıklaştırmaktaydı. Bu korkunun kalbine birden bire nasıl düştüğünü bir türlü keşfedemiyordu. Sanki Ürani peşinden geliyor gibiydi. Düşünüyordu ki işte Ürani'den nefret etmekteydi, yani sevmiyordu. Ya şimdiye kadar sevmediği bir vücuda nasıl bağlı kalmıştı? Niçin, niçin?” (Nazım, 1992:141).

Suphi'nin gözünde artık sadece pişmanlıkları vardır. Zehra'yı, Sırrıcemal'i, zavallı annesini neden terk etmişti? Artık işini de eşini de kaybetmiş ve yapayalnız kalmıştı. Tek çare olarak yine Ürani'nin kendini sevdiğini düşünerek Ürani'ye gider. Bir süre yine eskisi gibi zevk sefa aleminde yaşamışlardır. Fakat Ürani'nin istekleri ve Suphi'nin artık hemen hemen hiç parasının kalmamış olması, yine her şeyi çok kötü yapar:

“Ürani ellerini iki böğrüne dayayarak Suphi'ye öfkeli bakmakta, bakışıyla "İşte şimdi inandın mı!" kavramını anlatmaktaydı. Suphi ters pers dönüp gitmişti. Ertesi gün akşama doğru Suphi yine geldi. Fakat bu kez kesin biçimde kovuldu. Bir daha gelirse polise verileceği hatırlatıldı. Suphi bir iki kez daha denedi. Fakat Ürani kararında direnme göstermişti. Çünkü yeni bir dost bulmuştu” (Nazım, 1992:150).

Suphi çaresiz Zehra'nın semtine gider. Gittiğinde komşuların, annesi Münire Hanım'ın çaresiz bir şekilde sokaklarda yaşadığını öğrenir. İçsel sorgusu ve vicdan azabı artık karşı konulmaz büyüklüktedir. Suphi zavallı, acınası bir insan olmuştur. Rutubetli ve daracık odasına girip de, geçmişle bugününü karşılaştırmaya başladığında kendine acımaktadır. Suphi, bu halindegken bile Ürani'yi bir türlü aklından çıkaramamakta, hala onu bir gün bir yerde görme umuduyla yaşamaktadır. Ürani'nin evinin yakınlarına gider ve aşkını anlatan bir mektup yazıp bir çocuğun eline tutuşturarak Ürani'ye yollar. Fakat cevap gelmez.

Suphi tulumbacı olmuştur ve bir yangında gözünün önüne Ürani'nin o yanan evde olduğu gelmiş, Ürani'nin sesini işitir gibi olmuştur.

Ürani'yi unutma süreci de uzun sürmez. Bir iki aya kadar yavaş yavaş Ürani'yi de unuttur:

“Suphi ne kadar değişmişti. Zehra kendini şimdi görseydi belki de tanıyamazdı. Bir zamanın terbiyeli, nazik Suphi'si, şimdi sıırım gibi sertleşmiş, uçarlaşmış, bıçkınlaşmıştı. Müstehçen cümlelerin ve bayağı sözlerin her türlüünü öğrenmiş, bir zamanlar Zehra gibi, Sırrıcemal gibi güzellik ve namus örneğiyle kucak kucağa olmuşken, şimdilerde en çirkef kadınlarla düşüp kalkmaya başlamıştı” (Nazım, 1992:162).

Bir gün uzaklardan gelen bir faytonun içinde, Ürani ile sakallı bir adamın oturduğunu ve Ürani'nin başını bu sakallı adamın omzuna yasladığını gören Suphi tam bir hayal kırıklığına uğrar ve intikam duygusu beslemeye başlar. Onun için tek çare Ürani'yi öldürmektir.

“Gelenler tam kendi hizasına gelince, bir kere canavar gibi haykırarak üzerlerine saldırdı. Hiddetlice beş darbe ikisinin işini bitirmişti. Ayakları

altında çırpınmakta olan Ürani'ye beş altı kere daha kama saplayarak cesedi cansız hale koymuştu” (Nazım, 1992:168).

Polis cinayeti işleyenlerin peşine düşmüş ve Suphi'nin Ürani'yle olan ilişkisini duyunca Suphi'ye şüpheli gözüyle bakmıştır. Fakat yargıç, Suphi'yi suçlayacak somut kanıtlar bulamadığı için, Suphi hapis cezasına çarptırılmaz ama Trablusgarp'a sürülürük, yaşasının geri kalanını orada sürdürür.

3.2.5.3. Sırrıccemal

Sırrıccemal, mutlu bir yuva kurduklarına inanan Zehra ve Suphi'nin evine, Suphi'nin annesi Münire Hanım tarafından getirilmiş, çok güzel ve çekici bir cariyedir. Münire Hanım, Sırrıccemal'in Zehra üzerindeki etkisini fark edememiştir.

İşte daha eve ilk geldiği günlerde Zehra'nın dikkatini çeken Sırrıccemal, Zehra'nın tavırlarının hırçınlaşması üzerine, kendini huzur bozucu bir kişi olarak görmeye başladığı eserde de "Bu durumların hiçbirisi Sırrıccemal'in gözünden uzak kalmayıp, biçare kız varlığıyla şu mutlu ailenin rahat ve huzurunu, sessizliğini bozduğuna son derece acınmaktaydı" (Nazım, 1992:48) sözleriyle dile getirilmektedir.

Evdeki gerginlikten dolayı Sırrıccemal artık Suphi'nin gözüne görünmemek için elinden geleni yapmaktadır. Çünkü Sırrıccemal sadece güzel değildir:

“Zavallı kız! Güzellik ve terbiyeye Zehra'dan aşağı olmadığı ve belki ahlakça ondan üstün bulunduğu halde bile yine kendisini hanımının kulu, beyinin daha aşağı bir hizmetçisi sayacak kadar duygu ve ahlak yüceliği sahibiydi” (Nazım, 1992:48).

Bir gün Zehra'nın sinirlerinin çok bozuk olduğunu gören Sırrıccemal, hanımının bu durumuna çok üzölmüştür ve odasına girerek, "Hanımcığıma acı veriyorum. Ben bu evden gidersem hanımcığım rahat olacaksa razıyım, beni çıkarın" (Nazım, 1992:51) der.

Durumlar gün geçtikçe renk değiştirmekte, Sırrıccemal hanımına bu kadar bağlı ve sadıkken, Suphi'ye de gönlünü kaptırmıştır. Suphi'nin bir gün ona olan aşkını

itiraf etmesiyle, Sırrıccemal'in duyguları da "Sırrıccemal bir süre duygularını önlemeye çalıştı. Fakat Suphi'nin yalvaran ve bekleyen bakışlarına dayanamayarak korka korka dedi ki: 'Sizi seviyorum!' " (Nazım, 1992:58) sözleriyle ortaya çıkmıştır.

Sırrıccemal artık o çatı altında kendini sadece bir hizmetçi değil, bunun yanında kendini bir hanım gibi de hissetmeye başlamıştır. Suphi'nin ona olan aşkı, onu kendi karısına rağmen bu kadar tutkulu bir şekilde sevmesi, kendini hanım gibi hissetmesine yetmektedir. Artık Sırrıccemal, sadece Zehra'nın hizmetçisi Nazikter'e diklenmekle kalmamakta, ayrıca Zehra'ya ters cevaplar vermeye başlamaktadır:

"Fakat bu sevda kızın ahlakını da yanıltmıştı. Önce alçakgönüllü ve belki kendine önem vermeyen yaradılışı, şimdi gururlanmaya başlamıştı. Yalnız Nazikter'i değil, Zehra'yı bile aşağılayıcı, ayağı altında ezme özlemine dönüşmüştü. Bu özlemini her haliyle, her sözüyle ortaya koymaktaydı" (Nazım, 1992:68).

Sırrıccemal artık emellerine yavaş yavaş kavuşmaktaydı. Suphi artık geceleri Zehra'nın yanına gitmemekte, onun yanına gelmekteydi ve her ikisinin de hayatının değişmesini hızlandıracak gelişme olur. Sırrıccemal hamiledir. Hamileliğiyle birlikte, artık Sırrıccemal kendinde iyiden iyiye bir hanım edası görmekte ve yeni bir hayat istemektedir. Yeni bir ev tutar ve Zehra'dan tamamen ayrılırlar. Bu yeni yaşantı onların aşklarının daha da alevlenmesini sağlayacaktır:

"Suphi'nin Sırrıccemal'e olan sevgisi gittikçe, Sırrıccemal'in de Suphi üzerindeki kendini parçalarcasına dikkatleri gün geçtikçe artmaktaydı. Suphi ötekini büsbütün unutmuş gibi değildi... Sırrıccemal şu geri kalan sevgiden hala kuruntu ve ürküntü içindeydi" (Nazım, 1992:75-76).

Evde yalnız kaldığı zamanlarda tüm bu şüphelerle yüzleşen Sırrıccemal, bir süre sonra kendine gelip, Suphi'ye karşı çok büyük bir aşk beslendiğini farkına varmaktadır:

"Tekrar aynanın önüne geldi. Eline Suphi'nin fotoğrafını aldı. Yüreği çarpmaya başladı. Şu çehreye vurgunluğunun derecesini, asıl şu üzüntülü durumunda değerlendirebildi. Fotoğraf aslından daha güzel çıkmıştı. Sırrıccemal'in baktıkça

bakacağı gelmekteydi. Mukavvayı dudaklarına götürdü. Şu resmi öptükten sonra vücuduna tatlı bir akım geçmiş gibi oldu; güya temmuz sıcağında püfür püfür esen bir rüzgar altında oturuyormuş gibi vücudunda bir serinlik hissetmekteydi. Bu durumun Suphi'ye olan sevgisinin bir belirtisi olduğuna şüphe etmiyordu” (Nazım, 1992:80).

Sırrıcemal'in de ısrarları ile Suphi Zehra'yı boşamıştır. Artık Suphi'nin tek "sahibi" Sırrıcemal'dir. Fakat hiçbir şey o kadar güzel gitmez. Suphi eve geç gelmekte ya da gelmemektedir. İlk önceleri bunu sadece iş yaşantısına bağlayan Sırrıcemal'in içindeki şüphe onu yiyip bitirmeye başlar:

“Suphi'nin Zehra'yı hala sevmekte olduğunu, yüreği cızlaya cızlaya boşadığını hep biliyordu. Zehra'ya bir ikinci dönüşünden ürkmekteydi: "Niçin olmasın, niçin olmasın?" Zehra ilk göz ağrısı; kendinden güzel değilse de herhalde Suphi'nin gönlünü hala üzerinde asılı muallak tutmakta” (Nazım, 1992:104).

Düşünme ve kabuslar görme sırası Sırrıcemal'e gelmiştir. Gözünün içine baka baka kocasını elinden aldığı Zehra'nın yaşadıklarını artık o yaşamaktadır. Suphi eve tamamen gelmemeye başlayınca, Sırrıcemal intikam sırasının kendine geldiğini düşünmektedir. Bir gün Zehra'nın evine Suphi'yi aramaya gider ve orada Zehra ile olmadığını öğrenince, intikam yönünü Suphi'ye çevirir:

“Sırrıcemal öc alma azmiyle güç bulmuş olarak eve geldi... Fakat vücudunda bir kırıklık, bir fenalık hissetmekteydi. Önce buna hiç önem vermedi. Eskisinden daha rahat vakit geçirmeye başladı. Zehra'yla olan macerayı sanki unutmuş gitmişti. Çünkü işi artık onunla düşmanlığa ve rekabete karşı hiçbir neden kalmamıştı. Hatta mümkün olsa Suphi'den öc almak için Zehra'ya bile yanaşabilecekti” (Nazım, 1992:114).

Eve belli aralıklarla para getiren Suphi'nin çalışanı Muhsin'in bir şeyler bildiğinden şüphelenen Sırrıcemal, bir gün onu sıkıştırır. Israrla bir şey bildiğini söyler ve Suphi'yi sorar. Alacağı cevap ise onu kahreder: Suphi bir fahişe için Sırrıcemal'i terk etmiştir! Zehra için bile değil sadece ucuz bir fahişe için terk edildiğini öğrenen Sırrıcemal'in ara ara gelen ağrıları, artık nöbetler şeklinde seyretmektedir ve bu esnada evde geçirdiği bir kaza sonucu çocuğunu düşürür:

“Sırrıcemal döşeğe serilmişti. Belediye doktorunun hazırladığı ilaç zavallı kadının biraz gözünü açmıştı. Sırrıcemal'in bütün umutları, bütün hayalleri kendi kendine düşüveren şu düşük çocuk üzerine kurulup durmaktaydı. O binanın yıkılması hayallerinin de yıkılıp yok olması demektir. Artık bundan sonra Suphi'ye hiçbir ilişiği, hiçbir bağı kalmamıştı. Bu dar-ı dünyada hiçbir koruyucusu, hiçbir kimsesi de yoktu” (Nazım, 1992:116).

Sırrıcemal'in acı hayatı bir gazetede “Bakırköy'de istasyon civarında bir evde, Sırrıcemal Hanım adında biri kendini evin sarnıcına atarak intihar etmiş olduğu işitilmiştir” (Nazım, 1992:117) şeklinde belirtildiği gibi son bulur.

3.2.6. Zehra'da Kadın Sorunsalı

Toplumsal açıdan, her zaman için var olan sınıfsal sıralamada, kadının üstlendiği rollerin ve kadın kimliklerinin yerini belirlemek, o dönemde yaşayan kadın figürlerinin incelenmesiyle sağlanabilmektedir. *'Zehra'*, 19. yy'da yaşayan kadınların, hangi görevlerle ve hangi kimliklerle var olduğunu çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Kadın-erkek ilişkilerine cinsel açıdan bakıldığında, evlilik süresi öncesinde herhangi bir tanışma ya da bir süre birbirlerini tanıma gibi bir fırsatları olmamaktadır. Oluşan aşklar, ya bir tarafın baskınlığı ya da niyeti ile oluşmaktadır -ki bu kişi çoğu zaman erkektir- ya da erkeğin eğilimi ve tutumları ile doğmaktadır. Evlilik süreci ise, hiç tanımadan ya da birbirlerini çok az tanıyarak evlendikleri için, iki yabancı başlarda kendilerini birbirlerine nasıl tanıtırarsa o şekilde işlemektedir:

“Nikâhtan sonra iki genç birbirlerine fotoğraflarını verdiler. Artık birbirinin hiç olmazsa resmini doya doya seyre fırsat buldular. Nikahlıların birbirlerine görünmesi, İstanbul'da adet olmadığından düğüne kadar yine birbirinden uzak kaldırlar” (Nazım, 1992:36).

“Nikâh” evliliğin resmi temelidir ve nikâhı kıyılan iki kişi artık her açıdan evli sayılmaktadır. Fakat o kadar şekilci bir çevrede ve o kadar toplumsal baskı ile yaşanılmıştır ki nikahlı olunsa bile, bu nikahın cemiyete ilanı yapılmaksızın - düğün olmaksızın-, iki insan evli gibi davranmamakta, birlikte yaşayamaz ve

hareket edemez durumdadır. Bu durumdan en çok zarar gören, zaten bir gün evlendirilmek için yetiştirilmiş olan kadının, yetiştirildiği doğrultuda bir hayat yaşamaya başlamasına rağmen, öyle davranmadığından ötürü kadının kendisidir. Bu yönde herhangi bir istekte bulunmak ya da bu yönde bir eylem içerisine girmek, her zaman için onun alınına sürülmüş bir leke olarak ona geri dönecektir. Ne zaman düğün olur da nikah 'cemiyete' ilan edilirse, o zaman kadın bunları yaşamakta özgürdür.

Evlilik nasıl iki insanın anlaşış, bir bağ kurması ise, bu iki insan anlaşamadığında da bu bağı bozma hakkına karşılıklı olarak sahiptir. 19. yy'da – ve malesef çoğu zaman günümüzde bile-, “dul” erkek ile “dul” kadın arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Kadının önünde bazı durumlarda iki yol vardır: Ya kadın çok seviyordur, fakat eşi başka biriyle yaşamayı ve evli olmayı tercih eder öyle boşanır ya da kadın sevmiyordur, başka birine gönül vermiştir -ki bu kadın açısından en zor olan durumdur- öyle boşanmak ister. “Zehra”da da, Zehra ile Suphi'nin ilişkilerinde de boşanma aşamasına gelindiğini anlayan Zehra'nın, kendine sorduğu sorular bu doğrultudadır:

“Hoş bazı zor durumlarda, boşama insanlık için gerekli bir davranışsa da, boşanmış kadınlar hakkındaki korkunç ve acı etkilerine de her bir yürek tahammül edemez. Yalnız boşanma, boşanmış kadınlar hakkında değil, boşanmış erkek hakkında da çeşitli acıların nedeni olan bu çareye insaf sahibi ve vicdan öyle kolay kolay başvurmaz. Bir yuvanın yıkılmasına neden olmak, çok uzun düşünüldükten sonra seçilebilecek bir felakettir” (Nazım, 1992:54-55).

Zehra bunları düşünmekte, fakat kendisini bile inandıramadığı bu sözler sonucunda, her şey dönemin koşullarına göre işler. Suphi Zehra'yı boşar ve çok seviyor olsa dahi, Suphi'ye karşı beslediği kin ile, Zehra için artık çok farklı ve sonu çok acı bir hayat başlar. Suphi'nin hayatı ise, Zehra'nın değindiği gibi bir evliliğin bitişi yüzünden değil, kendi kararları ve tercihleri yüzünden karacaktır.

Dönemin şartlarında, toplumsal baskılardan ötürü kendini sıkıştırılmış hisseden kadın figürü öne çıkmaktadır. Bu yüzden olsa gerek, iki tip kadın karakteri hakim olarak görülmektedir. Birincisi kaderinin getirdiğine, toplumun değerlerine boyun eğen ve eşinin boyunduruğuna girmiş kadın -ki bu en makul olanıdır-, ikincisi ise

bunların hiçbirine önem vermeden, içinde bulunduğu durumu kendi lehine çevirmek için çoğu zaman boş bir inat ve hırsla kendini yoran ve bu şekilde yaşamaya çalışan kadındır. Zehra, yaşadıklarından sonra kabına sığmamış ve bunu kendine yedirememiş olduğu için, ikinci kategorideki kadın figürü için tam bir örnek oluşturmaktadır:

“Zehra, hesabında çok yanılmış olduğunu anlamıştı. Bu durumda üstünlük alanını inatçı düşmanına alçakça terk mi etmeliydi! Yoksa sonuna kadar mücadeleye devam mı etmeliydi?” (Nazım, 1992:70).

Yaşı, statüsü ne olursa olsun kadın için her zaman bir utanç belgesi olan ve kadını çok üzen bazı olaylar, erkeğe zevk vermektedir. Dönemin şartlarında da durum kendini göstermekte, yaşlı bir kadın olan Suphi'nin annesi Münire Hanım'ın üzüldüğü duruma, Suphi içinden gülerek eşlik etmektedir:

“İki kadın dövüşmeye başlamışlardı. Münire, bu durumlar ağlaya ağlaya, oysa ki Suphi güle güle seyretmekteydi. Sırrıcemal ile Zehra'nın iki tavuk gibi dövüşmelerini, horoz gururuyla seyredip, bu mücadele ve kapışmaların hep kendisini kıskanma amacıyla oluyor olmasından hoşlanmaktaydı” (Nazım, 1992:75).

Horoz-tavuk benzetmesi ile, kadınların erkeklerin gözünde ve toplum içerisinde ne şekilde değerlendirildiği, tam olarak göz önüne serilmektedir. Horozun bir kümeşte bir sürü eşi vardır ve onların önüne geçerek onları gezdirir. Tavuklar ise herhangi bir şeye bakmaksızın, kendilerini horoza teslim etmişlerdir, onun buyruğundadırlar. Eserdeki bu benzetme de, kadının kendini her yönüyle erkeğine teslim etmiş olması gerektiği ve erkeğin istediği zaman istediği şekilde istediği herhangi başka bir kadınlar bir ilişki içerisinde olabileceği anlamına gelmektedir.

Eserde kadın sorunsalının her yönüyle ele alınabilmesi için dört farklı kadın figürü başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Aslında herbir kadın figürü de kendi içerisinde birçok kadın profilini taşımaktadır. Zehra ile; bir yandan annesinin kaybindan sonra hırçınlaşmış ve ergenlik yaşlarını şımarık bir kız olarak yaşayan bir figür vurgulanırken, öte yandan da evlendikten sonra durulmuş, cemiyete ayak uydurma çabasına girmiş fedakar bir eş, kocasının onu aldattığını hissetmesiyle birlikte intikam hırsı gözünü bürümüş bir kadın figürü dile getirilmektedir.

Sırrıcemal, başlarda kendini hanımının ve beyinin hizmetine adanmış bir kadın iken, daha sonra beyi ile gönül ilişkisi kurup onun eşinden ayrılmasına sebep olan, eşini bir hayat kadınına kaptıran ve sonuç olarak da ölümü tercih eden, umut ile çıktığı yolda zamanla aciz duruma düşen bir kadın figürünü göz önüne sermektedir. Ürani ise hayatını cinsel kimliği ile kazanan, dişiliğini hiçbir onur ya da şeref yargısı taşımaksızın, maddiyat için kullanan bir kadın figürü oluşturmaktadır. Münire Hanım ise, klasik bir yaşlı anne kimliği ile, sadece oğlunun mutluluğunu isteyen ve bu yolda onu evlendiren bir kadındır. İşte tüm bu figürler ile, eserde hemen hemen her statüden kadının yaşadıkları, gerçekçi bir anlatımla dile getirilmiştir.

BÖLÜM 4: EFFI BRIEST VE ZEHRA'DA TEMEL KADIN FIGÜRLERİNE BİR BAKIŞ

Türk ve Alman toplumunda kadının tüm alanlardaki yerlerine değindikten ve iki eserin de analizini detaylı bir şekilde yaptıktan sonra, örnek eserlerimdeki kadın figürlerinin özel değerlendirilmelerine kısaca değinmek istiyorum.

Alman edebiyatının realist eserlerinin en önemli örneklerinden olan Effi Briest romanındaki kadın figürlerinin incelenmesine, esere de adını veren Effi ile başlamak istiyorum. Effi, ailesi tarafından uygun görülen kişi ile evlendirilmek istenen çocuk yaşta denebilecek bir kızdır:

“Effi sola sağa doğru hareketlerini yapmak için yeniden ayağa kalkmıştı ki, örgüsünden gözlerini kaldıran annesi seslendi: “Effi, bana kalırsa sen cambaz olmalıydın. Hep trapezde, havada hüner göstermen lazımmış. Böyle bir şey istediğine hemen hemen inanacağım geliyor”. (Fontane, 1949:18)

Ailesi ile olan ilişkisinde objektif olarak davranamamasının nedeni yaşından kaynaklı toyluğudur denebilir:

“Effi, baronu görünce asabi bir titremeye yakalandı; fakat bu uzun sürmemişti. Çünkü, Innstetten nazikçe eğilerek kendisine tam yaklaştığı sırada, sonuna kadar açık ve asma dallarıyla yarıya kadar örtülü pencerelerden ortadakinde ikizlerin kızla çalan saçları görünmüştü; ikisinden en hoppası olan Herta: “Effi gel” diye salona doğru bağırdı. Sonra başını eğerek pencereden çekti ve iki kız kardeş, üstüne çıkmış buldukları bankın arkalığında tekrar bahçeye atladılar; artık yalnız onların yavaşça kıkırdamaları ve gülüşmeleri işitiliyordu”. (Fontane, 1949:20)

Eserin daha ilk bölümlerinde dahi ana konu göze çarpar nitelikte dile getirilmiştir. Yaşı ne olursa olsun bir insanı sadece cinsel kimliği doğrultusunda yönlendirmenin, o insanın hayatında bir daha kapanamayacak kadar derin yaralar bıraktığı gerçeği vurgulanmaktadır. Effi'nin ailesi tarafından bile bu şekilde yönlendirilmesi 19. yy'da kadının yerini açıkça ifade etmektedir:

“Kendimi nasıl mı hissediyorum? Ooo, pek iyi. Daha şimdiden birbirimize sen diye hitap ediyoruz. Hatırladığıma göre size evvelce de söylediğim gibi onun adı Geert.”

“Evet söylemiştin. Fakat ben öyle merak ve endişe içindeyim ki... Acaba sana münasip bir adam mı?”

“Şüphesiz münasip bir adam. Bunu sen anlamıyorsun, Herta. Evlenmek için herkes münasiptir. Yeter ki asil, mevki sahibi ve yakışıklı olsun.” (Fontane, 1949:23).

Evliliklerde ya da birlikteliklerde etken olan faktörün dönem şartlarında kadınlar açısından ele alındığı zaman sadece maddi durumun beklentilerin üstünde olması şeklinde ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun yanında Effi'nin yaşının da vermiş olduğu heyecandan tahammül edilemez olarak gördüğü şeyi Effi, şu şekilde dile getirmektedir:

“Hayır anne, çok ciddi söylüyorum. Başta aşk, bundan hemen sonra ihtişam, debdebe, şan ve şeref, daha sonra da eğlence ve değişiklikler gelir. Evet, değişiklikler, her zaman bir yenilik, her zaman beni güldürecek veya ağlatacak bir şey olmalı. Tahammül edemediğim şey can sıkıntısıdır” (Fontane, 1949:42).

Verilmek istenen mesajlardan bir diğeri de, eserin sonlarına doğru tüm olanların öğrenilmesinde gizlidir. Effi, aslında Crampas tarafından çekildiği “yasak ilişki” ağına girmek istememiştir. Toplumsal yargılardan çekindiği için, böyle bir ilişkinin var olamayacağını birçok kez dile getirmiştir; fakat “kadın kimliği” taşıyor olması böyle bir durumda dahi Effi'nin haksız duruma düşmesini gerektirmiştir. Fakat durum o kadar vahimdir ki Effi'nin ölümünden sonraki konuşmalarda dahi hayatın aynı şekilde devam ettiği açıkça dile getirilmektedir:

“Dünyadan el etek çekip balta girmemiş ormanlarda dolaşmak, yahut beyaz karıncaların yuvalarında geceleme deliliktir; bunu yapabilen yapar, fakat böyle bir hayat bizim gibiler için değildir. Açılan gedikte durup, vuruluncaya kadar dayanan, vurulmadan önce de elinden geldiği kadar çok düşmanı teker teker püskürtmeye uğraşan bir asker gibi hayattaki felaketlerle mücadele etmek en iyisidir” (Fontane, 1949:445).

Türk edebiyatından aldığım eserde ise, Effi karakteri iki ana karakter şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunların ilki Zehra karakteridir. Zehra, Effi gibi çocuk denecek yaşta güzel ve alımlı bir kızdır. Zehra'nın evlendirilmesinin gerekçesi olarak mal varlığı ya da maddi olanaklar değil, Zehra'nın sahip olduğu kıskançlık gibi kötü huyların varlığı olduğu belirtilmiştir.

“Zehra çocukluğundan beri gayet kıskançtı. Hele kendisinden iki yıl sonra doğan Bedri'yi o denli kıskanırdı ki birkaç kez çocuğu adeta boğmak, kafasını ezmek gibi saldırganlığı görülmüştü. Kızın bu huyu Şevket'i ciddi ciddi düşündürmekteydi. Bu yaradılıştaki olanlar –özellikle kadınsa- ilerde bir hayli acıklı olara neden olacağını biliyordu”. ((Nazım, 1992:18).

Fakat doğasında olan bu durumdan Zehra'yı evlilik umulduğu gibi kurtaramamıştır; aksine Zehra bu haksız kıskançlıkları ile evliliğine büyük zarar vermiştir:

“Kadıncağz o yöne doğru yürüdü. İlkin bu kötü rastlantıdan hiçbir kötü anlam çıkarmak gelmemiştir hatırına. Fakat atın yanına kadar gelip de oralarda Suphi'yi göremeyince kafasında bir soru işareti doğdu. Bu nokta yalnızca bir meraktan ibaretti. Bir de çevreye göz gezdirip de şöyle bir bağ içinde, bir kaç ağar kümesinin arkasında birisi erkek birisi kadın iki kişi gözüne ilişince, tepeden tırnağa kadar büyük bir öfke kesildi. Bir hayli zamandan beri dinginleşti sandığı kıskançlığı, oksijene temas etmiş bir fosfor tozu gibi birdenbire, çarçabuk ve çok şiddetle parlayıverdi. O kızgınlıkla ne yaptığını bilmeyerek kendini bağın içine attı. Nankör kocasını suç işleme anında basmak için hızlandı. Kendilerini yabancı gözlerden gizlenmiş sanarak, uzun uzadıya konuşmaya dalmış olan sevdanın ıssızlık arayan bu iki kişisi, bağdaki yaprak hışırtılarını, ayak seslerini duyup da neye uğradıklarını anlamazdan önce, Zehra kendilerine yetişmiş oldu: ‘Sizi gidi alçaklar!’ azarını henüz son derece şiddetle söylemişti ki olduğu yerde put gibi durdu, elleri havada kaldı” (Nazım, 1992:42).

“Zehra” romanında dikkati çeken ana kadın karakterlerden biriside Sırrıcemal'dir. Sırrıcemal, Zehra'dan farklı olarak seven, fedakâr ve eşine bağlı bir kadın figürünü göz önüne sermektedir:

“Sırrıccemal bir süre duygularını önlemeye çalıştı. Fakat Suphi’nin yalvaran ve bekleyen bakışlarına dayanamayarak korka korka dedi ki: “Sizi seviyorum”. Bu sevgiyi elden geldiği kadar örtüp gizlemeye çalışmak gerekiyordu. Çünkü özellikle Zehra gibi kıskanç, hırçın kadınlardaki duygu gayet nazik olur; onlar en küçük bir hareketten derhal bir hüküm çıkarırlar; bu hüküm genellikle de duruma uygun düşer”. ((Nazım, 1992:58).

Ürani ise Sırrıccemal’in aksine uzun yıllardır kadınlara yapışmış olan hayat kadını kimliğini okura yansıtmaktadır. Baştan çıkarıcı, kendi geçimi için vücudunu bir nesne olarak kullanan hayat kadını figürüne karşılık gelmektedir.

“Ürani bu âlemlerden tat bile almaya başlamış, içinde cinsel bir heves uyanmıştı. İçi titremekteydi... Kendine kalsa hemen o âlemin içine atılacaktı. Ürani bir hayli rekabete yol açmıştı. Adeta birkaç yerden artırmaya koyulmuştu. Fani bu rekabetlere gayet sevinmekteydi. Bu sermayesi, ötekileri gibi borçlara karşılık rehin olarak bırakılmayacak, belki kendisine bir gelir, bir akar olacaktı... Ürani henüz on dört yaşına varmadan gelir getirmeye başlamıştı bile...” (Nazım, 1992:121).

Temelde her iki eserde de çok farklı kadın figürleri dile getirilmiştir. Fakat Effi Briest eserinde olay örgüsü bağlamında Effi’nin yaşadıkları ile toplumsal açıdan Zehra romanında kadın figürü değerlendirmesinde farklı üç karakterle verilen özellikler, Effi Briest karakteri ile tek bir çatı altında toplanmıştı. İki eser değerlendirildiğinde, “Effi Briest, Zehra romanına göre daha yoğun bir anlatıma sahiptir” yargısına varılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadın sorunsalı ve kadına karşı olan yaklaşım sadece bugün değil, her dönemde olduğu gibi 19. yy'da da aynı şekilde kendini göstermekteydi. Bu durum sadece kadınlara bağlı kalmayıp, erkekler gibi sosyal ve yaşayan bir varlık olan ve etkileşim içinde bulunan kadının çevresini de etkilemekteydi.

Var olan durumların gelişmesi ya da var olan durumun kendi içinde çatışması da işte bu tutumlardan kaynaklanmaktadır. 19. yy'da ortaya çıkan ve önce Avrupa ülkelerini, daha sonra ise hemen hemen tüm dünya ülkelerini etkileyen bir gelişme olan Fransız İhtilali'nin etkileri ile, bağımsızlık ve bireysel ya da toplu özgürlük hakları düşüncesi kendini göstermiştir. Böylelikle toplumsal olarak geleneksel bir şekilde yanlış anlaşılan kavramların içinde olan kadın kavramı, yavaş yavaş hak ettiği yeri bulmaya ve hak ettiği değeri görmeye başlamıştır.

Alman toplumunda, burjuva ve köylü kısımlardaki yaşantılar kendi içlerinde bile farklılık gösterirken, her iki sosyal sınıfta da etkileşim artmış ve artık aradaki farklılıklar kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat gelişim süreci ya da değişim ne kadar hızlı olursa olsun değişmeyen tek gerçek, her zaman için kadının erkekten sadece cinsel kimlik olarak değil, hayatın tüm alanında bir adım geriden gelmesi gerektiği düşüncesi olmuştur.

19. yy, artık gerçekçi anlayış yayılmaya başladığı, görünenin görüldüğü gibi aktarılmaya çalışıldığı bir dönemdir. Yazarlar, çevrelerindeki sorunları dışarıdan bir izleyicinin gözünden aktarır gibi aktarmakta, bu sorunlara karşı çözüm önerisi sunarak tarafsızlığını kaybetmekten korktuğu için, hiçbir yorum yapmamakta ve çözümü yine sorunu içinde barındıran topluma bırakmaktadır. İşte Effi Briest de, bu dönemim en önemli realist eserlerinden biri olarak, toplumsal bir sorun olan kadın temasını en objektif ve gerçekçi ifadeyle işlemiştir. Dönemin kadın figürü, kadına olan toplumsal yaklaşım ve bun yaklaşımlara kapalı olarak da olsa sunulan çözüm önerileri ön plana çıkmıştır. Varlık sözcüğünün sadece vücuttan ve doğanın insana yüklediği olması gereken hormonlardan ibaret olmadığı, bunun yanı sıra kişisel yaklaşımların ve içsel dürtülerin de insan kararlarında etkili olduğu usta bir şekilde dile getirilmiştir.

Çalışmam ışığında, 19. yy'da Alman toplumunda bugün "mahalle baskısı" olarak adlandırılan toplumun bireyin yaşantısı ve kararları üzerindeki etkisinin ne denli etkili olduğu en iyi örneklerle anlaşılmaktadır. Bu etkinin ise sadece evlilik hayatında değil, bunun yanında sosyal yaşantının da düzenlenmesi çoğu zaman bu mahalle baskısının gerektirdiği şartlara göre düzenlenmektedir. Tüm bunların temelinde de, Avrupa'da gerçekleşmeye başlayan Batılılaşma hareketleri yer almaktadır.

Türk toplumunda ise durum biraz daha farklılık göstermektedir. Aslolan şey, çöküş dönemine giren imparatorluğun kurtuluşu ve ayakta tutulmaya çalışılması olduğu için, toplumsal sorunlar ve bireysel farklılıklar bir kenara konulmuş ve bu doğrultuda hareket edilmiştir. Bu dönemde devletin çöküşünün bir kurtuluşu olarak ortaya çıkarılmış olan Batılılaşma hareketleriyle bir yol denenmiş ve Tanzimat Dönemi başlamıştır. Yenilikler sadece devlet yönetiminde yani idari alanda değil, sosyal hayatta da kendini göstermiş ve o zaman için dönüm noktası sayılabilecek hareketlere ve yeniliklere yol açmıştır. Bunlardan toplumsal açıdan önemli bir yere sahip olanı da kadın hareketleri ve bireysel eşitliklerdir. Bu dönemde, Türk edebiyatının ilk realist romanı olan ve kadın sorunsalını ve kadının o dönemdeki yerini güzel bir şekilde ifade eden "Zehra" yazılmış ve yayımlandığı dönemde büyük ilgi toplamıştır. Fakat Türk toplumundaki bu yenilikler aslında sinsice dış ülkeler, özellikle ABD tarafından desteklenmektedir. Bundaki amaç ise çok farklıdır.

Kendi içindeki toplumsal sorunlardan ötürü yenilikleri bir çıkış kapısı olarak gören toplum, bu yeniliklerin etkisiyle dıştan gelecek tehlikelere karşı kapısını açık bırakmış, böylece Avrupalı devletlerin istediği olmuştur. Artık Osmanlı Devleti toplumsal değişimlere kapılmış ve dıştan gelecek tehlikelere açıktır. Öyle de oldu. Her zamanki gerçekler yine kendini gösterdi. Batılılaşma heyecanına kapılan Osmanlı Devleti, kendini bu değişimlere kaptırmış, öz olandan yapay olana doğru, ortam hazırlanmadan geçiş yapılmaya sağlanmış, böylelikle iç çatışmalar dışarıdan gelecek olan tehditlerin etkili olmasına yardımcı olmuştur.

"Effi Briest ve Zehra Romanları Örneğinde Alman ve Türk Edebiyatında Kadın Sorunsalı" başlıklı çalışmam, bu doğrultuda kadının genel olarak 19. yy'daki

durumunu ve konumunu ortaya koymuş ve dönemin tutumunu örnekler ve verilerle yansıtmıştır. Bu çalışmam doğrultusunda 19. yy'ın özellikle Avrupa'da kadın sorunlarının çözümlenmesi yolunda kanunlar çıkarılmış ve bu yaklaşımla bir nebze de olsa kadın sorununun geleceğe dönük çözümüne zemin hazırlanmıştır. Çalışmamın sonuçlarında elde ettiğim veriler doğrultusunda kadın-erkek eşitliğinin her zaman için var olması gereken toplumsal bir durum olduğu gerçeği ön plana çıkmıştır. Toplum, bakış açısını cinsiyete göre değil, insan varlığına göre şekillendirmelidir. Kadın ve erkek aileleri oluşturan temel birimler oldukları için her ikisine de toplumda eşit haklar sağlanmalı, böylelikle toplumun en küçük ve temel parçası olan ailenin kalkınmasına destek olunmalıdır.

Kadın ve erkek toplumu oluşturan bireyler olduğu için, hiçbir zaman kimlik sorunları son bulmaması, aksine değişen toplumsal ve dönemsel şartlara göre yeniden şekillendirilmeye ihtiyaç duyulacak ve her zaman için çalışılmaya açık bir alan olarak kalması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu yüzden dolayı, çalışmamın alan doğrultusunda hem bugüne hem de yarına dönük kimlik sorunsallarına çözüm önerileri sunabileceğini ve her zaman için geçerliğini ve güncelliğini koruyacak bir çalışma niteliği taşıyabileceği kanısındayım.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kenan (1999), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- ALİYE, Fatma (2009), *Osmanlı'da Kadın*, Bizim Kitaplar Yayınevi, 2009
- ALTINDAL, Aytunç (1985), *Türkiye'de Kadın*, Süreç Yayıncılık, 1985
- AYDIN, Kamil (1999), *Karşılaştırmalı Edebiyat/Postmodern Bağlamda Algılanışı*, Birey Yayıncılık, İstanbul
- AYTAÇ, Gürsel (2001), *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Multilingual Yayın, İstanbul
- AYTAÇ, Gürsel (2005), *Edebiyat ve Kültür*, 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara
- BANDET, Jean ve Louis Bandet (2006), *Alman Edebiyatı*, Çev., İsmail Yerguz, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri (2004), 9. Cilt, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul
- BEBEL, August (1991), *Kadın ve Sosyalizm*, Çev., S. N. Kaya, 1. Baskı, İnter Yayınları, İstanbul
- BİRİNCİ, Necat (1987), *Nabizade Nazım -Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserlerinden Seçmeler-*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- DAFFA, Agni (1998), *Frauenbilder in den Romanen "Stine" und "Mathilde Möhring": Untersuchungen zu Fontane*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main
- ECEVİT, Yıldız (1991), *İsviçre-Alman Edebiyatı*, 1. Baskı, Ara Yayıncılık, İstanbul
- ERDOĞAN, Tamer ve Murat Yalçın (2003), *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi Cilt II*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

- FONTANE, Theodor (1949), *Effi Briest*, Çev., Nijad Akipek, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- GARİBOĞLU, Kemal (1969), *Edebiyat Bilgileri/Batı'da ve Bizde Edebi Akımlar*, 4. Baskı, Gariboğlu Yayınları, Ankara
- HİKMET, İsmail (1933), *Nabizade Nazım*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul
- İNAN, Ayşe Afet (1968), *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- KEFELİ, Emel (2000), *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi 148, İstanbul
- KURNAZ, Şefika (2008), *Osmanlı Kadın Hareketlerinde Bir Öncü: Emine Semiye*, Timaş Yayınları, İstanbul
- MAHAIM, A., A. Holt ve J. Heinen (1992), *Kadınlar ve İşçi Hareketi*, Çev., D. Işık, 1. Baskı, Yazın Yayıncılık, İstanbul
- MITCHELL, Juliet ve Ann Oakley (1992), *Kadın ve Eşitlik*, Çev., Fatmagül Berktaş, 2. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul
- MOMMSEN, Katharina (1973), *Gesellschaftskritik bei Fontane und Thomas Mann*, Lothar Stiehm Verlag, Heidelberg
- MORAN, Berna (1997), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- NAZIM, Nabizade (1992), *Zehra*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- ORAL, Zeynep (1986), *Kadın Olmak*, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul
- ÖZDEMİR, Emin (1990), *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1983), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi 3*, Cem Yayınevi, İstanbul

- ÖZTÜRK, Ali Osman (1998), *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları*, Sel-Ün Vakfı Yayınları, Konya
- ROUSSEAU, A. M. ve Cl. Pichois (1994), *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Çev., Mehmet Yazgan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 9. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul
- TAŞCIOĞLU, Muhaddere Gönenli (1958), *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Kadın Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Ankara
- TAYANÇ, Füsün ve Tunç Tayanç (1981), *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Tan Kitap Yayın ve Ticaret Ltd. Şti., Ankara
- ULUÇ, Nurhan (2003), *Frauengestalten in den Romanen von Heinrich Böll*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- VOGELPOHL, Wilhelm (2005), *Alman Edebiyatı Tarihi*, Çev., Yavuz Erkoç, Orient Yayınları, Ankara
- ZE'EVİ, Dror (2008), *Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk*, Çev., Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Selçuk DÖNMEZ, 1987 yılında Zonguldak'ta doğdu. İlköğretimini Gazi İlköğretim Okulu'nda tamamlayarak, 2000 yılında Mehmet Çelikel Lisesi'ne başladı. 2004 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Almanca Öğretmenliği'ni kazanarak lisans öğrenimine başladı ve 2008 yılında lisans eğitimini tamamlayarak, aynı sene güz döneminde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlayan Selçuk DÖNMEZ, halen adı geçen enstitüde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.